

Kaija Rensujeff

Käsin, sävelin, sanoin ja kuvin

Saamelaiset taiteilijat Suomessa

TAITEEN KESKUSTOIMIKUNTA, TUTKIMUSYKSIKÖN JULKAISUJA N:o 38
ARTS COUNCIL OF FINLAND, RESEARCH REPORTS No 38

Taiteen keskustoimikunta
Arts Council of Finland
2011

© Kaija Rensujeff ja taiteen keskustoimikunta 2011

Kansi: Kari Piippo

Taitto: Jussi Hirvi / Green Spot

ISBN 978-952-5253-82-5

ISSN 1796-6612

 Lönnerberg Print

Alkusanat

Saamelaisen taiteilijakunnan rakenteesta ja saamelaisten roolista valtion taidehallinnossa ei ole ollut koottua tietoa saatavilla. Julkaisun tavoitteena on vastata siihen tiedon tarpeeseen, joka viime aikoina on ilmennyt niin kotimaassa kuin kansainvälisissä yhteyksissäkin. Suomessa tietoa on kaivattu vähemmistöjä koskevien politiikkaohjelmien ja hankkeiden yhteydessä, kansainvälisessä yhteistyössä alkuperäiskansojen taiteilijoiden asemaa selvitettäessä.

Raportti pyrkii tarjoamaan myös perustietoa saamelaisista taiteilijoista taiteen edistämisen parissa työskenteleville. Keinoja taiteen edistämiseen on helpompi hahmottaa, kun tiedetään, millaisista toimijoista kenttä koostuu ja millaisia ovat taiteilijakunnan rakenteeseen liittyvät erityispiirteet. Toiveena on, että näiden tietojen avulla on helpompi jatkossa löytää työkaluja saamelaisten taiteilijoiden työn tukemiseksi.

Kiitän saamelaisia informanttejani, joiden rooli tiedonlähteinä oli tässä yhteydessä korvaamaton. Suuret kiitokset myös Jorma Lehtolalle, Sari Karttuselle ja Pauli Rautiaiselle käsikirjoitukseen saamistani rakentavista kommenteista. Myös työtoverini taiteen keskustoimikunnassa ansaitsevat suuret kiitokseni käsikirjoitukseni lukemisesta ja kommentoinnista.

Helsingissä syksyllä 2011

Tekijä

Sisällys

Asetelma-, kuvio- ja taulukkuuettelo	7
Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	9
Saamelainen taide ja kulttuuri tutkimuksissa ja tietokirjallisuudessa	17
Saamelaisen määritelmä, saamelaisten kotiseutualue ja saamen kielet	20
Saamelainen kulttuuri sopimuksissa, julistuksissa ja lainsäädännössä	24
Saamelaisten kulttuuri- ja taidealojen koulutus	30
Saamelaiset ja taide	36
Duodji	40
Elokuvataide	43
Kirjallisuus	49
Kuvataide ja valokuvataide	56
Näyttämötaide	59
Säveltaide	61
Muut taiteenalat	65
Saamelaiset taiteilijat Suomessa	66
Tuki saamelaisille taiteilijoille	76
Yleistä	76
Saamelaiset valtion taidetoimikuntajärjestelmässä	77
Taidetoimikuntien saamelaiset jäsenet	77
Valtion taidetoimikuntien tuki saamelaisille taiteilijoille vuosina 2004–2008	81
Taiteen keskustoimikunnan tuki monikulttuurisuutta edistäviin taidehankkeisiin	84
Lapin taidetoimikunnan tuki	87
Saamelaiset läänintaiteilijat	89
Saamelaisten taiteilijoiden teokset valtion taidekokoelmassa	92
Valtionpalkinnot	93
Valtion ylimääräiset taiteilijaeläkkeet	95
Saamelaiskäräjien tuki	97
Saamelaisneuvoston tuki	100

Yhteenveto ja johtopäätöksiä	105
Saamelaisen taiteen edistäminen	105
”Ketunpoikasia ja ihmislintuja” – Saamelaiset taiteilijat Suomessa	107
Saamelaisten taiteilijoiden tuki	109
Saamelaiset taiteilijat ja vertaisarviointi	111
Lopuksi	115
Lähteet	117
LIITE 1. Kirjoituspyyntö saamelaisille taiteilijoille	127
LIITE 2. Saamelaiset taiteilijat Norjassa	128
LIITE 3. Sámi Grand Prix -laulukilpailun voittajat vuosina 1990–2011 sekä Áillohaš-musiikkipalkinnon saajat vuosina 1993–2011	131
LIITE 4. Valtion taideteostoimikunnan hankkimat ja valtion taidekokoelman kuuluvat saamelaisten taiteilijoiden teokset vuonna 2009	133
English Summary	135

Asetelma-, kuvio- ja taulukkoluetelo

ASETELMA 1. Saamelaisen kielialueen palkintoehdokkaat Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon saajiksi	56
ASETELMA 2. Saamelaiset taiteilijat pähkinänkuoressa	75
ASETELMA 3. Taidetoimikuntalaitoksen apurahoja ja avustuksia jakavien toimielinten saamelaiset jäsenet vuosina 1968–2012	80
ASETELMA 4. Lapin taidetoimikunnan (aik. Lapin läänin taidetoimikunta) läänintaiteilijat (ml. ohjaavat läänintaiteilijat) saamelaistaiteen/-kulttuurin alalla 1978–2008	92
ASETELMA 5. Taiteen keskustoimikunnan, valtion taidetoimikuntien ja opetus- ja kulttuuriministeriön saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille jakamat valtionpalkinnot	94
KUVIO 1. Saamelaiset ja suomalaiset taiteilijat taiteenaloittain (%)	68
KUVIO 2. Saamelaiset taiteilijat taiteenaloittain (%) ml. monialaisten taiteilijoiden taiteenalat	69
KUVIO 3. Saamelaiset taiteilijat taiteenaloittain (%) sukupuolen mukaan	70
KUVIO 4. Saamelaiset taiteilijat, suomalaiset taiteilijat ja saamelainen väestö ikäryhmittäin (%)	71
KUVIO 5. Alle 35-vuotiaiden saamelaisten taiteilijoiden osuus (%) taiteenaloittain	72
KUVIO 6. Saamelaisten taiteilijoiden ja saamelaisen väestön alueellinen sijoittuminen (%)	73
KUVIO 7. Saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen hakemukset (lkm) (N=89) valtion taidetoimikunnille sekä myönteiset päätökset (N=41) taiteenaloittain vuosina 2004–2008	82
KUVIO 8. Valtion taidetoimikuntien tuki (€) saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille vuosina 2004–2008	84
KUVIO 9. Lapin taidetoimikunnan jakama tuki (€) saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille vuosina 2004–2008	88
KUVIO 10. Lapin taidetoimikunnan saamelaisille jakama tuki (%) taiteenaloittain vuosina 2004–2008	89
KUVIO 11. Saamelaisneuvoston jakaman kulttuurimäärärahan jakautuminen taiteenaloittain vuosina 2004–2008 (€)	102
KUVIO 12. Saamelaisneuvoston jakaman kulttuurimäärärahan jakautuminen (€) maittain viiden vuoden aikana (2004–2008)	103
KUVIO 13. Valtion taidetoimikuntalaitoksen, saamelaiskäräjien ja saamelaisneuvoston tuen jakautuminen (%) taiteenaloittain 2004–2008	111

TAULUKKO 1. Lapin taidetoimikunnan tuki ja palkinnot (€) saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille sekä läänintaiteilijan palkat (€) vuosina 2004–2008	91
TAULUKKO 2. Saamelaiskäräjien tuki (€) saamelaiselle kulttuurille vuosina 2004–2008	99
TAULUKKO 3. Saamelaisneuvoston jakaman kulttuurimäärärahan (€) jakautuminen taiteenaloittain ja maittain vuosina 2004–2008	103
TAULUKKO 4. Saamelaiset taiteilijat taiteenalan mukaan Norjassa vuonna 2006 ja Suomessa vuonna 2010 (%)	129

Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Ammattitaiteilijoita koskevilla tutkimuksilla on Suomessa pitkät perinteet. Taiteilijoihin liittyvien tietojen keruu ja taiteilijan asemaa kartoittavat tutkimukset alkoivat valtion taidehallinnon piirissä jo 1970-luvulla. Eri taiteenaloilla toimivien taiteilijoiden asemaa koskevia tietoja on päivitetty 2000-luvulle asti.¹ Myös taiteen tukimuodot, eri taiteenaloilla työskentelevien taiteilijoiden työskentelyedellytykset ja erityispiirteet sekä taiteilijoiden koulutuksen vaikuttavuus ovat olleet tutkimuksen kohteina pitkään. Yleisin taiteilijaryhmiä toisistaan erottava tekijä edellä mainituissa tutkimuksissa on ollut taiteenala. Taiteilijakunnan alaryhmiä tutkittaessa on rajaukseksi valittu useimmiten taidehallinnon käyttämä taiteenalajako, jota voi jo pitää ”perinteisenä”.² Näin on pystytty tuottamaan relevanttia tietoa taiteilijoista ja heidän asemastaan eri taiteenaloilla.

Suomessa on arvioiden mukaan noin 20 000 ammattitaiteilijaa³. Taiteilijoiden lukumääräinen kasvu on ollut voimakasta erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla, mutta viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvun arvioidaan hidastuneen erityisesti perinteisissä taideamma-

1 1970-luvulla tutkittiin muun muassa kuvataiteilijoiden asemaa Suomessa (Hautala 1973). 1980- ja 1990-luvuilla taiteilijan asema -tutkimukset suuntautuivat lähes kaikille taiteenaloille (Karttunen 1988; Heikkinen 1989; Karttunen 1993; Irjala 1993; Karhunen 1993; Oesch 1995; Karhunen & Smolander 1995; Heikkinen 1996.) 2000-luvun alussa tutkimuksen kohteena olivat ensimmäistä kertaa kaikkien taiteenalojen taiteilijat samaan aikaan (Rensujeff 2003). Viimeksi mainittua vastaava Taiteilijan asema 2010 -tutkimus käynnistyi jälleen vuonna 2011. Tutkimusjoukossa on myös saamelaisia taiteilijoita muun muassa Sámi Duodji ry:n jäsenlistan kautta.

2 Valtion taidehallinnossa (esim. valtion taidetoimikunnat) yleinen taiteenalajako on seuraava: elokuvataide, kirjallisuus, kuvataide, taideteollisuus, näyttämötaide, rakennustaide, säveltaide, tanssitaide ja valokuvataide. Taidehallinnon omat sisäiset jaottelut esimerkiksi taiteen keskustuomikunnan jaostorakenteessa ovat myös vaikuttaneet tutkimuskohteiden valintaan, josta esimerkkeinä mediataide ja lastenkulttuuri. Myös Taiteen keskustuomikunnan jakamat taiteilija-apurahat arvostelijoille ovat vaikuttaneet siihen, että kritiikki on usein yksi tutkimuksissa käytetyistä taiteenaloista.

3 Taiteilijan asema 2010 -tutkimuksen aineisto kootaan taiteilijoilta, jotka kuuluvat valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin. Näissä järjestöissä oli vuonna 2011 yhteensä 21 787 jäsentä. Lukuun sisältyy osin päällekkäisyyttä, sillä osa taiteilijoista kuuluu useaan taiteilijajärjestöön.

teissa (mm. Cronberg 2010, 14). Viime aikoina yleistä kiinnostusta ovat herättäneet erityisesti muutokset taiteen kentällä sekä taidemaailman marginaalissa toimivat taiteilijat. Taiteen kentällä tapahtuvien muutosten vuoksi taiteilijoita koskevien tutkimusten toivotaan vastaavan yhä uusiin kysymyksiin. Perinteisten taideammattien hegemonia luovilla aloilla on usein kyseenalaistettu ja uusia luovien alojen ammatteja on syntynyt erityisesti uuden median ja uusien innovaatioiden myötä. Laajan kulttuurin käsitteen (ks. esim. Pirnes 2008, 15) käyttäjät katsovat usein, että kaikki luovilla aloilla toimivat tekijät voidaan rinnastaa taiteilijoihin ja heitä tulisi tutkia taiteilijoiden rinnalla. Määritelmillä ja rajauksilla on kuitenkin tärkeä tehtävä, jos tietoa halutaan nimenomaan luovan työn ytimessä työtä tekevistä taiteilijoista.

Etninen tausta tai kansallisuus ei perinteisesti ole ollut mielenkiinnon kohteena suomalaisessa taiteilijapolitiikassa eikä sitä ole katsottu vaikuttavaksi tekijäksi myöskään taiteen edistämisessä ja tukemisessa. Osin tilanne muuttui vuonna 2009, jolloin Taiteen keskustoimikunta perusti monikulttuurisuusjaoston. Samana vuonna opetusministeriö (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriö) oli osoittanut ensimmäistä kertaa Taiteen keskustoimikunnalle 100 000 euron määrärahan monikulttuurisuutta edistäviin taidehankkeisiin. Taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusjaosto päättää määrärahan jaosta ja on ottanut perustamisensa jälkeen myös muita tehtäviä, kuten muun muassa vuosittaisen Monikulttuurisuusfoorumin järjestämisen. Foorumin tarkoituksena on pohtia ja keskustella tulevista linjauksista ja käytännöistä taidehallinnon toimijoiden ja monikulttuurisen taiteen kentällä toimivien kesken.

Yleinen monikulttuurisuuteen (lue: maahanmuuttajiin) kohdistunut mielenkiinto on lisääntynyt vähitellen muun muassa moninkertaistuneen maahanmuuton seurauksena niin paljon, että maahanmuuttajista on tällä hetkellä esimerkiksi tilastotietoa enemmän saatavilla kuin vanhoista suomalaisista vähemmistöistä suomenruotsalaisia lukuun ottamatta. Suomessa laajamittaista tiedonkeruuta perinteisten vähemmistöjen asemasta on rajoittanut ennen kaikkea lainsäädäntö, sillä arkaluontoiseksi arvioidun henkilörekisterin muodostaminen on lain mukaan kiellettyä. Rekisteritutkimuksen tekeminen vaatisi yleensä erillistä henkilötunnusten kokoamista, jolloin haasteeksi muodostuisi tietosuojan turvaaminen. Etnistä alkuperää ei katsota henkilörekisterin perustamisen syyksi. Saamelaiset olivat edellisen kerran mukana laajamittaisessa rekisteritutkimuksessa vuonna 1970, jolloin tutkimuksen kohteena olivat eri väestöryhmien elinolot. (Paananen 2009, 58.) Sen lisäksi, että vertailutietoja eri etnisisistä ryhmistä on Suomessa niukasti saatavissa, ei myöskään etnisten suhteiden tutkimus ole ollut runsasta, vaikka kulttuurintutkimuksen piirissä vähemmistöt ovat kauan olleet tutkimuskohteina (Martikainen (toim.) 2006, 8).

Suomessa saamelaiset kuuluvat ns. vanhoihin vähemmistöihin (suomenruotsalaiset, saamelaiset, romanit, tataarit, juutalaiset, (vanha)venäläiset). Näiden perinteisten vanhojen vähemmistöjen asemaan lainsäädäntö vaikuttaa hyvin eri tavalla muun muassa kielellisten ja kulttuuriin liittyvien oikeuksien osalta. Tarkastelun kohteena ovat ammattimaisesti toimivat saamelaiset taiteilijat, joiden asemaa erillisenä taiteilija-ryhmänä ei aiemmin ole Suomessa tutkittu. Eri taiteenaloilla toimivien taiteilijoiden työtä ja tulonmuodostusta kartoitaneessa Taiteilijan asema-tutkimuksessa (Rensujeff 2003) saamelaisia taiteilijoita oli mukana, sillä osa heistä kuului valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin ja jotkut heistä olivat saaneet valtion apurahaa vuonna 2000. Mainitussa tutkimuksessa heitä ei kuitenkaan voitu luokitella omaksi erilliseksi ryhmäkseen, koska tietoa vähemmistö- tai etnisiin ryhmiin kuulumisesta ei tuolloin koottu ja heidän lukumääränsä aineistossa olisi todennäköisesti ollut vähäinen⁴.

Tutkimuksen keskeisen lähdeaineiston muodostaa taiteen keskus-toimikunnan ja opetus- ja kulttuuriministeriön yhteinen HARAVA-rekisteri. Rekisteri sisältää tiedot apurahojen ja avustusten hakijoista ja saajista. Taiteilijoiden ja taiteilijoiden muodostamien työryhmien (vastuuhenkilö) osalta rekisteri sisältää hakulomakkeesta tallennetut tiedot muun muassa hakijan valitsemasta äidinkielestä. Hakulomakkeen tarjoamat vaihtoehdot ovat suomi, ruotsi ja muu (erittelemätön). Viimeksi mainitun vaihtoehdon valitsevat hakijat ovat maahanmuuttajia, vanhoihin vähemmistöihin kuuluvia (erit. saamelaisia ja tataareja) tai muita, joiden äidinkieli on muu kuin suomi tai ruotsi. Monikulttuurisuuteen liittyvässä tutkimushankkeessa äidinkieltä koskeva tieto on otettu käyttöön kartoitettaessa maahanmuuttajataustaisia taiteilijoita (Karhunen 2009a). Äidinkieltä koskeva tieto ei kuitenkaan saamelaisten osalta ole täysin kattava, koska saamelaiset taiteilijat ovat valinneet äidinkielekseen usein suomen. Saamelaisia taiteilijoita on siis yhtäläillä sekä ”muun” kielen että suomen kielen valinneiden joukossa. Joissakin tapauksissa sama saamelainen taiteilija on toisessa hakemuksessa valinnut suomen ja toisessa ”muun” kielen äidinkielekseen. Kielivalintojen perusteella saamelaisten taiteilijoiden joukossa on siis sekä saamenkielisiä että suomenkielisiä, eli pelkän kieleen liittyvän tiedon perusteella saamelaisia taiteilijoita ei apuraharekisteristä voi koota. Lisäksi vaihtoehdot lomakkeessa ovat toisensa poissulkevia, eli kaksikieliseksi ei ole mahdollista rekisteriin kirjautua, vaikka se saamelaisten, muiden vanhoihin vähemmistöihin kuuluvien ja myös suomenruotsalaisten kohdalla saattaisikin usein olla paras ja todenmukaisin vaihtoehto. Apuraharekisteri ei siis

4 Syy oletettuun vähäiseen lukumäärään on muun muassa se, että Sámi Duodji ry:n jäseniltä ei kerätty tietoja vuoden 2000 tilanteesta.

sellaisenaan sisällä tietoa siitä, kuka apurahan hakijoista on saamelainen tai tieto voi kielivalinnan perusteella olla ristiriitainen.

Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa julkistettiin kirjoituspyyntö, jolla pyrittiin keräämään aineistoa Taiteilijat ja monikulttuurisuus -teeman ympäriltä. Tämän aineistonkeruun pohjalta tutkimusta ei kuitenkaan voitu toteuttaa, koska kirjoituspyyntö ei tuottanut toivottua tulosta⁵. (Liite 1.) Aineiston hankinnan näin kariuduttua, päädyttiin muihin menetelmiin. Tutkimusaineisto päätettiin lopulta koota keräämällä tietoa saamelaisista taiteilijoista edellä mainitusta HARAVA-apuraharekisteristä sekä erilaisten matrikkeleiden, tiedotusvälineiden, diskografioiden, biografioiden, julkaisuluetteloiden ja näyttelysivustojen avulla.

Taiteilijalla tarkoitetaan tässä raportissa eri taiteenaloilla taiteellista työtä ammattimaisesti harjoittavia henkilöitä. Tutkimuksen kohteeksi on siis pyritty saamaan saamelaiset ammattitaiteilijat ja harrastajat on pyritty jättämään tutkimuksen ulkopuolelle. Rajanveto ammattilaisen ja harrastajan välillä ei ole helppoa, sillä esimerkiksi tulojen saaminen taiteellisesta työstä ei ole välttämättä ammattilaisuuden peruste tai edellytys. Taiteellista työtä tehdään usein ammattimaisesti ilman, että tekijä saisi siitä veronalaista tuloa, ainakaan heti teoksen tai esityksen valmistuttua. Esimerkiksi vuonna 2000 viidesosa suomalaisista taiteilijoista ei saanut lainkaan veronalaista tuloa taiteellisesta työstä (Rensujeff 2003, 22). Taiteilijan määrittelykriteerit vaikuttavat myös tutkimustuloksiin, siitä esimerkkinä on vertailu väestölaskennan (tilanne 2000) ja kyselytutkimuksen (tilanne 2000) käyttämistä taiteilijapopulaatioista ja niistä saatavista tuloksista (Rensujeff 2005). Tilastokeskuksen väestölaskennassa käyttämä niin sanottu markkinatesti perustuu veronalaisten tulojen saamiseen, mikä tarkoittaa sitä, että ollakseen tilastoissa jonkun taiteilija-ammattin edustajana henkilön tulee saada kyseisen vuoden aikana pääasialliset tulonsa kyseisessä taiteilija-ammattissa tehdystä taiteellisesta työstä (ks. Rensujeff 2005). Kyselytutkimuksessa taiteilijoista koostuva tutkimusjoukko perustui pääasiassa taiteilijajärjestöjen käyttämiin jäsenkriteereihin sekä apurahaa jakavien elinten arvioihin, jotka taas liittyvät useimmiten vertaisarviointiin, kollegoiden arvostukseen ja taideinstituutioiden hyväksyntään. Tällöin henkilön taidealan koulutus, taiteen kentällä etabloituminen, aktiivinen toimiminen ja palkitseminen (apurahat, palkinnot, kutsut) ovat edellytyksenä taiteilijan kriteereiden täyttymiselle. Edellä kuvatut markkinatesti ja vertaisarviointi tuottavat lopputulokseksi erilaiset "taiteilijakunnat" muun muassa eri taiteenaloilla

5 Saamelaisista taiteilijoista kirjoituspyyntöön vastasi yksi taiteilija ja muualta Suomeen tulleista taiteilijoista heille tarkoitettuun erilliseen kirjoituspyyntöön kaksi taiteilijaa. Muualta maahan tulleet taiteilijat liittyvät Monikulttuurisuus ja taiteilijatuki -tutkimushankkeen toiseen osa-alueeseen, joka valmistuu myöhemmin.

toimivien lukumäärien, tulotason ja työmarkkina-asemien osalta. (ks. Rensujeff 2005).

Perinteisesti esimerkiksi taiteen keskustoimikunnan Taiteilijan asema -tutkimuksissa taiteilijan määrittely on ikäänkuin delegoitu tutkimuksen ulkopuolisille tahoille, taiteilijajärjestöille ja vertaisarvioinnin tekijöille. Lähes kaikkien taiteilijajärjestöjen kriteerit ovat sellaiset, että jäsenistöön harvemmin hyväksytään muita kuin ammattitaiteilijoita. Kattava joukko ammattitaiteilijoita on mahdollista löytää tutkimuksen piiriin näiden taiteilijoiden ammattijärjestöjen avulla, sillä Suomessa taiteilijoiden järjestäytymisaste on perinteisesti ollut korkea. Myös taiteen keskustoimikunnan apuraharekisteri on erinomainen lähde ammattitaiteilijoita kartoitettaessa, sillä esimerkiksi valtion työskentelyapurahat on tarkoitettu ainoastaan ammattitaiteilijoille. (Ks. esim. Rensujeff 2003, 7–16.) Allaolevassa luettelossa on kooste kriteereistä, joiden avulla eri taiteenaloilla toimivat taiteilijat voidaan määritellä ja joita on käytetty tutkimuksissa sekä Suomessa että muissa maissa. Kriteeristö on syntynyt pääasiassa kuvataiteilijoi- ta tutkittaessa ja sitä voi pitää kuvataidepainotteisena. Muilla taiteenaloilla sitä voi silti käyttää soveltuvin osin. Luettelon kriteerit eroavat huomattavasti toisistaan, jos vertaamme niiden legimitteettitasoja. Esimerkiksi eräiden taiteilijajärjestöjen jäsenyys edellyttää mittavaa ansioluetteloa kyseiseltä taiteentalalta, kun taas esimerkiksi taiteilijan töiden esittely alan lehdissä ei välttämättä edellytä laajaakaan kokemusta taiteen tekemisestä. Kriteereitä voidaan käyttää, ja on käytetty, joko yksinään tai erilaisina yhdistelminä taiteilijasta ja hänen taiteen- alastaan riippuen.

Taiteilijatutkimuksissa taiteilijaksi on määritelty henkilö (Karttunen 1993, 49),

- joka on pitänyt yksityisnäyttelyitä tai osallistunut yhteisnäyttelyihin,
- joka on tehnyt ja tuonut julkisuuteen taideteoksia,
- jonka teoksia on ostettu museoihin ja kokoelmiin,
- jonka teoksia on esitelty tai arvosteltu alan lehdissä tai muissa tiedotusvälineissä,
- jolla on alan koulutus,
- joka kuuluu alan ammattijärjestöön,
- joka mainitaan matrikkelissa tai jossain muussa ammattilaisrekisterissä,
- jonka ammattina on taiteilija väestölaskennassa, verotuksessa, puhelin- tms. luettelossa,
- joka saa pääasiallisen elantonsa taiteesta,
- joka käyttää valtaosan työajastaan taiteen tekemiseen,
- jolle on myönnetty apuraha tai palkinto tai muu julkinen tunnustus,

- joka on osallistunut kilpailuihin tai menestynyt niissä ja/tai
- joka tunnetaan taideinstituutioissa tai -maailmassa taiteilijana.

Taiteilijakuntaa ja eri taiteenaloilla toimivien taiteilijoiden tulonmuodostusta 2000-luvun alussa kartoittaneen Taiteilijan asema -tutkimuksen (Rensujeff 2003) lähtökohtana oli koko suomalaisen taiteilijakunnan tavoittaminen tutkimuksen kohteeksi. Ammattitaiteilijan kriteereiksi valittiin kyseisessä tutkimuksessa taiteilijajärjestöjen jäsenyys ja taiteen keskustoimikunnan sekä valtion taidetoimikuntien taiteilijoille tarkoitettujen apurahojen (työskentely-, kohde-, matka-, kirjasto-, näyttöapurahat) saaminen⁶. Määrittelyvallan ollessa nimenomaan ammattitaiteilijoiden edunvalvonnan ja vertaisarvioinnin kentällä on oletettavaa, että tutkimusjoukosta muodostui taiteilijan asema -tutkimuksen kannalta relevantti.

Tutkimusta varten saamelaiset taiteilijat on koottu apuraharekisteristä useiden erilaisten kriteerien perusteella. Tieto hakijan saamelaisuudesta voi sisältyä esimerkiksi hakemukseen liittyvään työsuunnitelmaan, eli työsuunnitelmassa kerrotaan hankkeen olevan saamelaiseen kulttuuriin pohjautuva tai saamenkielinen tai hankkeen toteuttaja on saamelainen taiteilija tai taiteilijoista koostuva työryhmä. Tärkeimpänä kriteerinä saamelaisten taiteilijoiden tunnistamisessa toimii kuitenkin yleinen tunnettuus. Ne saamelaiset taiteilijat, jotka tukea ovat hakeneet, ovat enimmäkseen jo etabloituneita ja taiteellisesti ansioituneita taiteilijoita omilla taiteenaloillaan, ja siten usein myös valtakunnallisesti tunnettuja henkilöitä. Eräät heistä ovat myös valtakunnallisten taiteilijajärjestöjen jäseniä, joista löytyy esimerkiksi matrikkelitietoa. Keskeisenä menetelmänä tutkimusjoukon kokoamisessa on ollut edellä mainittujen kirjallisten dokumenttien sekä eri taiteenaloilla toimivien informanttien käyttäminen tietojen tarkistamisessa. Informantteja oli kaikkiaan neljä ja he olivat yhden tai useamman taiteenalan asiantuntijoita ja taiteilijoita. Heidät valittiin tehtäväänsä kahdella eri tavalla. Eräs informanteista otti itse yhteyttä ja ilmoitti kiinnostuksesta tehtävään ja kolmeen informanttiin otettiin yhteyttä heidän asiantuntemuksensa vuoksi. Myös kirjoituspyyntöön vastanneen taiteilijan tekstiä pidetään tässä yhteydessä informanttina toimimisena. Informanttien, lukuun ottamatta viimeksi mainittua, tehtävänä oli tarkistaa taiteilijaluettelon kattavuus ja tietojen ajantasaisuus taiteilija-ammateissa toimivien osalta. Näin koottiin luettelo, jota tässä raportissa myöhemmin kutsutaan saamelaisiksi taiteilijoiksi. Informantteja myös haastateltiin lyhyesti saamelaiseen taiteilijakenttään sekä saamelaisena taiteilijana toimimiseen liittyvistä kysymyksistä.

Saamelaisia taiteilijoita tutkittaessa valittiin tähän tutkimukseen laajalainen määritelmä taiteilija-ammatin harjoittamisesta. On todennäköistä,

6 Vuonna 2011 käynnistetyssä Taiteilijan asema 2010 -tutkimushankkeessa kriteerit ovat samat.

että vähemmistöasemaan liittyvien syiden sekä pienen väestöpohjan ja pienten kieli- ja markkina-alueiden vuoksi saamelainen taiteilija tekee harvoin yksinomaan taiteellista työtä, jolloin taiteilija-ammatti on usein sivuammattin asemassa⁷. Pääasiallinen yleisö esiintyvillä taiteilijoilla ja pääasiallinen asiakaskunta luovilla taiteilijoilla on usein harvalukuinen, ellei valtakunnallista tai kansainvälistä läpimurtoa tapahdu. Tällöin toimeentulo taiteellisella työllä on vaarassa jäädä heikoksi eikä tukea taiteelliseen työhön ole helppo saada. Ne saamelaiset taiteilijat, jotka toimivat tässä tutkimuksessa informantteina, käyttäisivät itse seuraavia kriteereitä (järjestys suosituimmasta vähiten suosittuun) ammattitaiteilijan määrittämiseen: 1) ajankäyttö taiteen tekemiseen, 2) toimeentulo taiteesta, 3) pitkään jatkunut toiminta, 4) ammattijärjestön jäsenyys, 5) oma identiteetti, 6) sisäinen pakko tehdä taidetta, 7) lahjakkuus ja 8) kriitikoiden tunnustus. (H1, H2⁸) Heidän näkemyksensä mukaan myös toimeentulo taiteesta on tärkeä osa taiteilijuutta sen lisäksi, että taiteellinen toiminta on pitkäjänteistä ja aktiivista.

Tämän tutkimuksen kohteeksi on valittu ne henkilöt, jotka tunnetaan sekä yleisesti muun muassa eri medioissa että taiteen instituutioissa ja taidemaailmassa saamelaisina taiteilijoina.

Samankaltaista aineiston hankintaa ja taiteilijoiden valintaperiaatetta käytettiin myös 1990-luvun alun valokuvataiteilijoiden kenttää kartoittavassa tutkimuksessa (Karttunen 1993, 53). Saamelaisten taiteilijoiden luettelo ja siihen sisältyvät tiedot koottiin apurahoja jakavien instituutioiden tiedotteista ja rekistereistä, taiteilijajärjestöjen jäsenlistoista, taiteilijanimiä ja -tietoja käsittelevistä ja sisältävistä teoksista (kirjallisuus, levytykset, filmatisoinnit), kulttuurilaitosten tiedotteista, kulttuuriuutisista ja internet-sivuilta (mm. matrikkelit, discografiat, filmografiat, bibliografiat). Käytettävissä oli myös suomalaisten valtakunnallisten taiteilijajärjestöjen, Sámi Duodji ry:n sekä Sámi Dáiddacehpiid Searvin (SDS rs. eli Saamelaistaiteilijoiden yhdistys) jäsenluettelot⁹. Kaikkien näiden tietojen perusteella useimmat

7 Useiden tutkimusten mukaan taiteilijoille on tyypillistä tehdä useaa työtä samaan aikaan (mm. Heian et al. 2008; Alper & Wassall 2006; Rensujeff 2003; Throsby & Hollister 2003; Minkkinen 1999; Elstad & Røsvik Pedersen 1996; Throsby & Thompson 1995; Wassall & Alper 1992). Taiteilijan asema -tutkimuksen mukaan 37 prosenttia taiteilijoista teki *ainoastaan taiteellista työtä* vuonna 2000. Muut kategoriat olivat *taiteelliseen työhön liittyvä työ*, jota oli tehnyt taiteilijoista 52 prosenttia ja *muu työ*, jota oli tehnyt 21 prosenttia. (Rensujeff 2003, 40–41.)

8 Haastateltaviin viitatessa on käytetty merkintöjä H1–H5.

9 Saamenkäsityökonserni Aune Musta Sámi Duodji ry:stä antoi tutkimuskäyttöön luettelon, jossa on eritelty saamenkäsityötä tekevät jäsenet ja kannatusjäsenet. Saamelaistaiteilijoiden yhdistys toimii Kaarasjoella Norjassa. Yhdistyksen jäsenet ovat Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaisia, jotka toimivat sekä kuvataiteen, valokuvataiteen että saamenkäsityön, duodjin, aloilla.

tämän tutkimuksen kohdejoukkoon valitut taiteilijat täyttävät useamman kuin yhden edellä mainituista taiteilijatutkimuksissa aiemmin käytetyistä kriteereistä.

Tutkimuksessa käytettyä menetelmää kutsutaan raatimenetelmäksi.¹⁰ Saamelaisen taidekentän tunnetuimmilta taiteenaloilta (duodji, säveltaide ja elokuvataide, kirjallisuus, näyttämötaide ja kuvataide) koottiin pieni ryhmä informantteja, joita haastateltiin ja jotka arvioivat tutkijan laatiman taiteilijaluettelon kattavuuden. Näin saatiin aikaan mahdollisimman tarkka ja ajanmukainen luettelo eri taiteenaloilla toimivista saamelaisista taiteilijoista. Sen jälkeen heihin liittyviä tietoja kerättiin erilaisista jo edellä mainituista lähteistä. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa ja täydentää saamelaisia taiteilijoita koskevia tietoja.

Tärkeimmät tutkimuskysymykset saamelaisen taiteilijakunnan rakennetta kartoitettaessa ovat aiempien taiteilijatutkimusten tapaan taiteilijoiden lukumäärä, taiteilija-ammattit ja taiteenalat, ikä- ja sukupuolirakenne sekä alueellinen sijoittuminen. Saamelaista taiteilijakuntaa käsittelevästä aineistosta saatavien tietojen lisäksi tavoitteena on myös tarkastella saamelaisten taiteilijoiden asemaa ja toimintaa valtion taidehallinnossa sekä valtion taidetuen ohjautumista saamelaiselle taidekentälle. Näitä tietoja on kerätty taiteen keskustoimikunnan apuraharekisteristä, asiakirjoista ja dokumenteista.

Raportti etenee siten, että aluksi kerrotaan saamelaisista yleensä, heidän kulttuuristaan ja kielistään sekä heidän lainsäädännöllisestä asemastaan. Myös erityisesti saamelaisille suunnattua koulutustarjontaa sivutaan (kulttuuri- ja taidealat). Seuraavaksi tarkastellaan saamelaisen taiteilijakunnan rakennetta sekä saamelaisten taiteilijoiden erityispiirteitä taiteenaloittain. Lopuksi luodaan katsaus saamelaisista valtion taidetoimikuntajärjestelmässä sekä tarkastellaan saamelaisia taiteilijoita taiteilijatuen hakijoina ja saajina vuosina 2004–2008. Selvitykseen on otettu mukaan myös saamelaiskäräjien ja saamelaisneuvoston jakaman tuen määrä ja kohdentuminen samoina vuosina.

10 Muun muassa amerikkalainen luovuustutkija David MacKinnon (1960) käytti alun perin raatimenetelmää kootessaan amerikkalaisten luovien arkkitehtien ryhmää. Hänen käyttämänsä menetelmä toimi eräänlaisena mallina suomalaisen valokuvataiteilijajoukon kartoittamisessa ja tutkimusjoukon kokoamisessa 1990-luvun alussa valmistuneessa valokuvataiteilijan asema -tutkimuksessa. (Karttunen 1993.)

Saamelainen taide ja kulttuuri tutkimuksissa ja tietokirjallisuudessa

Saamelaiseen kulttuuriin laaja-alaisesti liittyviä tutkimuksia ja teoksia on ilmestynyt verrattain paljon Norjassa, Suomessa ja Ruotsissa. Vuosikymmeniä sitten tutkimusten tekijöinä olivat ei-saamelaiset henkilöt – suomalaiset tutkijat ja perinteenkerääjät heidän joukossaan¹¹. Saamelaisten oma tutkimustoiminta alkoi 1970-luvulla ja on jatkunut erittäin vilkkaana erityisesti 2000-luvulla. Suurin osa saamelaisia käsittelevistä tutkimuksista on nykyään saamelaisten itsensä tekemiä eli tutkimukset kuuluvat saamentutkimuksen piiriin. Saamentutkimuksen ehtona tai lähtökohtana on saamelaisia yhteisöjä hyödyttävä tutkimus vastareaktionä sille, että saamelaisia kuten muitakin alkuperäiskansoja koskeva tutkimus oli vuosisatoja valtaväestöön kuuluvien tekemää ja hyödytti ennen kaikkea enemmistöihin kuuluvien tiedontarvetta. (Länsman 2008b, 87.) Tutkimusten lisäksi saamelaiseen kulttuuriin ja taiteeseen liittyvää tietokirjallisuutta ja artikkeleita on julkaistu erityisesti viimeisten kahden vuosikymmenen aikana.

Pääosa saamelaisten tutkimustoiminnasta Suomessa toteutetaan vuonna 2001 perustetussa Giellagas-instituutissa, joka toimii Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan yhteydessä. Myös Lapin yliopiston Arktinen keskus on tärkeä tutkimustoiminnan kannalta, sillä sen alaisuudessa toimii Alkuperäiskansojen ja Saamen tutkimuksen toimisto. Norjassa saamelaiseen kulttuuriin ja taiteeseen liittyvää sekä monitieteistä tutkimustoimintaa harjoitetaan eniten Tromssan yliopistossa (Senter for samiske studier, Sámi dutkamiid guovddáš 1990–) ja Koutokeinon Saamelaisessa korkeakoulussa (Sámi allaskuvla), johon Pohjoismainen saamelaisinstituutti (1973) liitettiin vuonna 2005. Ruotsissa saamelaista kulttuuria tutkitaan erityisesti Uumajan yliopistossa, jonka humanistisessa tiedekunnassa on toiminut vuodesta 2000 Saamen tutkimuksen keskus (Centrum för Samisk forskning (CeSam) – Vaartoe).

11 Saamelaisyhteisöön kuulumattomien tutkijoiden tieteenalaa kuvaa vakiintunut termi, lappologia, jolla tarkoitetaan saamelaisen kulttuurin kuvaamista ulkoisesta näkökulmasta. Lappologia oli yleinen paradigma 1600-luvulta 1990-luvulle asti. Kulttuurinsisäistä tutkimusta on sittemmin alettu kutsua monitieteiseksi saamentutkimukseksi. (Kulonen et al. 2005, 5.)

Laaja-alaisesti saamelaista kulttuuria eri näkökulmista on Suomessa tutkinut Oulun yliopiston saamelaisen kulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola, jonka lukuisat teokset ja artikkelit käsittelevät erilaisia saamelaiseen kulttuuriin liittyviä ilmiöitä. Tunnetuimpia hänen teoksistaan on Saamelaiset – Historia, yhteiskunta, taide (1997)¹². Lehtola on kirjoittanut myös Norjan Koutokeinossa sijaitsevan Saamelaisen Kansallisteatterin, Beavváš Sámi Teáhterin, historiikin vuosilta 1981–2006¹³. Saamelainen taide ja taiteilijat ovat osaltaan mukana kielten, historian, mytologian ja ihmisoikeuskysymysten ohella teoksessa *The Saami – A Cultural Encyclopedia* (2005), jonka ovat toimittaneet Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari ja Risto Pulkkinen. Jukka Pennasen ja Klemetti Näkkäljärven toimittama teos *Siiddastallan – Siidoista kyliin* (2000) sisältää laajat katsaukset sekä saamelaisten perinteisiin elämänmuotoihin että perinteen säilyttämiseen tähtääviin ja uusiin taiteen tekemisen muotoihin.

Eri taiteenaloilla toimivat saamelaiset taiteilijat ovat olleet tutkimuksen kohteena erityisesti 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Vuokko Hirvosen saamen- ja suomenkielinen *Giellagas-instituuttin väitöskirja, Saamenmaan ääniä – saamelaisen naisen tie kirjailijaksi* (SKS), *Sámeeatnama jienat – Sápmelaš nissona bálggis girječállin* (DAT), joka ilmestyi molemmilla kielillä vuonna 1999. Oulun yliopiston *Giellagas-instituutissa* ja Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa on tehty lukuisia muitakin taiteilijoihin ja eri taiteenaloihin liittyviä opinnäytetöitä.

Skábmagovat – Alkuperäiskansojen elokuvafestivaalin taiteellinen johtaja Jorma Lehtola on kirjoittanut teoksia Lappiin liittyvästä, lappilaisesta sekä saamelaisesta elokuvasta (*Lailasta Lailaan* 2000) ja musiikista (*Laulujen Lappi* 2007)¹⁴. Teoksissa on runsaasti tietoa myös saamelaisten taiteilijoiden osuudesta ja panoksesta näillä taiteenaloilla. Jorma Lehtola on kirjoittanut myös saamelaisten käsityöyhdistyksen (*Sámi Duodji ry*) historiikin (2006), joka kertoo taideteollisuuden alalla toimivien saamelaisten taiteilijoiden tiestä oman taiteenalansa kehittäjinä ja taide- ja kulttuuripolitiikan tekijöinä.

Saamelaisen taiteilijakunnan kokoa ja rakennetta ei Suomessa ole selvitetty aikaisemmin, kuten ei myöskään saamelaisten taiteilijoiden roolia valtion taidehallinnossa. Saamelaisten taiteilijoiden asemaa on tutkittu Norjassa, sillä saamelaiset olivat ensimmäistä kertaa mukana omana ryhmänään vuoden 2006 taiteilijoiden työtä ja tulotasoa kä-

12 Teos on ilmestynyt myös englanniksi (käänt. Linna Weber Müller-Wille) nimellä *The Sámi People – Traditions in Transition* (Kustannus-Puntsi 2004).

13 Lehtola, Veli-Pekka (2008): *Muitaleddjiid manisboahhtit* (Kertojien jälkeläiset) Lehtola, Veli-Pekka (2008): *Muitaleddjiid manisboahhtit Beavváš sámi teáhtera historjá. – Publications of the Giellagas institute nro 11. Giellagas-instituutti. Oulun yliopisto, Oulu.*

14 *Laulujen Lappi* oli Tieto-Finlandia -ehdokkaana vuonna 2008.

sittelevässä tutkimuksessa (Heian et al. 2008). Tutkimuksessa saamelaiden taiteilijoiden perusjoukon muodostavat saamelaiden taiteilijajärjestöjen yhteenliittymän Samisk Kunstnerrådin jäsenyhdistyksiin kuuluvat taiteilijat sekä Norjan valtakunnallisten taiteilijajärjestöjen saamelaiset jäsenet. Liitteessä 2 on lyhyt yhteenveto saamelaisia taiteilijoita koskevista tutkimustuloksista¹⁵.

15 Suomessa vuonna 2011 käynnistyneessä Taiteilijan asema -tutkimuksessa mukana on ensimmäistä kertaa myös saamelaisen taiteilijajärjestön jäsenistö (Sámi Duodji ry).

Saamelaisen määritelmä, saamelais- ten kotiseutualue ja saamen kielet

Saamelaiset ovat Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän valtion alueilla asuva alkuperäiskansa, joka on myös ainoa Euroopan Unionin alueella alkuperäiskansaksi luokiteltu etninen ryhmä. Saamelaiset (yhteensä noin 76 000–110 000) elävät kaikissa edellä mainituissa maissa vähemmistönä. Norjassa saamelaisia on noin 50 000–65 000, Ruotsissa 15 000–25 000, Suomessa noin 9 000¹⁶ ja Venäjällä noin 2 000. Saamenkielinen saamelaisia tarkoittava sana *Sápmi* merkitsee saamelaiden perinteisesti asuttamaa maantieteellistä aluetta pohjoisessa Fennoskandiassa ja Kuolan niemimaalla ja *sápmelaš* saamen kansaa. Nämä käsitteet tunnetaan kaikissa saamen kielissä.

Suomessa saamelaisella tarkoitetaan henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena ja sen lisäksi täyttää yhden seuraavista kriteereistä:

1. hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään tai
2. hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa tai
3. ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa. (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 (3 §).)

Norjassa ja Ruotsissa saamelaismääritelmä on vastaavanlainen kuin Suomessa. Myös Norjassa ja Ruotsissa käytetään niin sanottua kielikriteeriä ratkaisevana saamelaisen henkilön määrittelyssä. Ruotsissa ja Norjassa saamelaisilla on lisäksi yksinoikeus poronhoitoon ja siihen perinteisesti liittyviin ammatteihin. Suomessa myös suomalaiset ovat harjoittaneet poronhoitoa, eikä Suomen laki takaa saamelaisille yksinoikeutta poronhoitoon¹⁷.

16 Saamelaiskäräjät 2007. <http://www.samediggi.fi>

17 Suomen poronhoitoalueeseen kuuluu Lapin lääni ja Oulun läänin pohjois- ja itäosat. Alueen pinta-ala on 114 000 neliökilometriä, mikä on 36 prosenttia Suomen maapinta-alasta. Kaikki tällä alueella asuvat Suomen kansalaiset voivat omistaa poroja. Poronhoitajia on hieman yli 7 000. (Poronhoitolaki 1990/848. Metsätieto. Suomen metsäyhdistys ry. Monikäyttö ja asenteet. Poronhoito Suomessa. <http://www.forest.fi>)

Saamelaiden kotiseutualueen olemassaolo edellytetään Suomen perustuslaissa 1999/731 (121 §) ja määritellään tarkemmin laissa saamelaiskäräjistä 1995/974. Saamelaiden kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta. Alueeseen kuuluu lisäksi erityinen koltta-alue, missä saamelaisia edustaa lain mukaan erityinen kolttsaamelaiden kyläkokous. (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974.)

Suomessa saamelaisväestö muodostaa enemmistön ainoastaan Utsjoen kunnan alueella. Noin 60 prosenttia saamelaisista asuu nykyään saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella. Suurimmat saamelaiden asutuskeskittymät sijaitsevat suurimmissa kaupungeissa. Muun väestön tavoin saamelaiset ovat jo pitkään muuttaneet pohjoisimmasta Suomesta taajamiin ja kaupunkiin, joissa on paremmat opiskelu- ja työllistymismahdollisuudet. Myös toisen ja kolmannen polven kaupunkilaissaamelaiden lukumäärä kasvaa koko ajan. Saamelaiskäräjien ylläpitämien tilastojen mukaan kotiseutualueella asuu enää 38,3 prosenttia koko saamelaisväestöstä. Ulkomailla, Suomen rajojen ulkopuolella, Suomen saamelaisista asuu 6,9 prosenttia. Saamelaiden suhteellinen osuus koko väestöstä saamelaiden kotiseutualueella oli vuonna 2007 suurin Utsjoella (61,2 %), seuraavina järjestyksessä olivat Inari (32,1 %), Enontekiö (20,4 %) ja Sodankylä (1,9 %) (saamelaiskäräjät, Tilastokeskus).

Kielen merkitys saamelaisen kulttuurin olemassaololle on huomattava. Eri puolilla Saamenmaata asuvien saamelaiden kulttuuripiirteet ja kielet eroavat toisistaan oleellisesti ja näiden erojen katsotaan säilyneen näihin päiviin asti ainakin niiden saamelaiden osalta, joiden kielet eivät vielä ole sammuneet. Saamen kielet ovat suomen ja muiden itämerensuomalaiden kielten lähimmät sukukielet. Saamalla ja suomella on runsaasti yhteiseen kantakieleen pohjautuvia sanastollisia ja rakenteellisia yhtäläisyyksiä. Saamen kieltä on tapana käyttää eri yhteyksissä eräänlaisena yläkäsitteenä, vaikka saamenkieliä on olemassa kaikkiaan 10, joista kuudella on oma ortografiansa¹⁸. Kaikki saamen kielet ovat suomalais-ugrilaisia kieliä ja ne on luokiteltu UNESCO:n uhanalaisten kielten joukkoon, inarinsaame ja koltansaame erittäin uhanalaisiksi. Suomessa saamelaisväestö on kielellisesti ja kulttuurisesti jakaantunut kolmeen ryhmään: inarin-, koltta- ja pohjoissaamelaisiin. Suomessa pohjoissaame on puhujamäärältään suurin, kuten myös Norjassa ja Ruotsissa. Suomessa sen puhujia on arviolta yli 2000. Inarinsaamea on perinteisesti puhuttu vain Suomessa, koltansaamea sekä Suomessa että Venäjällä, aikaisemmin myös Norjassa. Näiden kielten puhujia on Suomessa noin 300 kumpaakin. Suomen ainoa nelikielinen kun-

18 Saamen kieliä on olemassa todennäköisesti enää yhdeksän, koska Venäjän alueella puhutun akkalansaamen viimeisen puhujan kerrotaan kuolleen vuonna 2003 (Länsman 2008a, 92).

ta on Inari, jossa muun muassa kaikki viralliset ilmoitukset annetaan suomeksi sekä pohjois-, inarin- ja koltansaameksi. Myös Enontekiöllä, Utsjoella ja Sodankylän pohjoisosassa saamelaisilla on oikeus käyttää pohjoissaamea viranomaisten kanssa asioidessaan. Norjassa ja Ruotsissa puhuttuja saamen kieliä ovat pohjoissaame, eteläsaame, luulajansaame, piitimensaame ja uumajansaame. Venäjällä puhutaan koltansaamen lisäksi kildininsaamea ja turjansaamea.

Saamen kielten asema on ollut 1970-luvulle asti suomalaisessa yhteiskunnassa ja koululaitoksessa heikko, mikä on johtanut usein kielenvaihdoksiin. Tilanne on edelleenkin vaikea, merkittävää muutosta ei ole tapahtunut, vaikka saamen kielten asemaa on pyritty parantamaan lainsäädännöllä. (Länsman 2008a, 13). Saamelaisten kielitaito niin Suomessa kuin muissakin maissa on hyvin heterogeeninen: osa henkilöistä on kaksikielisiä (kunkin maan valtakieli-saame) tai kolmikielisiä (valtakieli-saame-norja/ruotsi/suomi), osalla saamelaisista saamenkielen taito on melko vähäinen ja osalla sitä ei ole ollenkaan, vaikka saamelainen identiteetti olisikin säilynyt.

Kaiken kaikkiaan saamelainen väestö on kooltaan pieni ja saamenkielisten saamelaisten lukumäärä vielä pienempi. Väestötietojärjestelmän mukaan vuodenvaihteessa 2010–2011 saamen kielen oli valinnut äidinkielleeseen 1 832 henkilöä eli 0,03 prosenttia Suomen väestöstä¹⁹. Äidinkieleen liittyvät kysymykset voivat kuitenkin olla hyvin monimutkaisia eri vähemmistöihin kuuluville. Yksi niistä liittyy erityisesti kaksikielisyyteen, sillä väestötietojärjestelmään merkitään perheen valinnan mukaan yksi kieli äidinkielleksi. Onkin esitetty, että viranomaisten keräämät tiedot äidinkielestä voisi muuttaa esimerkiksi tiedoiksi kielellisestä identiteetistä tai kotikielestä (kotona käytetty kieli). (Kansalliskielten... 2000, 52.)

Saamen kielten elvyttämiseksi on esitetty ja toteutettu erilaisia toimenpiteitä. Saamen kielten pelastamiseksi tehdyistä toimituksista käytetyimmät ovat saamelaisten kielellisiä oikeuksia lisänneen lakiuudistuksen (2003) lisäksi olleet kouluopetuksen lisääminen (lapset ja nuoret) sekä kielipesät saamelaisten kotiseutualueella (alle kouluikäiset lapset)²⁰. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt lisätu-

19 Luku perustuu Väestötietojärjestelmän tietoihin Suomessa asuvien henkilöiden äidinkielestä. Saamenkielisistä henkilöistä vuonna 2010 asui 616 Utsjoella, 405 Inarissa, 187 Enontekiöllä, 122 Rovaniemellä, 119 Sodankylässä ja pääkaupunkiseudulla 80 (Helsingissä 55). 303 henkilöä asui näiden paikkakuntien ulkopuolella. (Tilastokeskus. <http://www.stat.fi>)

20 Kielipesä on kielelliseen vähemmistöön tai alkuperäiskansaa kuuluville lapsille tarkoitettu päivähoitopaikka. Siellä kaikki toiminta tapahtuu vähemmistön tai alkuperäiskansan omalla kielellä. Kielipesätoiminta sai alkunsa Uuden Seelannin maorien keskuudessa vuonna 1981 tilanteessa, jossa maorien kieltä osasivat enää vain vanhimmat. Kielipesiä on saamelaisen ja maorien lisäksi ainakin Venäjän karjalaisilla ja Havaijin alkuperäiskansalla. (Pasanen 2003, 33–34.)

kea kielipesätoiminnan jatkamiseen saamelaisten kotiseutualueella erinäisten 1990-luvun lopulla alkaneiden kokeilukausien jälkeen²¹. Kaikkien kolmen saamen kielen tilanteen parantamiseksi ja tehtyjen toimenpiteiden arvioimiseksi opetus- ja kulttuuriministeriö asetti syyskuussa vuonna 2010 työryhmän laatimaan kokonaisvaltaisen ja pitkäjänteisen saamen kielen elvyttämisohjelman. Työryhmän tulee saada työnsä valmiiksi vuoden 2011 loppuun mennessä. Kaikkien saamen kielten kohdalla erityisenä ongelmana on pätevien saamenkielentaitoisten opettajien, virkamiesten ja sosiaali- ja terveysalan osaajien puute. (Länsman 2008a, 13.) Myös taiteen kentällä voisi olla enemmän kielitaitoisia toimijoita, sillä esimerkiksi saamenkieliset kirjat ja saamenkielinen musiikki toimivat hyvin oppimateriaaleina kaiken ikäisille saamen kielen oppimisesta kiinnostuneille. Kielet myös säilyvät ja kehittyvät, kun niitä käytetään erilaiseen itseilmaisuuun ja esimerkiksi taiteen tekemiseen.

21 Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt uutena valtionavustuksena (vuodelle 2011) 350 000 euroa kielipesätoimintaan ja 100 000 euroa kielikyöpykerhotoimintaan. Määräraha liittyy Valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmaan. Määräraha tulee käyttää inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kielillä tapahtuvaan toimintaan.

Saamelainen kulttuuri sopimuksissa, julistuksissa ja lainsäädännössä

Saamelaisten kulttuuriin, asemaan ja oikeuksiin liittyy huomattava määrä erilaisia kotimaisia ja kansainvälisiä asiakirjoja. Suomessa saamelaisasiat, esimerkiksi saamelaiskäräjiin ja kielilainsäädäntöön liittyvät asiat, kuuluvat oikeusministeriön hallinnonalalle.

Saamelaisilla on ollut vuodesta 1996 lähtien kotiseutualueellaan kieltä ja kulttuuria koskeva perustuslain mukainen kulttuuri-itsehallinto. Itsehallintoon liittyviä tehtäviä hoitaa saamelaisten vaaleilla valitsema parlamentaarinen elin saamelaiskäräjät²². Saamelaiskäräjät päättää kulttuuri-, oppimateriaali- sekä sosiaali- ja terveystieteiden hoitoa. Käräjien vaalikausi on neljä vuotta. Saamelaiskäräjät edustaa Suomen saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä ja hoitaa asioita, jotka koskevat saamelaisten kieltä, kulttuuria ja heidän asemaansa alkuperäiskansana. Viranomaisilla on lisäksi velvoite neuvotella saamelaiskäräjien kanssa kaikissa edellä mainittuja asioita koskevissa tilanteissa.

Vuonna 1989 hyväksyttiin Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva sopimus (Convention (No. 169) concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries)²³. Sopimuksen tarkoitus on suojella alkuperäiskansojen oikeuksia ja se velvoittaa valtioita edistämään ja turvaamaan alkuperäiskansojen kulttuurin ja kielen säilymistä erityistoimilla. Sopimus edellyttää, että saamelaiset tulisi tunnustaa kussakin maassa alkuperäiskansaksi, ei pelkästään etniseksi vähemmistöksi. Vuoteen 2010 mennessä sen on ratifioinut 22 maata, joista suurin osa sijaitsee Latinalaisessa Amerikassa²⁴. Euroopan maista sopimuksen ovat ratifioineet Norja (1990), Tanska (1996), Hollanti (1998) ja Espanja (2007). Suomi ei voi ratifioida sopimusta ennen kuin saamelaisten oikeudet maahan, veteen, luon-

22 Saamelaisilla on saamelaisalueen maissa omat edustuselimensä, Sámediggi eli Saamelaiskäräjät Suomi 1973 (Saamelaisvaltuuskunta ennen vuotta 1996), Sámediggi/Sametinget Norja 1989, Sámediggi/Sametinget Ruotsi 1993. Venäjän saamelaisten ensimmäinen kongressi pidettiin vuonna 2008 ja väliaikainen saamelaisparlamentti perustettiin vuonna 2010.

23 <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/62.htm>

24 <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifice.pl?C169>

nonvaroihin ja perinteisiin elinkeinoihin on ratkaistu. Nykyisellään Suomen lainsäädäntö ei täytä sopimuksen vaatimuksia.²⁵ Ruotsi ja Venäjä eivät ole myöskään ratifioineet sopimusta. Näissä maissa saamelaiden oikeudet alkuperäiskansana eivät saamelaiden mielestä toteudu kaikilta osin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten mukaisesti ja näin edellytykset sopimuksen ratifioimiseen puuttuvat²⁶. Suomen valtio tunnusti saamelaiset alkuperäiskansaksi vuonna 1995. Perustuslain 17 §:ssä säädetään, että saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Alkuperäiskansoiksi määritellään ne kansat, jotka pitävät itseään alkuperäiskansoina ja jotka polveutuvat väestöstä, joka

1. asui maassa jo maan valloituksen tai nykyaikaisen kansallisvaltion muodostumisen aikaan,
2. on elänyt pitkälti riippumattomana aluetta hallitsevasta valtiosta ja
3. on säilyttänyt kielelliset, kulttuuriset ja yhteisölliset ominaispiirteensä ainakin osittain ympäröivästä valtakulttuurista erillisinä.

(Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansasopimus 169).

Saamelaiset ovat aina asuneet monen eri valtion alueella, mikä tuo myös kulttuuriin ja taiteeseen yllärajoituksen elementin. Pohjoissaamen voidaan sanoa olevan Suomen, Norjan ja Ruotsin pohjoisosien eli kalottialueen saamelaiden yhteinen kieli. Suomen saamenkielisestä väestöstä noin 70 prosenttia puhuu pohjoissaamea (Kulonen et al. 2005). Saamelaiden rajat ylittävä yhteistyö on aina ollut laajaa. Kolmen Pohjoismaan saamelaiskäräjillä on yhteinen parlamentaarinen neuvosto. Myös Venäjän saamelaiset ovat olleet mukana saamelaiskäräjien yhteisessä kielilautakunnassa. Saamelaiden yhtenäisyyttä symboloi muun muassa yhteinen lippu ja yhteinen kansallislaulu.

Saamelaisneuvosto²⁷ perustettiin vuonna 1956 saamelaiden poliittiseksi yhteiselimeksi ja sen tarkoitus on edistää saamelaiden etuja kansana, lujittaa saamelaiden yhteenkuuluvuuden tunnetta ja saada tunnustus saamelaisille kansana sekä säilyttää saamelaiden taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset oikeudet neljän maan lainsäädännössä. Näitä päämääriä toteutetaan muun muassa eri maiden ja saamelaisia edustavien elinten, saamelaiskäräjien, välisillä sopimuksilla. Saamelaisneuvoston korkein päätäntäelin on Saamelaiskonferenssi, joka järjestetään joka neljäs vuosi. Saamelaisneuvoston jäsenorganisaatiot nimeävät konferenssin lähetystöt. Konferenssi valitsee viisitoista

25 Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksesta: <http://www.ykliitto.fi>

26 Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksesta: <http://www.ykliitto.fi>; Keväällä vuonna 2011 Kataisen hallitusohjelmaan kirjattiin tavoitteeksi ILO 169-sopimuksen ratifiointi.

27 Saamelaisneuvosto oli nimeltään pohjoismainen saamelaisneuvosto vuoteen 1992 asti, jolloin Venäjä tuli toimintaan mukaan.

jäsentä saamelaisneuvostoon. Neuvoston jäsenet ovat Ruotsista (4), Norjasta (5), Suomesta (4) ja Venäjältä (2).²⁸ Saamelaisneuvosto on yhteisessä konferenssissaan hyväksynyt poliittisen ohjelman, joka painottaa neljän maan saamelaisten yhteenkuuluvaisuutta. "Me saamelaiset olemme yksi kansa, eivätkä valtioiden rajat saa estää kansamme yhteyttä."²⁹

YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 2007 alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen, joka linjaa alkuperäiskansaan kuuluvien oikeuksia ja julistaa alkuperäiskansojen syrjinnän lainvastaiseksi³⁰. Siinä tunnustetaan alkuperäiskansojen oikeus itsemääräämiseen ja itsehallintoon. Alkuperäiskansojen edustajilla oli huomattava rooli tämän julistuksen laatimisessa. Julistus ei ole oikeudellisesti velvoittava asiakirja, mutta sen moraalinen sanoma on selkeä. Jo ennen sopimuksen valmistamista Suomi ja muut Pohjoismaat ajoivat aktiivisesti ratkaisua, jossa alkuperäiskansat tunnustetaan kansoina ja kansojen itsemääräämisoikeuden subjekteina (Scheinin 2006, 40) ja Suomi onkin yksi kyseisen julistuksen hyväksyneistä maista.

Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja eli kieliperuskirja tuli voimaan vuonna 1998. Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksyi suositukset saamen ja ruotsin kielten sekä romanikielen käytön edistämiseksi Suomessa vuonna 2007. Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevalla eurooppalaisella peruskirjalla pyritään vahvistamaan vähemmistökielten asemaa. Peruskirja tunnustaa vähemmistökielet osaksi eurooppalaista kulttuuriperintöä ja pyrkii edistämään niiden asemaa valtakielten joukossa. Tavoitteena on suojella sopimusmaiden pieniä katoamassa olevia kieliä, joten peruskirja ei siten koske esimerkiksi maahanmuuttajien kieliä. Suositusten mukaan saamenkielistä koulutusta tulee edelleen vahvistaa, erityisesti koulutuspoliittisia toimia ja taloudellisia voimavaroja lisäämällä. Erityisen uhanalaisiin kieliin, inarin- ja koltansaameen, ministerineuvosto suositteli pikaisia suojele- ja edistämistoimia (opettajakoulutus, opetusmateriaalit, pysyvät lasten kielipesät). (Saamelaiskäräjien... 2008, 5.)³¹

Suomen, Ruotsin ja Norjan hallitukset ovat tehneet vuodesta 2001 lähtien yhteistyötä pohjoismaisen saamelaissopimuksen aikaansaamiseksi. Sopimuksen valmistelun käynnistämisestä sovittiin Pohjoismaiden neuvoston kokouksen yhteydessä jo vuonna 1995. Suomalais-norjalais-ruotsalais-saamelainen asiantuntijatyöryhmä sai sopimusluonnoksen valmiiksi vuonna 2005. Pohjoismaisen saamelais-sopimuksen (luonnos) tavoitteena on tunnustaa, turvata ja yhtenäistää

28 <http://www.saamicouncil.net>

29 <http://www.yle.fi/sapmi>

30 <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/declaration.html>

31 Lisätietoja: Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen Peruskirja <http://www.formin.fi>

saamelaisten melko kirjavaa asemaa Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Ehdotuksen taustalla on ollut saamelaisten halu kehittää omaa kulttuuriaan, kieltään ja yhteiskuntaelämäänsä yhtenäisenä kansana yli valtionrajojen³². Ehdotuksen mukaan pohjoismainen saamelaissopimus olisi perusluonteeltaan kansainvälisoikeudellinen valtioiden välinen sopimus. Saamelaiset eivät siis olisi sopimuksen osapuolia, mutta saamelaisten omat näkökulmat tulisivat siinä esille. Lisäksi ehtona sopimuksen ratifiointille ja voimaantulolle olisi, että kunkin maan saamelaiskäräjät hyväksyvät sopimuksen sisällön. Sopimuksen jatkovalmisteluun tähtäävä työ pitkittyi vuonna 2008 ja oikeusministeriö ilmoitti, että Suomi on joutunut asettamaan etusijalle saamelaisten kotiseutualueen valtionmaiden käyttöön liittyvän hankkeen valmistelun³³. Pohjoismaista saamelaissopimusta koskevaa prosessia päätettiin kuitenkin jatkaa. Sopimuksen valmistelut jatkuvat edelleen ja neuvottelut sopimuksen aikaansaamiseksi on päätetty aloittaa uudelleen vuonna 2011. Neuvotteluvaltuuskunnat koostuvat valtioiden ja saamelaiskäräjien edustajista ja tavoitteena on päästä neuvottelutulokseen viimeistään vuonna 2015³⁴.

Saamelaisten perusoikeuksia alkuperäiskansana ja heidän kulttuuri-itsehallintonsa koskevat säännökset otettiin Suomen hallitusmuotoon vuonna 1995. Perustuslakiuudistuksessa nämä säännökset siirrettiin sellaisenaan vuonna 2000 voimaan astuneeseen perustuslakiin. Säännöksen tarkoituksena on edistää tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista ja omaperäisen kulttuurin säilymistä. Tarvittaessa on mahdollisuus turvautua positiivisiin erityistoimenpiteisiin, eli perustuslain 17 § velvoittaa valtiovallan myös aktiivisiin tukitoimiin. Perustuslain 121 § sisältää säännöksen kieltä ja kulttuuria koskevasta itsehallinnosta, joka saamelaisilla on kotiseutualueellaan. Lainkohdan perusteluissa (HE 1994/248) tätä nimitetään etno-poliittiseksi itsehallintomalliksi. Kulttuurin käsite ymmärretään tässä yhteydessä laajana ja siihen katsotaan sisältyvän myös saamelaisten perinteiset elinkeinot, poronhoito, kalastus ja metsästyminen (HE 1998/248 vp).

Laki saamelaiskäräjistä (1995/974) sisältää säännökset saamelaisten kotiseutualueesta ja siitä, ketä pidetään saamelaisena. Saamelaisilla on alkuperäiskansana saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto. Tähän itsehallintoon kuuluvia tehtä-

32 Saamelaiset, jotka ovat Venäjän kansalaisia, ovat mukana sopimuksessa siten, että asuessaan Norjassa, Ruotsissa tai Suomessa he kuuluvat sopimuksen määräysten piiriin (Pohjoismainen saamelaissopimus (luonnos) 2005, 64).

33 Oikeusministeriö. Tiedote 12.11.2008. Pohjoismainen saamelaissopimus esillä ministerikokouksessa Helsingissä <http://www.government.fi/ajan-kohtaista/tiedotteet/tiedote/en.jsp?oid=244163>

34 Oikeusministeriö. Tiedote 22.10.2010. Pohjoismaisen saamelaissopimuksen neuvottelutavasta sovittu. <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1284990374730>

viä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla edustajat saamelaiskäräjille. Laki velvoittaa julkisen vallan sallimaan ja tukemaan saamelaisten oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Lain perimmäisenä tavoitteena on turvata saamelaisille oikeus elää oman kulttuurinsa mukaista elämää sulautumatta päiväestöön.

Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä tuomioistuimessa ja muissa viranomaisissa säädetään erillisellä lailla (Saamen kielilaki 2003/1086)³⁵. Samassa laissa säädetään myös julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Saamenkielisiä palveluja ei ole tarjolla riittävästi, mutta saamelaiset voivat käyttää viranomaisasioissa käänös- ja tulkkipalveluja ainakin kotiseutualueellaan. Inarin- ja kolttasaamelaiset ovat vaikeimmassa asemassa, koska he ovat vähemmistönä vähemmistössä. Inarin- ja kolttasaamenkielisten palveluiden tuottaminen on erittäin haasteellinen tehtävä rajallisten resurssien vuoksi. Koska molempiin kieliryhmiin kuuluu vain noin 300 puhujaa, joista suuri osa on iäkkäitä, on moniin tehtäviin vaikea löytää ammattitaitoista työvoimaa, esimerkiksi kielitaitoisia opettajia kaivattaisiin lisää. Jos saamenkielisiä opettajia olisi enemmän, saamenkielisten määrä voisi lisääntyä nopeammin tulevaisuudessa.

Suomessa on myös erillinen kolttasaamelaista kulttuuria turvaava laki. Kolttalain (1995/253) tavoitteena on edistää kolttaluonnon elinolosuhteita ja toimeentulomahdollisuuksia sekä ylläpitää ja edistää kolttakulttuuria. Laissa säädetään muun muassa kolttaluonnon, kolttasaamelaisten asiainhoidosta (kyläkokoukset, kolttaneuvostot, luottamusmiehet ja -vaalit), maanomistuksesta, kuulemisesta ja tukitoimenpiteistä.

Alkuperäiskansaoikeudet ovat käsitteellisesti ja juridisesti erittäin monimutkaisia (Scheinin 2006, 28). Saamelaisen kulttuurin turvaamiseen liittyvien oikeudellisten strategioiden jäsentämiseen on saamelainen oikeustieteen tohtori ja joikutaiteilija Ánde Somby käyttänyt käsitteitä oikeus menneisyyteen, oikeus nykyisyyteen ja oikeus tulevaisuuteen. Oikeus menneisyyteen kulminoituu pääasiassa valtion ja saamelaisten vanhaan kiistaan maanomistuksesta. Oikeus tulevaisuuteen tarkoittaa sitä, että saamelaiset muiden alkuperäiskansojen ohella edustavat omaleimaisia kulttuureja, joiden säilyminen ja siirtäminen jälkipolville on arvo sinänsä riippumatta siitä, kuka omistaa kulttuurin aineellisenä perustana olevat luonnonvarat. Oikeus nykyisyyteen liittyy ihmisoikeuskeskustelussa erityisesti ryhmän ja sen jäsenten oikeuteen nauttia omasta kulttuuristaan.³⁶ (Scheinin 2006, 33–38.)

35 Laki tuli voimaan vuonna 1992 ja uudistettiin vuonna 2003.

36 Alkuaan Ánde Somby esitteli nämä käsitteet norjankielisessä väitöskirjassaan *Juss som retorikk* (Tromsø 1999).

Yleisesti ottaen mainituissa sopimuksissa, julistuksissa ja laeissa on johdonmukaisesti omaksuttu laaja kulttuurin käsite, johon sisältyy myös aineellinen perusta, sisältäen ennen kaikkea elinkeinoihin liittyvät taloudelliset edellytykset kulttuurin säilyttämiseen ja kehittämiseen. Nykyisyyteen liitetään myös vaikutusmahdollisuudet saamelaiden elinoloja koskevan päätöksenteon yhteydessä, esimerkiksi asianomaisen maan saamelaiskäräjillä tulisi olla lausunto- ja neuvotteluoikeus suhteessa päättäviin virkamiestahoihin. Oikeus tulevaisuuteen seuraa oikeutta nykyisyyteen eli omaleimaisen kulttuurin elinvoimaisuuden turvaamisessa on huomattava merkitys sen siirtämisessä jälkipolville (vrt. kansainvälinen ihmisoikeuskeskustelu). (Scheinin 2006, 34–36.)

Saamelaisten kulttuuri- ja taidealojen koulutus

Saamelaisten taiteilijoiden lukumäärään vaikuttaa muun muassa sekä saamelaisille suunnattu että yleinen valtakunnallinen taidealan koulutustarjonta. Taidealojen koulutus on laajentunut Suomessa 20 vuoden aikana muita koulutusaloja enemmän niin määrällisesti kuin sisällöllisestikin. Samalla myös huoli työttömien määrän lisääntymisestä taidealoilla on vallannut alaa. (Karhunen & Rensujeff 2006, 114.) Ammatillisen koulutustarjonnan määrä vaikuttaa aikaisempien tutkimusten mukaan esimerkiksi taiteenalajakaumaan, sekä taiteenalojen sisäisiin ja koko taiteilijakentän ikäjakumaan. Esimerkiksi kuvataiteilijoiden lukumäärä on Suomessa kasvanut lisääntyneiden koulutuspaikkojen (erityisesti ammattikorkeakoulut) myötä. Taiteilijoiden yleinen koulutustaso on viimeisten vuosikymmenten aikana Suomessa noussut ja taideammateissa toimii yhä enemmän yliopistotutkinnon suorittaneita taiteilijoita (Karhunen & Rensujeff 2006, 115; Rensujeff 2003, 28–29). Koulutustason on todettu vaikuttavan merkittävästi taiteilijoiden sijoittumiseen työmarkkinoille ja siten heidän tulotasoonsa ja työskentelyedellytyksiinsä (Karhunen & Rensujeff 2006, 121–122).

Saamelaiset opiskelevat taide- ja kulttuurialaa samoissa oppilaitoksissa kuin muutkin Suomessa. Tässä luvussa keskitytään kuitenkin ennen kaikkea saamelaista kulttuuria välittäviin oppilaitoksiin. Erityisesti saamelaisille tarkoitettuja tai saamelaiseen kulttuuriin erikoistuneita ammatillisia oppilaitoksia on Suomessa vain yksi ja sen tehtäviin kuuluu myös taidealan koulutus. Saamelaisalueen koulutuskeskus (SAKK), Sámi oahpahušguovddáš (SOG), perustettiin alun perin jo vuonna 1978 saamelaisalueen ammatillista koulutusta varten. Sen tehtävänä oli erikoistua lähinnä luontaiselinkeinoihin ja saamen käsitöihin liittyvään ammatilliseen peruskoulutukseen (Saamelaisalueen... 2009, 20)³⁷.

37 Vuonna 1993 oppilaitoksen nimi muuttui Saamelaisalueen koulutuskeskukseksi, kun Saamelaisalueen ammatillinen koulutuskeskus, Inarin opisto ja Ivalon kotitalousoppilaitos yhdistettiin yhdeksi uudeksi valtion oppilaitokseksi (perustamista koskeva laki vuonna 1993 (L545/1993 ja A649/1993)). Koulutuskeskuksen tehtävä oli lähinnä vastata alueen ammatillisesta perus- ja lisäkoulutuksesta luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin aloilla, eli sillä on sama tehtävä kuin Saamelaisalueen ammatillisella koulutuskeskuksella aiemmin.

Oppilaitoksen vaikutusta saamenkäsityöntekijöiden ammattitaitoon ja lukumäärään pidetään huomattavana. Pääasiassa Inarissa toimiva toisen asteen oppilaitos on Suomen valtion omistama ja se järjestää koulutusta erityisesti saamelaisalueen tarpeisiin. Koulutuskeskus toimii myös valtakunnallisena koulutuksen tuottajana saamen kielessä ja kulttuurissa. Koulutuskeskuksen koulutustarjontaan kuuluu ammatillista perustutkintokoulutusta, saamelaiskulttuurikoulutusta, yleissivistävää koulutusta sekä ammattitutkintoihin valmistavaa koulutusta. Tutkinnon voi suorittaa usealta alalta, myös ei-taiteellisilta aloilta. Kaikissa mainituissa koulutusryhmissä on kuitenkin mukana myös taidealan koulutusta, koska erityisesti saamenkäsityön opetusta liitetään kaikkiin osioihin. Ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa on mahdollisuus suorittaa käsi- ja taideteollisuuden perustutkinto (artesaani) korukivi- ja jalometallialalta ja saamenkäsityöalalta sekä pehmeiden että kovien materiaalien osalta. Saamelaiskulttuurikoulutuksessa on tarjolla myös lyhytkursseja, esimerkiksi kieli- ja käsityökursseja. Ammatillisen koulutuksen tavoitteena on ammattitaito, jonka avulla tutkinnon suorittanut voi työllistyä omassa tai toisen omistamassa yrityksessä tai vaihtoehtoisesti jatkaa opintoja. Ammatillisen peruskoulutuksen vuotuinen oppilasmäärä on koulutuskeskuksessa enintään 155 (SAKK:n ... 2011, 7). Oppilaitos järjestää myös aikuiskoulutuksen piiriin lukeutuvaa valmistavaa koulutusta, jonka tavoitteena on joko saamenkäsityökisällin ammattitutkinto tai saamenkäsityömasterin erikoisammattitutkinto³⁸. Vuosittain oppilaitoksessa on kaiken kaikkiaan 1000 opiskelijaa.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksen medialinjan tavoitteena on media-alan ammattilaisten koulutus. Linjalta valmistuneet erikoistuvat toimimaan pohjoisessa ja erityisesti saamelaisessa yhteisössä. Medialinja keskittyy filmituotantoon ja on ainoa Suomen saamelaisalueella toimiva elokuva- ja tv-alan koulutuslinja. Linjalla tuotetaan lyhytelokuvia ja opiskellaan käsikirjoittamista, kuvaamista ja editointia. Linjalla opiskellaan myös ääni- ja radiotyötä, animaatiotyötä, julkaisutuotantoa ja verkkoviestintää. Opiskelijoiden tavoitteena on audiovisuaalisen viestinnän ammattitutkinnon suorittaminen. (mm. Saamelaisalueen... 2009, 25.) Medialinjan yhteistyökumppaneita ovat erityisesti YLE Sámi Radio sekä saamenkielinen television ohjelma- tuotanto.

Yliopistoille Saamelaisalueen koulutuskeskus on saamelaisuuteen liittyvän koulutuksen, tutkimuksen ja hanketoiminnan pääasiallinen yhteistyökumppani saamelaisalueella (Aikio 2009, 12). Saamelaisalueen koulutuskeskuksen korkea-asteen linjan opetussuunnitelmaa kehitetään yhteistyössä Lapin yliopiston ja Oulun yliopiston kanssa, ja sen taustalla on tavoite saamelaisalueella asuvien nuorten jatko-opiskelumahdollisuuksien parantamisesta (Saamelaisalueen... 2009, 79).

38 <http://www.sogsakk.fi>

Perinteisten elinkeinojen rinnalle on katsottu tarvittavan yhä enemmän sekä kokonaan uusia vaihtoehtoja että vanhoihin perinteisiin nojaavia uusia sovelluksia. Kehittämisen tavoitteena on muun muassa saamelaisalueen nuorten koulutustason nostaminen vähitellen valtakunnalliselle tasolle³⁹.

Oulun yliopiston Giellagas-instituutti aloitti toimintansa vuonna 2001 ja samana vuonna opetusministeriö luovutti instituutille valtakunnallisen vastuun saamen kielen ja saamelaiskulttuurin korkeimman tason opetuksesta ja tutkimuksesta Suomessa⁴⁰. Pääasiallisesti Oulussa annettavan perustutkinto-opetuksen ja jatkokoulutuksen lisäksi instituutti tarjoaa alansa täydennyskoulutusta ja avoimen yliopiston kautta annettavaa opetusta koko Suomessa, erityisesti saamelaisalueella. Giellagas-instituutti toimii yhteistyössä Norjan Koutokeinossa sijaitsevan Saamelaisen korkeakoulun (Sámi allaskuvla) kanssa. Yhteistyösopimus sisältää opettaja- ja opiskelijavaihtoa, yhteistä opetusta ja yhteisen tutkijakoulun. Yhteistyöverkoston kuuluvat myös Uumajan yliopisto Ruotsissa ja Tromssan yliopisto Norjassa.⁴¹

Giellagas-instituutin oppiaineet ovat saamen kieli ja saamelainen kulttuuri, joita molempia voi opiskella pääaineina. Näiden lisäksi instituutissa opetettavia sivuaineita ovat saamen kieli vieraana kieleinä ja saamen kielen tulkkaus. Saamen kielen opintojen pääsisältö on pohjoissaame, mutta myös inarinsaamea voi opiskella sivuaineena.⁴² Giellagas-instituutti on ainoa saamen kieltä päivittäisenä työkielenään käyttävä akateeminen yhteisö Suomessa (Aikio 2009, 8; Rasmus 2010, 9). Instituutin pääaineissa on mahdollisuus suorittaa akateemiset loppututkinnot tohtorin tutkintoon asti. Vuosittain kymmenen opiskelijaa aloittaa opinnot ja osalla heistä on mahdollisuus suuntautua saamen kielen aineenopettajan opintoihin. Valtakunnallisena tehtävänä instituutilla on kouluttaa saamen kielen tutkijoita ja asiantuntijoita ja saamen kielen aineenopettajia.

Lapin yliopistossa saamen kielen opetuksesta vastaa kasvatustieteiden tiedekuntaan sijoitettu saamen kielen lehtori. Taiteiden tiedekuntaan (pohjoinen kulttuurihistoria) ja yhteiskuntatieteiden tiedekuntaan (vähemmistö- ja saamelaiskulttuurin tutkimus, erityisesti

39 Tilastokeskuksen Väestön koulutus rakenne -tilastossa väestön koulutustasoa mitataan perustasteen jälkeen suoritetun korkeimman koulutuksen keskimääräisellä pituudella henkeä kohti (20 vuotta täyttänyt väestö). Vuonna 2009 koulutustaso (VKTM-indeksi) oli koko maassa 327. Saamelaisalueen kunnissa VKTM-indeksit olivat seuraavat: Inari 272, Sodankylä 268, Utsjoki 264 ja Enontekiö 253. Kuntien asukkaisiin lukeutuu toki muitakin kuin saamelaisia, joten luvut ovat erittäin viitteellisiä.

40 Saamen kielen opetus alkoi Oulun yliopistossa vuonna 1970 saamen kielen laitoksella.

41 <http://www oulu.fi/giellagas/fi/tutkimus/tutkimus.html>

42 <http://www oulu.fi/giellagas>

kielisosiologia ja -antropologia) on perustettu saamelaisuuteen liittyvät dosentuurit.

Saamelaiset ovat useissa yhteyksissä ilmaisseet opetusministeriölle (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriö) toivomuksensa kotiseutualueella toteutettavasta korkeakoulutuksesta ja alueen elinmahdollisuuksia tukevasta tutkimus- ja kehittämistoiminnasta. Yliopistotason koulutusta on pyritty järjestämään myös paikallisesti saamelaisalueella. (Aikio 2009, 7.) Saamelaisten taiteilijoiden osalta merkittävä on esimerkiksi Duodji – saamenkäsityöstä muotoiluun perusopintokokonaisuus, joka toteutettiin taiteiden tiedekunnan ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen yhteistyönä vuosina 2006–2007⁴³. Hanke sai alkunsa Saamelaisalueen koulutuskeskuksen aloitteesta, jossa suunnitelmassa oli saamelaisuuteen perustuva korkeakoulututkinto. Opintokokonaisuus toimi tämän suunnitelman pilottihankkeena. Tavoitteena oli taiteen kandidaatin tutkintoon johtava väylä, jossa lähtökohtana on duodjilähtöinen muotoilu ja osatavoitteena muun muassa saamenkäsityön mahdollisuuksien nostaminen laajempaan käyttöön muotoilussa. (Kivelä 2007a, 7–12; 17–18. Kivelä 2007b, 50.)

Tuorempana esimerkkinä osin taiteilijoille suunnatusta yliopistotasoisesta koulutuksesta ovat vuonna 2010 alkaneet avoimet yliopistolliset DAVVI-opinnot. Nuorille ja aikuisopiskelijoille suunnatun opinto-ohjelman sisällöllisestä ja tieteellisestä suunnittelusta vastaavat Lapin yliopiston taiteiden ja yhteiskuntatieteiden tiedekunnat sekä Oulun yliopiston Giellagas-instituutti. Opintokokonaisuuden pääaineeksi on mahdollista valita teollisen muotoilun perus- ja aineopinnot, sosiologian monitieteiset perusopinnot ja saamelaisen kulttuurin perusopinnot tai sosiologian ja saamelaisen kulttuurin aineopinnot. Opinnot johtavat pääainevalinnasta riippuen Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tai taiteiden maisterin tutkintoon tai Oulun yliopiston Giellagas-instituutin saamelaisen kulttuurin maisterin tutkintoon.⁴⁴

Oulun yliopisto on varannut eri koulutusohjelmissaan saamen kieltä äidinkielenään puhuville yhteensä 14 aloituspaikkaa humanistisessa tiedekunnassa, kaksi aloituspaikkaa luonnontieteellisessä tiedekunnassa sekä yksi aloituspaikka lääketieteellisessä tiedekunnassa. Humanistisella tiedekunnalla on lisäksi saamen kielen ja kirjallisuuden aineenopettajakoulutuksessa viisi kiintiöpaikkaa. Kiintiöpaikkojen määrää Oulun yliopistossa pidetään kaiken kaikkiaan riittävänä, koska kaikki opiskelupaikat eivät ole tulleet täytetyiksi ja osa saamelaisista hakijoista olisi tullut valituiksi ilman kiintiöpaikkojakin. (Aikio 2009, 9.) Lapin yliopistossa saamenkielentaitoisille on varattu yhteensä 29 aloituspaikkaa taiteiden tiedekuntaan, yhteiskuntatieteisiin, matkailuun ja liiketoi-

43 Saamenkulttuurin perusopinnot Giellagas-instituutista (OY). Myös Sámi Duodji -yhdistys osallistui sisällön tuottamiseen asiantuntijana ja laadun valvontaelimenä.

44 <http://www.ulapland.fi> ja <http://www oulu.fi/giellagas>

mintaosaamiseen, luokanopettajakoulutukseen, oikeustieteeseen sekä kasvatustieteeseen, aikuiskasvatukseen ja mediakasvatukseen. Taiteiden tiedekunnan koulutusohjelmissa näitä kiintiöpaikkoja on yhteensä viisi (audiovisuaalinen mediakulttuuri, graafinen suunnittelu, kuvataidekasvatus, tekstiili- ja vaatetusala ja teollinen muotoilu)⁴⁵. Aloituspai- kakiintiöitä pidetään myös Lapin yliopistossa riittävinä tällä hetkellä. (Aikio 2009, 10–11.)

Oulun yliopiston Giellagas-instituutin saamen kielen oppiaine vaikuttaa saamenkielisten osaajien lukumäärään ja osaamistason laatuun. Saamelaisen kulttuurin oppiaineesta valmistuu saamenkäsityön tutkijoita ja taitajia. Oulun yliopiston korkeakoulutasoista koulutusta pidetään kulttuuripainotteisena, kun sitä verrataan esimerkiksi Lapin yliopiston teollisen muotoilun (erityisesti Duodjista teolliseen muotoiluun -opintokokonaisuus vuosina 2006–2007) ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen saamenkäsityöalan tutkintoihin, jotka ovat enemmän taiteen tekemiseen painottuneita (Kivelä 2007a, 11). Giellagas-instituutista valmistuneet suuntautuvat usein saamelaisen taidekäsi- työn tutkimiseen ja/tai tuotantoon.

Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitoksella voi opiskella pää- aineena saamentutkimusta (sámidutkan) ja suomalais-ugrialaista kielentutkimusta. Ensin mainitussa voi suorittaa vain alemman kor- keakoulututkinnon (HuK) ja jälkimmäisen pääaineen suuntautu- misvaihtoehtona on saamen erikoistumislinja, jossa tavoitteena on filosofian maisterin tutkinto. Saamentutkimuksen opinnot sisältä- vät monitieteisen näkökulman saamelaisiin, heidän kieliinsä, kult- tuuriinsa (uskonto, mytologia, taide, kansanrunous, kirjallisuus) ja historiaansa. Opintojen tavoitteena on myös pohjois-saamen hyvä käytännön kielitaito.⁴⁶ Koulutus antaa hyvät valmiudet monenlaisiin asiantuntijatehtäviin ja taideammateista ainakin tieto- ja kaunokirjal- lisuuden kääntäjän tehtäviin.

Taiteilijakoulutukseen liittyviä tarpeita ei noussut esiin vuonna 2010 valmistuneessa selvityksessä saamelaisten yleisistä kieleen ja kulttuuriin liittyvistä koulutustarpeista (Rasmus 2010). Ainoastaan saamen kielen osaamisen ja kirjoittamisen (kirjallisuutta sivuava) koulutusta saamelaiset toivoivat järjestettävän lisää. Käytännössä se

45 Jokaiseen koulutusohjelmaan voidaan ottaa yksi saamen kieltä taitava opiskelija, jonka saama pistemäärä on pienempi kuin hyväksytyillä ja jonka valintatoimikunta katsoo menestyneen valintakoetehtävissä riittä- vän hyvin. Tässä kiintiössä valitun tulee osoittaa saamen kielen taitonsa valintakokeiden yhteydessä järjestettävässä saamen kielen kokeessa. Sel- laista saamen kieltä taitavaa hakijaa, joka tulee muutoinkin hyväksytyk- si yliopistoon, ei lueta saamenkielentaitoisten kiintiöön. ([http://www. ulapland.fi](http://www.ulapland.fi))

46 <http://helsinki.fi/sup/saamentutkimus/index.html>

tarkoittaa sitä, että saamen kielen opettajien koulutusta tarvittaisiin nopeasti lisää. Syynä tähän on mitä todennäköisimmin se, että 1950–1960 ja vielä 1970-luvuilla koulua käyneet saamelaiset ikäluokat eivät päässeet osallisiksi saamenkielisestä kouluopetuksesta. Vasta vuoden 1984 peruskoululaissa vahvistettiin saamen kielen asema ala-asteen opetusaineena ja -kielenä. Koululakiuudistuksissa vuosina 1991–1995 saamen kieli sai itsenäisen äidinkielen oppiaineen aseman ensin luki-ossa (1992), myöhemmin myös peruskoulussa (1995). (Aikio-Puoskari 2007, 75; Rasmus 2010, 26.)

Saamelaisten taiteilijoiden koulutusmahdollisuuksiin Lapissa vaikuttaa jo lähitulevaisuudessa Lapin maakuntakorkeakoulu, joka on Lapin yliopiston, Rovaniemen ammattikorkeakoulun, Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun, Lapin kesäyliopiston ja Lapin seutukuntien eri toimijoiden yhteistyöverkosto. Yhteistyöverkoston tehtävänä on edelleen selvittää alueen elinkeinopoliittisia tavoitteisiin kytkeytyviä koulutustarpeita ja tutkimus- ja tuotekehitysyhteistyön kohteita. Saamelaiskäräjien ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen edustajat ovat mukana Lapin maakuntakorkeakoulun Pohjois-Lapin yhteistyöeläimessä. (Aikio 2009, 11.)

Saamelaisista taiteilijoista erityisesti käsityön tekijät ovat hankkineet perus-, lisä- ja täydennyskoulutusta myös Norjassa ja Ruotsissa sijaitsevista saamelaisten oppilaitoksista. Erityisesti Ruotsin Jokkmokissa sijaitseva Saamelaisten Opetuskeskus (Sámij áhpadusguovdásj – Samernas utbildningscentrum (ent. Samernas Folkhögskolan)) on ollut suosittu opinahjo myös Suomessa toimiville saamenkäsityöntekijöille. Suomen ulkopuolella sijaitsevista yliopistotason oppilaitoksista suosituin on ollut Norjan Koutokeinossa sijaitseva Saamelainen korkeakoulu (Sámi allaskuvla), jossa saamelaiset ovat opiskelleet pääaineina saamen kieltä ja saamelaista kulttuuria sekä taidealoista kirjallisuutta ja saamenkäsityötä, duodjia. Saamelaisesta korkeakoulusta valmistuu myös luokanopettajia ja lastentarhanopettajia Suomen saamenkielisille työmarkkinoille.

Saamelainen taidekoulu aloittaa toimintansa Norjan Kaarasjoella syksyllä 2011. Ajatus saamelaisten omasta taidekoulusta sai alkunsa jo vuonna 1980 Saamelaisen taiteilijayhdistyksen (SDS) kokouksessa Jokkmokissa. ”Saamelaisten taiteilijoiden yhdistys on tehnyt aloitteen Saamelaisen taideakatemian perustamiseksi. Tulevaisuuden kannalta on erityisen tärkeää, että saamelaiset taiteilijat voivat opiskella omaa taiteen tekemisen tapaansa omalla alueellaan.” Opetus koulussa sisältää sekä perinteiset taideaineet että uudet tekniikat. Koulu on 2-vuotinen ja antaa ammatilliset perustaidot ja jatko-opiskeluvälmiudet taidekorkeakouluihin. (Persen 2010, 13.)

Saamelaiset ja taide

Taiteet ja taiteilijuus ovat saamelaisessa kulttuurissa suhteellisen uusia käsitteitä. Taidetta taiteen vuoksi ei ole ollut olemassa, vaan esteettisyys ja käytännöllisyys ovat aina kulkeneet käsi kädessä. Perinteiset saamelaisten käsityöt, duodji, ovat kuvaava esimerkki tästä ajattelutavasta (Kulonen et al. 2005, 22.) Saamelaisten taide oli pitkään kansantaidetta, eikä tuotteisiin tai teoksiin ollut tapana liittää tekijöiden nimiä. Käsityön ja muotoilun aloilla käytäntö jatkuu jossain määrin vielä nykyäänkin. Parhaat ”käyttötaiteen” tekijät nojaavat edelleen jo yleispäteväksi muodostuneeseen vanhaan taide- ja tekniikkaperinteesseen. Heidän työnsä edustavat kansanomaisen käsityötaiteen jatku-moa, käsityöperinnettä, jossa yksilöllisyys näkyy ainoastaan kansanperinteen asettamissa tiukoissa rajoissa. (Linkola & Pennanen 2000, 183–184.) Saamelaisille taiteilijoille on ollut tyypillistä se, että he etsivät inspiraatiota kansansa menneisyydestä, luonnosta ja vanhoista traditioista yhdistäen ne länsimaiseen taidekäsitteeseen, uudenlaisiin menetelmiin ja ympäristöön.

Taide, dáidda, käsitteenä on käytössä myös saamelaisten keskuudessa ja monet saamelaiset ovat tähän mennessä saaneet länsimaiseen taidekäsitteeseen perustuvan taidealan koulutuksen (Kulonen et al. 2005, 76). Kansainvälinen taidejärjestelmä on ulottanut vaikutuksensa jo pitkään muihinkin läntisen kulttuuripiirin ulkopuolisiin yhteisöihin sillä seurauksella, että taiteen käsite on saanut universaalien yleis-tettävyyden. Ongelmaksi on kuitenkin koettu usein käytännöllisten artefaktien ja taideteosten erottaminen toisistaan. Paikallisen käsite- ja luokittelujärjestelmän korvaamista euro-amerikkalaiselle yleiskulttuurille ominaisilla luokittelulla kutsutaan konseptuaaliseksi kolonialismiksi (Kupiainen 1994, 174). Kupiainen käyttää edellä mainittua käsitettä nimenomaan siinä yhteydessä, jossa pohditaan taiteen käsitteen omaksumista kulttuuriin, jossa sitä ei ole aiemmin käytetty. Kun esineestä tulee taideteos, sen käyttötarkoitus yleensä muuttuu. Siitä tulee eräänlainen ornamentti, jonka valmistajasta, eli taiteilijasta, tulee keskeinen arvoa määrittävä tekijä (Kulonen et al. 2005, 22.)

Taiteilijoita oli saamelaisväestön keskuudessa jo 1900-luvun alussa, mutta vasta 1970-luvulla alkoivat saamelaiset harjoittaa taiteen tekemistä ammattimaisesti ja koulutetumpi nuoriso – saamelaisten

”suuret ikäluokat” ja sotien aikana syntyneet – aktivoitui taiteen kentällä. Perinteinen käsityötaito oli jo tuossa vaiheessa osittain hävinnyt olemassaolon taistelun, jäänyt sota-ajan jalkoihin ja useat perinteiset mallitkin olivat jo kadonneet lopullisesti. (Hivand 2000, 12; Lehtola 2006, 7; 10.) Muutos oli niin historiallinen ja voimakas, että sitä kutsutaan saamelaisen kulttuurin ja taide-elämän renessanssiksi⁴⁷. Samaan aikaan kun monet eri taiteenalojen aktivistit aloittivat ammattimaisen taiteellisen työn tekemisen, suuri joukko saamelaisia oli mukana niin sanotussa Alta-kiistassa. Eri tahojen väliset näkemuserot luonnonvarojen ja maan käytöstä johtivat laajamittaiseen liikehdintään, jonka viranomaiset tyrehtyttivät väkivaltaisesti. Tapahtumien välittömänä seurauksena saamelaisten yhteenkuuluvuuden tunne lisääntyi. Taiteella, kirjallisuudella ja musiikilla oli tässä ”heräämisessä” merkittävä rooli politiikan, journalistiikan ja yhdistystoiminnan ohella.⁴⁸ Useat tunnetut saamelaiset taiteilijat olivat mukana tässä tapahtumasarjassa, ja esimerkiksi Koutokeinossa toimivan saamelaisen teatterin, Beivváš Sámi Teáhterin⁴⁹, ensimmäinen musiikkinäytelmä (Min duoddarat, 1981) perustuu Altan tapahtumiin (Kulonen et al. 2005, 22).

Valtion taidehallinnossa käytössä oleva taiteenalajako toimii melko huonosti saamelaisen taide-elämän näkökulmasta. Esimerkiksi joiku on saamelaisille sekä säveltaidetta että kirjallisuutta. Taidehallinnon käyttämä taiteenalajako ei aina tunnista monialaisia hankkeita tai taiteenalojen välisiä taidemuotoja ja tekijöitä. Niinpä saamelaisilla taiteilijoilla saattaa olla vaikeuksia hakea tukea hankkeilleen useimmiten yksittäisiin taiteenaloihin sidotussa järjestelmässä. Kaikille hankkeille sopivia tukimuotoja ei välttämättä löydy helposti tai tietoa eri tukimuotojen käytettävyydestä erilaisiin hankkeisiin on vaikea saada. Saamelaisten taiteilijoiden harjoittamiin taiteenaloihin katsotaan perinteisesti sisältyvän kuvataide, näyttämötaide, tanssitaide, säveltaide, kirjallisuus ja nimenomaan saamelaisille ominainen duodji / käsityö (taidekäsityö). (Kulonen et al. 2005, 22.) Näyttämötaiteella on pitkät perinteet ennen kaikkea saamelaisille tyypillisen tarinankerroksen vuoksi. Tanssitaide puolestaan on perinteinen taiteenala ainoastaan kolttsaamelaisille ja kildininsaamelaisille.

47 Myös muiden alkuperäiskansoihin kuuluvien taiteilijoiden yhteydessä puhutaan renessanssista, kun tarkoitetaan kulttuuri- ja taide-elämän sisällä tapahtuvaa elpymistä ja nousua. Esimerkiksi Australian aboriginaalien renessanssi alkoi Eora Collegessa 1970-luvulla esiintyjiksi ja kuvataiteilijoiksi opiskelevien joukossa (Tovey 2009, 3).

48 <http://www.galdu.org>

49 Beivváš Sámi Teáhter (BST) perustettiin Norjan Koutokeinon vuonna 1981, vuonna 1987 BST:n rahoitus sisältyi Norjan valtion budjettiin, vuonna 1993 se sai kansallisteatterin statuksen ja lopulta vuonna 2009 nimitettiin saamelaisten kansallisteatteriksi. BST:n toiminnassa on aina ollut mukana sekä suomalaisia että Suomesta lähtöisin olevia saamelaisia taiteilijoita.

Nykyään saamelaiset taiteilijat toimivat taidekentällä huomattavasti laajemmin eri taiteenaloilla kuin aiemmin. Saamelaisen taiteen kentän sanotaan elävän ja muuttuvan tällä hetkellä nopeammin kuin koskaan. Suomessa esimerkiksi elokuvataide on osoittautunut tärkeäksi keinoksi sekä vanhoihin legendoihin liittyvien tarinoiden kertontaan että uusien identiteettiin liittyvien ajatusten dokumentointiin. Elokuvataiteen nousu on nähtävissä Suomen lisäksi myös Norjassa ja Ruotsissa ja siihen on vaikuttanut muun muassa elokuva-, media- ja audiovisuaalisen koulutustarjonnan lisääntyminen saamelaisalueilla. Musiikki, media ja elokuva tarjoavat myös erityisesti lapsia ja nuoria kiinnostavia välineitä kielen ja kulttuurin kehittämiseen ja siirtämiseen (mm. Saamelaiskäräjien... 2008, 4).

Saamelaiselle elämäntavalle on aina ollut tyyppillistä toimeentulon hankkiminen useista eri tulolähteistä. Saamelaisille taiteilijoille monialaisuus on erityisen tyyppillistä (Lehtola 2004, 95; Kulonen et al. 2005, 22)⁵⁰. Monialaisuuden (eri taiteenaloilla toimiminen) lisäksi monitaitoisuus (eri taideammateissa/-tehtävissä toimiminen saman taiteenalan sisällä) on yleinen ilmiö niin saamelaisilla kuin valtaväestönkin taiteilijoilla. Monet taiteilijat tekevät myös muuta kuin taiteellista työtä ja erityisesti taiteelliseen työhön liittyvät opetus- ja kulttuurialan työt ovat monen saamelaistaiteilijankin arkipäivää. Saamelaisten taiteilijoiden keskuudessa on myös luontaistalouden piirissä eläviä henkilöitä, joiden toimeentulo ja taiteen tekemiseen liittyvät materiaalit ja aiheet tulevat poronhoidosta, kalastuksesta ja metsästyksestä. Useiden tulolähteiden perinne jatkuu erilaisten yhdistelmäelinkeinojen muodossa. Uudenaikaisten elinkeinojen, kuten matkailun, luovien alojen ja hyvinvointipalvelujen, yhdistäminen perinteisiin elinkeinoinhin auttaa syrjäisten seutujen asuttuna pitämisessä ja lisää nuorten mahdollisuuksia jäädä tai palata kotiseudulle. (Saamelaiskäräjien... 2008, 4). Työllistyminen kotiseudulle luo saamelaiselle edellytykset kehittää kulttuuriaan, elinolojaan ja aluettaan kulttuurisen itsehallinnon pohjalta. Laajamittainen muutto saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle sen sijaan uhkaa murentaa saamelaisyhteisön perustaa, johtaa kielenvaihtoon ja kiihdyttää entisestään sulautumista pääväestöön (Saamelaiskulttuuriosio... 2006, 5).

Saamelaiset taiteilijat tekevät ja haluavat tehdä teoksiaan myös muille kuin saamelaisille, koska taiteilijoille näyttää olevan elinehto se, että teoksia saa tehdä ”koko maailmalle”, kuten eräs haastateltava asian ilmaisi (H5). Saamelaisten taiteilijoiden kohdalla vaarana kuitenkin on niin sanottu turistitaidete ja konseptuaalisen kolonialismin mukanaan tuomat ongelmat erityisesti saamelaiskäsityön, duodjin,

50 Tosin monialaisuus näyttää olevan kasvava ilmiö myös valtaväestöön kuuluvilla taiteilijoilla eikä taiteenalajako sellaisenaan ole yhtä oleellinen (ks. Rensujeff 2003).

ja kuvataiteen aloilla. Turistitaiteen käsitettä on länsimaissa käytetty kaupallisen (käsityö)taiteen kenttää ennen kaikkea silloin, kun on haluttu synnyttää mielikuvia heikosta laadusta, epäautenttisuudesta, perinteen rappeutumisesta ja kaupallisen voiton maksimoinnista. On myös mahdollista, että teoksen tai tuotteen idea pysyy ennallaan ja ainoa muutos on vain ostajakunnan laventuminen paikallisyhteisöstä laajempaan joukkoon. (Kupiainen 1994, 174.) Turistitaiteen käsitettä ovat käyttäneet myös saamelaiset taiteilijat itse silloin, kun ovat tunteet tekevänsä taiteen ja ei-taiteen rajapinnoilla olevia töitä. ”Turistitarasta” on puhunut muun muassa Merja Aletta Ranttila kertoessaan rahoittavansa taiteellista työtään matkamuistoliikkeisiin piirtämillään postikorteilla sekä kirjojen kuvitustöillä (Högmander 2008).

Saamelaisten tekijöiden ammatillistuminen on johtanut myös institutionaalistumiseen taiteen eri osa-alueilla. Esimerkiksi taiteilijoille tarkoitettuja oppilaitoksia on perustettu eri maiden saamelaisalueilla ja taiteilijat ovat perustaneet omia taiteilijajärjestöjä sekä taidelaitoksia. Saamelaiset taiteilijajärjestöt ovat enimmäkseen ylirajaisia, ainoastaan saamen käsityön, duodjin, tekijöillä on myös omat erilliset etujärjestönsä Norjassa Sámiid Duodji (perustettu vuonna 1993), Ruotsissa Same Ätnam (1993), Suomessa Sámi Duodji ry (1975) ja Venäjällä Čepes Sam (1996). Duodjin tekijöillä on myös ylirajainen etujärjestö, johon kuuluu duodjin tekijöiden lisäksi kuva- ja valokuva-taiteilijoita, Saamelainen taiteilijayhdistys, Sámi Dáiddačehpiid Searvi SDS (perustettu vuonna 1979). Saamelainen taiteilijaneuvosto (Sámi Dáiddárráđđi) on perustettu vuonna 1987 ja siihen kuuluvat Joikkaajien yhdistys (Juoigiid Searvi), Saamelainen taiteilijayhdistys (Sámi Dáiddačehpiid Searvi SDS), Saamelainen kirjailijayhdistys (Sámi Girječálliid Searvi SGS), Saamelainen Teatteri-yhdistys (Sámi Teáhter Searvi STS) ja Saamelaiset Säveltäjät (Samiske Komponister SK). Näihin viiteen taiteilijayhdistykseen kuuluu kaikkiaan 260 jäsentä. Saamelainen taiteilijaneuvosto vastaa näiden yhdistysten hallinnosta ja toimii sihteeristönä. Neuvoston tehtäviin kuuluu myös erilaisten taiteilijatukea myöntävien rahastojen hallinnointi. Edellä mainittujen lisäksi Norjassa toimivat Saamelaismuusikkojen yhdistys (Sámi Musihkkariid Searvi) ja Elokuvantekijöiden yhdistys (Sámi Filmbargiid Searvi), jotka myöskin ovat ylirajaisia jäsenistönsä osalta.

Saamelaisten taiteilijajärjestöt poikkeavat norjalaisista, ja myös suomalaisista, taiteilijajärjestöistä siinä, että ne ovat ylirajaisia ja ne perustuvat aina saamelaisuuteen. Saamelaisuuskriteeristä on virinnyt paljon keskustelua Norjassa, sillä Norjan kuvataiteilijoiden järjestöön (NBK) voivat kuulua muutkin kuin etnisesti norjalaiset, mutta rinnakkaisen saamelaisen taiteilijayhdistyksen jäsenen täytyy olla etniseltä alkuperältään saamelainen (Juliussen 2009, 88). Myöskään Suomessa valtakunnalliset taiteilijajärjestöt eivät rajaa jäseniään etnisen alkuperän perusteella, kuten esimerkiksi saamelaisten käsityön

tekijöiden järjestö Sámi Duodji ry. Etnisen kriteerin ylläpitämiseen on syynä oman kulttuurin suojeleminen ja vahvistaminen.

*Duodji*⁵¹

Saamelainen käsityöperinne, duodji, on olennainen osa saamelaista kulttuuria. Kädentaidot ovat aina olleet saamelaisessa elämäntavassa välttämättömiä. Ne ovat merkinneet mahdollisuutta työntekoon ja selviytymiseen jokapäiväisestä elämästä. Aikaisemmin käsityötaito siirtyi perheessä sukupolvelta toiselle, nykyään taidot hankitaan yhä useammin ammatillista koulutusta tarjoavissa oppilaitoksissa (esim. Helander & Kailo 1999, 152–171, Magga 2010, 25–26). Käsitöihin liittyvät mallit ja koristelut ovat vanhoja kulttuurin tunnusmerkkejä. Ne ovat peräisin ajalta, jolloin miehet tekivät puu- ja luuesineet ja naiset puvut, kengät ja muut vaatetukseen kuuluvat jokapäiväiseen elämään tarvittavat osaset. (Työelämän tutkintojen... 1998, 9–10.) Saamelaisen käsityön erityispiirteinä mainitaan erityisesti taiteellisuus ja käyttökelpoisuus (Helander & Kailo 1999, 155). Saamelaisen käsityön yhteydessä on tapana puhua yhtä usein tarve-esineiden valmistuksesta kuin käyttötaiteesta ja taidekäsityöstä.

Saamelaisen käsityön lähtökohdat ovat luonnossa. Duodji vaatii luonnonvarojen ja niiden hyödyntämisen tuntemusta, sillä lähes kaikki materiaalit ovat luonnontuotteita. Aidon duodjin keskeisenä tuntomerkkinä on pidetty luonnonmateriaalia, joka käsitellään alusta loppuun asti itse (Lehtola 2006, 22). Koska käsityö on aina ollut sidoksissa saamelaisten jokapäiväiseen elämään ja luontaiselinkeinoihin, eri alueilla ja eri elinkeinoja harjoittavilla saamelaisilla on ollut käytössä hieman erilaisia raaka-aineita. Erityisen tärkeä on aina ollut poro. Materiaalivalikoimaan kuuluu myös kankaita ja metalleja (erityisesti hopea ja tina). Saamelaiseen traditioon kuuluvat käsityöt luokitellaan yleensä pehmeisiin ja koviin töihin. Pehmeitä töitä ovat muun muassa poronahkatuotteet ja kudonnaiset. Kovia töitä ovat puusta, sarvista, luusta ja metallista valmistetut tuotteet. Puu-, luu-, sarvi- ja nahkatöitä pidetään aidoimpina kun taas kankaan, tinan ja hopean käyttö materiaalina edustaa saamelaisten ja muualta tulleiden elementtien sekoitusta. Perinteinen muotokieli on syntynyt osittain myös naapurikansojen vaikutteista ja se perustuu ennen kaikkea materiaalien erilaisiin ominaisuuksiin ja saamelaisten omaan estetiikkaan. (Sámi Duodji ry:n 30-vuotisnäyttely 20.10.2007–20.01.2008; Aikio ym. 1994, 99–102. Kulonen et al. 2005, 74.)

51 Kolttasaamessa sana on muodossa tuajj, inarinsaamessa tyeiji. Sana tarkoittaa tekoa, toimintaa ja tuotetta. (Kulonen et al. 2005, 74.)

Yksi saamelaisen käsityötaidon näkyvimmistä tuotteista on saamenpuku (Gákti). Se on myös saamelaisten tärkeimpiä kansallisia symboleita. Pukua on tapana pitää erityisesti siellä, missä ihmiset kokoontuvat juhlimaan. Suomessa puvun mallit vaihtelevat alueittain, kuten kaikissa muissakin maissa, joissa saamelaisia on. Puku on tärkeä osa historiaa koristelun ja kokonaisuuden kertoessa puvun kantajan kotipaikasta. Saamelaisessa kulttuurissa kasvaneet oppivat lukemaan duodjiin sisältyviä kulttuurisia koodeja (Magga 2010, 3). Kirjailija Rauni Magga Lukkari onkin kuvaavasti todennut, että saamelaisessa yhteisössä ”vaatteiden kommunikaatiofunktio on todella vahva” (Helander & Kailo 1999, 143). Suomessa puvut on ollut tapana jakaa viiteen eri päämalliin: Enontekiön, Inarin, kolttasaamelaisten, Utsjoen ja Vuotson malleihin. (Aikio ym. 1994, 103–104.) Myös citysaamelaiset käyttävät saamenpukua. Tällöin puvut valitaan sen mukaan, mistä puvunkäyttäjä tai hänen saamelainen sukunsa on alun perin kotoisin. Nuoret saamelaiset innostuivat pitämään ja tekemään pukuja 1970-luvulla, ja sama trendi on jatkunut 2000-luvulla⁵².

Viime vuosikymmeninä käsityötä ei – vaatteita lukuun ottamatta – ole tehty pelkästään omaan käyttöön, vaan myytäväksi (mm. saamelaisen käsityöyhdistyksen jäsenet). Siksi perinteisen käsityön ja taidekäsityön raja on jonkin verran hämärtynyt. Varsinaisia taidekäsityön tekijöitä, joita on paljon erityisesti Ruotsin saamelaisalueella, pidetään monessa mielessä ammattitaiteilijoina. He osaavat perinteiset mallit ja pystyvät siten luomaan myös uutta designia. He tekevät tuotteitaan myytäväksi ja näyttelyesineiksi. Esteettisyytensä ja laadukkaiden raaka-aineiden takia arvokkaita teoksia ostavat usein muutkin kuin saamelaiset, esimerkiksi saamelaiset puukot voivat olla keräilykohteita ja niiden tekijät usein maailmankuuluja taiteilijoita. (Kulonen et al. 2005, 14.)

Lapissa käsityö liittyy tiiviisti matkailuun. Vuosituhannen alussa arvioitiin puolet Lapin käsityöyritysten liikevaihdosta tulevan matkailuelinkeinon parista.⁵³ Yhteistyö matkailuyrittäjien kanssa on erittäin tärkeää elinkeinon kannalta, sillä käsityötuotteet ovat suosittuja matkamuistoja. Kaikki lappilaiset käsityöt eivät ole saamelaisten tekemiä, vaikka massatuotantona valmistettuja halpoja matkamuistoja saatetaan myydä aitoina lappilaisina (tai saamelaisina) tuotteina. Saamelaisten tekijöiden osuus matkamuistomarkkinoilla on tällä hetkellä arvioimatta. Saamelainen taidekäsityö on joka tapauksessa tärkeä pää- ja sivuelinkeino koko saamelaisalueella. Poronhoitoalueella on

52 Muun muassa Ambrusin, Jarkko (2007): Saameyössä rokkia ja joikua suurella tunteella. Tampereen elokuvajuhlien verkkolehti. <http://www.uta.fi/festnews/2007/sunnuntai/37460.shtml>

53 Poron jäljillä, http://www.craftmuseum.fi/poro/poromateriaalina/kasityotaidot_1.html

suuria vientiä harjoittavia, jopa useita kymmeniä työntekijöitä työllistäviä yrityksiä.

Perinteiset taljan- ja nahankäsittelytaidot sekä sisnan eli kasviparkitun poronnahan valmistus ovat nykyisin harvinaiseksi käyviä taitoja ja niitä elvyttämään järjestetään erilaisia kursseja ja koulutusta⁵⁴. Saamenkäsityökonsernintä Aune Musta (Sámi Duodji ry.) on huolissaan perinteisen käsityön tulevaisuudesta. Vaikka kysyntää on enemmän kuin tarjontaa, nuoret eivät ole kiinnostuneita saamenkäsityöalan ammateista.⁵⁵ Saamelaisella käsityöperinteellä nähdään kuitenkin olevan paljon annettavaa myös modernille muotoilulle (tekstiili- ja vaatetusala, teollinen muotoilu ym.). Perinteisen käsityön ja modernin muotoilun yhdistämistä pidetään kuitenkin niin vaativana prosessina, että tarvitaan korkeakoulutasoista koulutusta ja sen jatkuvaa kehittämistä. Lapin yliopiston projektissa vuosina 2006–2007 kehitettiin sivuainekokonaisuus ”saamenkäsityöstä muotoiluun”, jossa yhdistetään saamenkäsityön mestarin ja muotoilijan toteuttamaa asiantuntemusta. (Kivelä 2007.)

Duodji siirtyi 1970- ja 1980-luvuilla instituutioiden valvontaan ja hallintaan, koska lisääntyvää myyntiä haluttiin suojella kopioilta sekä valvoa duodjin laatua ja parantaa imagoa (Magga 2010, 28). Pohjoismainen saamelaisneuvosto (nyk. saamelaisneuvosto) hyväksyi vuonna 1982 erityisen käsityömerkin Sámi Duodji (SD) käsityötuotteiden aitouden suojaamiseksi. Merkki on yhteinen koko Saamenmaassa ja takaa sen, että käsityö on saamelaisen tekemä. Suomessa aitoustakuuta edustaa Sámi Duodji ry. (vuodesta 1997), joka perustettiin Sámelaš Duoddjarat -nimisenä vuonna 1975. Sámi Duodji ry:n tavoitteena on edistää saamenkäsityön suunnittelu- ja kehittämistyötä sekä ylläpitää saamelaisen käsityön korkeaa tasoa. Saamenkäsityön neuvonta on varattu vain yhdistyksen saamelaisille jäsenille. Yhdistys edistää ja valvoo saamenkäsityön koulutusta ja ammattitaidon kehittämistä järjestämällä muun muassa kursseja ja koulutustilaisuuksia. Se järjestää myös yhteydet raaka-aineiden tuottajiin, auttaa tuotantovälineiden hankinnassa, edistää työsuojelua ja lainsäädännön tuntemusta sekä opettaa tuotekehittelyä. Yhteydenpito saamelaisiin sisaryhdistyksiin muissa maissa on myös yhdistyksen ydintehtävä. Sámi Duodji ry. pääsi suoran valtionavun piiriin vuonna 1980. Rahallista tukea näyttelytoimintaan on tullut vuosien mittaan muun muassa Lapin läänin taidetoimikunnalta, Ylä-Lapin kunnilta, muutamasta paliskunnasta, Kehitysaluerahastolta, myyntiprovisioista, vapaaehtoisista pääsymaksuista (Lehtola 2006, 14; 23.) Näyttelytoiminnan lisäksi yhdistys toimii myyntikanavana. Yhdistyksellä on myös erilaisia projekteja,

54 Poron jäljillä. <http://www.craftmuseum.fi/poro/poromateriaalina/kasityotaidot1.html>

55 Isotalo, Ulla (2005): Inarin käsityömyymälät. Pohjois-Lappi – nyt! Kesä 2005. <http://www.saariselka.net/Kesa2005>

joista 2000-luvun esimerkkeinä voisi mainita Boazo duojis – Poro käsityössä, Duodjarbi – Saamelaiskäsityön tallentamisprojekti ja Saamenpuku Suomessa. Vuonna 2009 yhdistyksessä oli 314 jäsentä, joista suuri osa kannatusjäseniä. Käsityöalan (duodji) ammatissa toimivia jäseniä oli tuolloin yhteensä 102, joista vain 11 prosenttia miehiä. Yhdistyksen jäseneksi hyväksytään vain saamelaiskäräjien asetuksen mukaiset saamelaiset. Monet saamenkäsityön ammattilaiset ovat myös Saamelaistaiteilijoiden yhdistyksen (SDS) jäseniä.

Duodjikulttuuriin liittyy olennaisesti virallinen säätely ja erilaisten normien noudattaminen sekä yhteisön kontrolli reunaehtoiheen. Duodji on saamelaista muotoilua, mutta saamelainen muotoilu ei välttämättä ole duodjia (Magga 2010, 3; 7; 67). Duodji liittyy saamelaiseen kulttuuriin niin vahvasti, että sitä ei pidetä täysin autonomisena taiteilijan tuotoksena (Guttorm 2001, 226; Magga 2010, 7). Saamelaisesta muotoilusta duodji eroaa siten olennaisesti, koska muotoilu on sellaista saamelaisen tekemää käsityötä tai suunnittelua, joka ei ole perinteistä duodjia, mutta saa vaikutteita saamelaisesta kulttuurista.

Kaikkia käsityöläisiä koskeva elinkeinon harjoittamiseen ja taiteen tekemiseen liittyvä ongelma on verotus. Taidekäsityön tekijä, joka valmistaa työnsä käsin, on rinnastettu teollista toimintaa harjoittavaan yrittäjään. Hänen pitää maksaa tuotteistaan vero, jota ei peritä muilla taiteenaloilla toimivilta taiteilijoilta. Verotuskäytännöstä johtuvat muun muassa saamelaisen käsityön korkeat hinnat, mistä seuraa tuotantomäärien ja myyntilukujen vähäisyys. (Lehtola 1997, 115.) Petteri Laitin mukaan perinteisten käsityöammattien harjoittaminen on tehty käytännössä mahdolliseksi ja niiden, jotka kaikesta huolimatta toimivat alalla, pitää mieltää itsensä erittäin kalliiden luksustuotteiden valmistajiksi (Helander & Kailo (toim.) 1999).

Elokuvataide

Saamelaisen elokuvan taustalla on vanha saamelainen kertomaperinne, jolle on ominaista visualisointi ja ”dramatisointi”, joiden tehtävänä on helpottaa tarinoiden painamista mieleen. Alkuperäiskansojen keskuudessa elokuvalla voi olla monta tehtävää. Se voi auttaa katoavan kielen tai kulttuurin elvytyksessä, tuoda esiin yhteiskunnallisia epäkohtia ja paljastaa vääriä ennakkokäsityksiä alkuperäiskansoista. Tärkeää on, että vähemmistö itse voi kertoa tuntemuksistaan ja perinteistään. Muun saamelaisen taiteen tavoin elokuvataide pyrkii rakentamaan yhteyttä vanhan ja uuden välille sekä eheyttämään yhteisöä. Saamelainen elokuvaohjaaja Paul-Anders Simma onkin kiteyttänyt tämän niin, että samalla kun elokuva ja televisio ovat olleet tuhoamassa suullista saamelaista kertomaperinnettä, ne ovat pystyneet toimimaan myös sen pelastusrenkaana. (Lehtola 2000, 243; 265.)

Ensimmäiset saamelaisahmot esiintyivät filmillä aivan 1900-luvun alkuvuosina muun muassa englantilaisissa ja ruotsalaisissa dokumentaarisisa lyhytelokuvissa. Saamelaisten oma elokuvataide syntyi vasta runsaat 80 vuotta myöhemmin. Sitä ennen saamelaiset ehtivät esiintyä kaikissa elokuvan lajityypeissä: dokumenteissa, melodraamoissa, rakkaustarinoissa, seikkailukertomuksissa, kauhuelokuvassa, westernissä, musiikkihuvinäytelmässä, action-elokuvassa ja sci-fissä. Elokuvaa voi pitää vahvana taiteen tekemisen välineenä, sillä sen lisäksi, että siinä kuvitetaan kaukaisia kansoja, siinä myös luodaan ja vahvistetaan käsityksiä vieraista kansoista. Elokuvan ensimmäisellä vuosisadalla saamelainen nähtiin lähes aina ja poikkeuksetta ulkopuolisen silmin. Lappi-elokuvat olivat ei-saamelaisten elokuvia ei-saamelaisille. Saamelaisrooleja esittivät yleensä valtakulttuurin näyttelijät, jotka olivat jo silloin alullaan olevan elokuva-alan ammattilaisia. Näyttelemine kertoi enemmän elokuvan tekijöiden ja usein myös kohderyhmän omista ennako-odotuksista ja aikakauden teatteri-ilmaisusta kuin todellisuudesta Lapissa. Sitä Lappia, jonka saamelaiset itse tunnustaisivat, elokuvataide ei valkokankaalle tuonut. Ruotsissa aito saamelainen pääsi elokuvataiteen alan merkittävään näytelmärooliin 1930-luvulla yhden kerran, Norjassa 1950-luvulla kaksi kertaa, ja Suomessa 1980-luvulla yhden kerran. Yleensä saamelaisia oli käytetty statisteina ja rekvisiittana, *typagena*, eikä heidän nimiään mainittu tekijätiedoissa. Tilanne muuttui vasta siinä vaiheessa, kun ensimmäinen saamelainen elokuva tehtiin. (Lehtola 2000, 12–13; 16.)

Norjansaamelaisen Nils Gaupin (s.1955) ohjaamaa Tiennäyttäjää (Ofelaš, Veiviseren 1987) voidaan pitää saamelaisten elokuvataiteen lähtöpisteenä. Elokuva on maailman ensimmäinen saamelaisten toteuttama, saamenkielinen elokuva. Samalla se on myös maailman ensimmäinen alkuperäiskansan kielellä käsikirjoitettu ja esitetty pitkä elokuva⁵⁶. Tiennäyttäjistä tuli lopulta Norjan kansainvälisesti menestynein elokuva tuohon aikaan. Se oli Oscar-ehdokkaana ulkomaisen elokuvan sarjassa ja myytiin nopeasti yli sataan maahan. (Lehtola 2000, 246–247.) Elokuvan tekijäryhmä ulottuu myös Suomeen, sillä musiikin siihen oli tehnyt Nils-Aslak Valkeapää, joka myös näytteli elokuvassa kylänvanhinta. Myös näyttelijä, elokuvaohjaaja Sverre Porsangerilla, joka toimi Lapin läänintaiteilijana (saamelaisaite) vuosina 1999–2003, oli rooli (Sierge) Tiennäyttäjässä⁵⁷. Elokuva oli myös

56 Nils Gaup and Kautokeino Rebellion 1852. Itämeri 2/2009. News of Finnish. Sámi and Baltic Studies at the Department of Scandinavian Studies, University of Wisconsin-Madison. <http://scandinavian.wisc.edu/dubois/itameri>

57 Sverre Porsanger on työskennellyt myös säveltaiteen alalla laulamalla suomalaisten suosikkirunoilijaa Eino Leinoa. Pekka Sammallahten pohjoissaameksi kääntämät runot hän levytti yhdessä Transjoikin ja Tone Åsen kanssa nimellä Lávlu lávlla (Idut 1993).

merkittävä Beavivváš Sámi Teatherin kannalta, jonka toiminnassa sekä ohjaaja että lähes kaikki näyttelijät olivat olleet mukana.

Nils Gaup⁵⁸ ohjasi myös toisen saamelaisen menestyselokuvan pitkän tauon jälkeen⁵⁹. Vuonna 2008 valmistunut Kautokeinin kapina (Guovdageainnu stuimmit) perustuu tositapahtumiin, jotka muuttivat saamelaisyhteisön elämän perusteellisesti vuonna 1852⁶⁰. Elokuvassa on myös Suomen saamelaisia näyttelijöitä, muun muassa yhtenä pääosan esittäjistä näyttelijä, toimittaja Anni-Kristiina Juuso, joka sai Norjassa roolisuorituksestaan Amanda-palkinnon (paras naisrooli – vastaa suomalaista Jussi-palkintoa)⁶¹. Kautokeinin kapinan tekijätiimi sai samassa yhteydessä useita muitakin Amanda-palkintoja.

Saamelaisten taiteilijoiden toteuttamien pitkien elokuvien vähäiseen määrään ovat syynä rahoitusongelmat. Samasta syystä alkupe- räiskansojen oma tuotanto on painottunut yleisestikin dokumentteihin ja televisio-ohjelmiin. (Karjalainen 2008, 52.) Saamelaisten tekemiä pitkiä elokuvia valmistui 1900-luvulla kaiken kaikkiaan kaksi ja toinen niistä oli Ruotsissa syntyneen ja Suomessa asuneen saamelaisen elokuvaohjaaja Paul-Anders Simman veijaritarina Sagojogan ministeri (Luohte ministarii! 1997). Sagojogan ministerissä Simmaa kiinnosti ennen kaikkea se, miten tarina kehittyi vähitellen saamelaisen kerto- maperinteen mukaisesti. Elokuvan kuvaukset tapahtuivat Norjassa ja elokuvan rahoitus tuli kolmesta maasta (Norja, Ruotsi ja Suomi). Sitä ennen Simma oli tehnyt useita lyhytelokuvia, joista ensimmäisenä fiktion Yön ja päivän takana (1987). Hän on pohtinut muun muassa omaa rooliaan kulttuurien puristuksessa. Mikä on saamelaisen eloku- vantekijän rooli? Onko taiteilijan tehtävänä kertoa asioista saamelai- sille yleisölle vai kertoa saamelaisista ulkopuolisille, ja kohtaavatko nämä tavoitteet? Simman mielestä filmintekijän pitää toimia mode- raattorina eri kulttuurien välissä ja kertoa asiat yli kulttuurirajojen. Kulttuuripiirteet eivät näy vain tarinan tasolla vaan myös elokuvan kielessä, eikä amerikkalaisella kertomatavalla hänen mielestään voi

58 Elokuvaohjaaja, käsikirjoittaja Nils Gaup sai Alkuperäiskansojen elokuva- festivaalien Skábmagovat-palkinnon Inarissa vuonna 2009 työstään saa- melaisen elokuvan ja saamelaisten nuorten eteen.

59 Menestyksen jälkeen N. Gaup ohjasi Disney-yhtiön tuella merirosvoiseik- kailun Haakon Haakonsenin (1990) sekä muita elokuvia: Hodet over van- net (1993), Tashunga (1996), Misery Harbour (1999).

60 Elokuvan nimessä Kautokeinin kylä esiintyy myös suomennetussa ver- siossa norjankielisessä muodossaan. Muualla tässä raportissa ko. paikka- kunnan nimi on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suosittelemassa muodossa Koutokeino.

61 Anni-Kristiina Juuso valittiin Venäjän parhaaksi naisnäyttelijäksi vuonna 2002 roolisuorituksestaan (saamelainen Anni) venäläisessä elokuvassa Käki (ohj. Aleksandr Rogozhkin 2002). Hän sai samaisesta suorituksestaan myös Nikan (”Venäjän Oscar”) sekä myös valtion elokuvataiteen palkin- non (Venäjä).

aina korvata saamelaista. Hän pitää saamelaista kertomaperinnettä sellaisenaan toimivana elokuvakielenä (Lehtola 2000, 253–254.) Paul-Anders Simma on käsitellyt elokuvissaan myös perinteisen ja modernin elämäntavan välisiä ristiriitoja. Hänen uudemmat elokuvansa ovat dokumentteja (mm. Antakaa meille meidän luurankomme, 1999). Sagojogan ministeriä ei voi pitää ensimmäisenä saamelaisena pitkänä fiktioelokuvana Suomessa, koska se oli kolmen maan yhteistuotanto. Suomen ensimmäisenä saamelaisena pitkänä fiktioelokuvana voi sen sijaan pitää ohjaaja Pauliina Feodoroffin käsikirjoittamaa ja ohjaamaa elokuvaa *Non Profit* (2007)⁶². Elokuva on pienen budjetin indie-näytelmäelokuva, joka sai rahoituksensa saamelaisneuvostolta, saamelaiskäräjiltä, ohjaajan isältä ja serkulta.⁶³

Näyttelijän koulutuksen saaneita saamelaisia ei käytännössä ollut ennen 1980-lukua. Ensimmäinen oli todennäköisesti Anna-Maria Blind, joka esiintyi Jan Troellin elokuvassa *Tässä on elämäsi* (*Här har du ditt liv*, 1966). Esimerkiksi suomalaisen Markku Lehmuskallion *Skierrissä* (1982) toimitaan vielä amatöörivoimin, ja vasta Rauni Mollbergilla oli *Tuntematon sotilas* (1985) ja *Ystävät, toverit* elokuvissaan (1990) käytettävissään Teatterikorkeakoulun käynyt saamelainen näyttelijä Erkki Hetta. (Lehtola 2000, 16.) Rahoitusongelmien lisäksi saamelaisten toteuttamien elokuvien rajoittavana tekijänä on ollut se, että saamenkielen taitoisia ammattinäyttelijöitä on edelleen hyvin vähän⁶⁴.

Saamelainen elokuvakoulutus aloitettiin vuonna 1997 Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa (SAKK) Inarissa. Alkuvaiheessa oppilaitoksessa toimi käsikirjoituskurssi, jota pidetään inarilaisen elokuvakoulutuksen esiasteena. Varsinainen elokuvakoulutus alkoi vuonna 2003 kahden vuoden pituisella multimediajournalistikurssilla. Viesintäalan koulutusta SAKK on järjestänyt 1990-luvun lopulta lähtien. Oppilaitoksessa on tehty dokumenttielokuvia, lastenelokuvia ja animaatioita. Vaikka multimediajournalistikurssilla on opiskellut eri lähtökohdista tulevia elokuvanteosta kiinnostuneita henkilöitä kaikkialta Suomesta, on saamelaisalueella käynnistynyt elokuva-alan koulutus nostanut esiin 2000-luvun alussa useita nuoria elokuvatekijöitä, joille saamelaiskulttuuri on ensisijainen mielenkiinnon kohde.

Pian media-alan koulutuksen aloittamisen jälkeen 1990-luvun lopulla Inarissa alettiin järjestää alkuperäiskansojen *Skábmagovat* -elokuvafestivaalia. Festivaalin perustamisen tarkoituksena oli saa-

62 *Non Profit* sai Suomen Arvostelijain liiton myöntämän Kritiikin kannukset -palkinnon vuonna 2007.

63 Kolttsaamelaisen Pauliina Feodoroffiin ekoelokuva *Non Profit* mykisti yleisönsä. HS 30.1.2007. <http://www.hs.fi>

64 Isosaari, Inka (2007): Elokuvakeskus saamelaisten elokuvien kotisatama. Festival News. Tampereen elokuvajuhlien 2007 verkkolehti. <http://www.uta.fi/festnews/2007/lauantai/36537>.

da myös saamelaiselle elokuvalla oma foorumi. Samalla festivaali on foorumi myös muiden alkuperäiskansojen elokuville ja eri alkuperäiskansojen elokuvantekijöitä vieraileekin festivaalilla joka vuosi. Inarissa on nähty elokuvia, joiden tekijät ovat muun muassa Australian aboriginaaleja, Kanadan inuiitteja, Brasilian intiaaneja, havaijilaisia ja Uuden-Seelannin maoreja. Festivaalin toimintaa rahoittaa pääasiassa opetus- ja kulttuuriministeriö sekä valtion elokuvataide-toimikunta.⁶⁵ Alkuperäiskansojen elokuvafestivaalin pääjärjestäjät ovat Saamelaisitaiteen tukiyhdistys, Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábma, Saamelaismuseumo ja Luontokeskus Siida, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Yle Sámi Radio sekä Inarin kunta. Festivaalilla on useana vuonna jaettu Skábmagovat-palkinto elokuvataiteen ja ohjelmatuotannon aloilla ansioituneille henkilöille. Palkinnon ovat saaneet ohjaaja Johs. Kalvemo, Norja (2003), ohjaaja, näyttelijä Sverre Porsanger, Suomi/Norja (2005), ohjaaja Nils Gaup, Norja (2009), rehtori Liisa Holmberg, Suomi (2010) ja toimittaja Oula Näkkäljärvi, Suomi (2011).

Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábma on toiminut vuodesta 2004 lähtien Inarissa saamelaiskäräjien yhteydessä. Sen toiminta käynnistettiin Lapin lääninhallitukselta saadun EU-rakennerahastotuen avulla. Organisaatio huolehtii saamelaisen elokuvien markkinoinnista levittäjille, festivaaleille ja rahoittajille sekä hankkii uusia yhteistyökumppaneita, elokuvaprojekteja ja työmahdollisuuksia. Myös elokuvakasvatustyö muun muassa saamelaisalueen lukioissa kuuluu elokuvakeskuksen tehtäviin. Skábman toiminnan lähtökohtana on sekä elinkeinon että kulttuurin edistäminen yhteistyössä Norjan, Ruotsin ja Venäjän saamelaisen kanssa. Elokuvia käsikirjoitetaan, kuvataan ja rahoitetaan yhteistyössä ja kaiken perustana toimii elokuvafestivaalin aikaansaama maailmanlaajuinen verkosto. Elokuvakeskus on EU-rahastotuen päättymisen jälkeen saanut opetus- ja kulttuuriministeriöltä vuosittain toiminta-avustuksia, jotka eivät kuitenkaan riitä pysyvän ja päätoimisen henkilökunnan palkkaamiseen. Saamelaiskäräjien lausunnon mukaan pitkäjänteinen elokuvatuotantotoiminnan tukeminen ja laaja kansainvälinen toiminta vaatisivat enemmän resursseja kuin mitä keskuksella tällä hetkellä on käytettävissään. (Lausunto... 2009, 2.)

Skábmagovatin taiteellisen johtajan Jorma Lehtolan mukaan 2000-luvulla eletään saamelaisen elokuvan "uutta aaltoa" (Maijala 2007, 14). Saamelaisessa taidemaailmassa kokonaisuudessaan nähdään tapahtuneen muutos 2000-luvun alkupuolella. Elokuvataide ja nimenomaan dokumenttielokuva on noussut kilpailemaan johtavan saamelaisen taidemuodon asemasta. Oulun yliopiston saamelaiskulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola näkee tapahtuneessa saman-

65 <http://www.samediggi.fi>

tyyppisiä piirteitä kuin Beavváš Sámi Teáhterin aikaansaama näyttämötaiteen nousu 1980-luvulla. Hänen havaintojensa mukaan elokuva pystyy nyt vastaamaan erityisen hyvin niihin kysymyksiin, joita saamelaiset, etenkin nuoret, haluavat käsitellä. (Kauppinen 2009). Elokuva-alan saamelainen tekijäjoukko pohtii teoksissaan usein omaa identiteettiään ja saamelaisen kulttuurin merkitystä sekä itselleen että koko kansalle. Identiteettipohdintoihin on ohjaaja Pauliina Feodoroffin mielestä syynä myös saamelaiskulttuurien todellinen sulautuminen valtakulttuureihin, joten ”omaa identiteettiä on ihan pakko jauhaa”⁶⁶.

Elokuva-alalla saamelaiset naiset ovat viime vuosina olleet näkyvissä asemissa, esimerkiksi elokuva-ohjaajina ja käsikirjoittajina, mikä saa heidän osuutensa näyttämään hieman suuremmalta kuin se todellisuudessa on. Saamelaisten naisten toteuttamat dokumenttielokuvat ovat viime vuosina nousseet esille myös valtakunnallisessa mediassa. Muun muassa kolttasaamelaisen Katja Gauriloffin ohjaama Huuto tuuleen (2007) on esimerkki uuden saamelaisen elokuvan noususta. (Moring 2008.) Huuto tuuleen on saanut kansainvälistä huomiota ja se on kutsuttu useille festivaaleille⁶⁷. Hyvistä arvioista ja tekijöiden määrän kasvusta huolimatta dokumentin tekijöiden mukaan tuotantoa on vaikea saada myytyä eteenpäin. Dokumenttiohjaaja Suvi West on kertonut, että vain muutama saamelainen tulee toimeen ainoastaan elokuvia tekemällä. Alan portinvartijana hän pitää Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskusta, joka haluaa hänen mukaansa säännöstellä Lappi-aiheisten dokumenttien lukumäärää, johon se katsoo kuuluvan sekä saamelaiset että ei-saamelaiset aihepiirit ja tekijät.⁶⁸ Rahoituksesta kilpailee siten vuosittain vaihteleva määrä eri aiheisiin keskittyneitä ja erilaisista lähtökohdista tulevia taiteilijoita.

Saamelaisen elokuvataiteen nousuun on kolme keskeistä syytä: elokuva-alan koulutus saamelaisalueella (SAKK), vuosittain järjestettävä Skábmagovat – Alkuperäiskansojen elokuvafestivaalit sekä saamelaisen televisiotuotannon lisääntyminen⁶⁹. Nämä elokuvataiteen perusinstituutiot, taiteilijoiden koulutus, taiteilijoita ja yleisöä palveleva kulttuurifoorumi ja oma media ovat mahdollistaneet taiteenalan kehityksen. Elokuvataiteen alalla toimivat ovat järjestäytyneet vuonna 1996 perustettuun Saamelaisten elokuvayhdistykseen (Sámi Filmbargiid Searvi).

66 Non Profit. http://www.skabmagovat.fi/tiedotteet_2009/nonprofit_su.pdf

67 Grand Prix -palkinto Belgrade Ethnographic Film Festival Serbia 2008.

68 Saamelaisdokumentit eivät mene kaupaksi. 29.1.2010 YLE Lappi http://yle.fi/lappi/2010/01/saamelaisdokumentit_eivat_mene_kaupaksi_1402863

69 Isosaari, Inka (2007): Elokuvakeskus saamelaisten elokuvien kotisatama. Festival News. Tampereen elokuvajuhlien 2007 verkkolehti. <http://www.uta.fi/festnews/2007/lauantai/36537>.

Kirjallisuus

Suurin osa saamen kielen ja saamenkielisestä opetuksesta, saamenkielisestä tiedonvälityksestä, kirjallisuudesta, musiikista ja muista julkaistuista materiaaleista on pohjoissaamenkielisiä. (Vuolab-Lohi 2007.) Kaiken kaikkiaan kymmenestä saamen kielestä kirjallisuutta on julkaistu kuudella: etelä-, luulajan-, pohjois-, inarin-, koltan- ja kildininsaamenkielillä (Hirvonen 1999, 16). Vanhin ortografia on pohjoissaamalla, koltansaamen ortografia syntyi vasta 1970-luvun alussa. Suomessa saamelaista kirjallisuutta ilmestyy kaikilla Suomessa puhutuilla saamen kielillä: inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kielillä. Eri saamen kielillä julkaistaan tieto- ja oppikirjoja, romaaneja, runoja ja lastenkirjoja. Ensimmäiset saamenkieliset hengelliset kirjoitukset ovat peräisin 1600-luvulta (Hivand 2000, 11). Saamelaisen romaanikirjallisuuden läpimurto tapahtui vasta 1980-luvun alussa (Ahvenjärvi 2005, 66). Suomessa julkaistaan vuosittain noin kymmenkunta saamenkielistä kirjaa. Luvussa ovat mukana kauno- ja tietokirjallisuus, oppikirjat sekä käännökset. Saamenkielistä kaunokirjallisuutta, lastenkirjallisuutta mukaan lukien, on ilmestynyt tähän mennessä Suomessa vain muutama nimeke vuosittain. (Piippola 2003; Hirvonen 2010, 191.) Tulevina vuosina julkaistavien oppikirjojen määrän odotetaan nousevan, sillä saamenkielisen kouluopetuksen lisäämisen ja laadun nostamisen puolesta on tehty paljon työtä viime vuosina.

Saamelaiset kirjailijat kirjoittavat myös muilla kuin saamen kielillä. Kielikysymys on ollutkin viimeisten vuosikymmenten aikana vilkkaan keskustelun kohteena muun muassa kirjailijoiden omassa Sámiid Girječalliid searvi -yhdistyksessä. Kirjailijat ovat pohtineet, voiko niiden kirjailijoiden tuotanto, jotka eivät kirjoita saameksi, olla esimerkiksi saamelaisten ehdokkaana Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon saajaksi. Saamelaisen kirjallisuuden alalta väitelleen professori Vuokko Hirvosen määritelmä saamelaiseksi kirjallisuudeksi on ”saameksi kirjoitettua ja saamelaisten kirjoittamaa kirjallisuutta” (Hirvonen 2010, 191)⁷⁰. Saamelaisen kirjallisuuden kaanon tulisi joidenkin näkemysten mukaan rajata vain saamenkieliseen tuotantoon⁷¹. Jotkut valtakielillä kirjoittavat kirjailijat ovatkin kokeneet, että he eivät tule hyväksytyiksi saamelaisina eivätkä toisaalta valtaväestöönkään kuuluvina kirjailijoina. (Hirvonen 1999, 20–21.) Suomessa suuri enemmistö saamelaisista kirjailijoista kirjoittaa inarin-, koltan- tai pohjoissaameksi, vain hyvin harva kirjailija on kirjoittanut tai kirjoittaa pelkästään suomen kielellä. Kielen valinnan haasteellisuutta

70 Suomesta lähtöisin oleva saamelainen Vuokko Hirvonen toimii professorina Norjassa (Sámi allaskuvla/Sámi University College, Koutokeino).

71 Taide- ja kulttuurielämässä kaanonilla tarkoitetaan yleensä teosluetteloa, johon sisältyvät kaikki tietyn genren, tietyn kulttuuripiirin, maan, kansan tai jonkin ryhmän kannalta tärkeät, aidot ja oleelliset teokset.

on pohtinut muun muassa Kirste Paltto jo ensimmäisessä teoksessaan seuraavasti: ”Kuinka pukea kirjalliseen muotoon ajatukset saameksi, kun koko koulusivistys pohjautuu suomen kieleen eikä edes ole taitoa äidinkielen oikeinkirjoitukseen”⁷². Kaikki kirjailijat eivät halua, että taiteellisen työn painoarvo on vain etniseen ryhmään kuulumisessa. Runoilija Rauni Magga Lukkari on sanonut, ettei hän haluaisi tulla kutsutuksi saamelaiskirjailijaksi, vaan hän haluaisi lukeutua yhdeksi kirjailijaksi muiden kirjailijoiden joukossa. (Hirvonen 1999, 113.)

Veli-Pekka Lehtola jakaa saamelaisen kirjallisuuden historian kolmeen vaiheeseen. Ensimmäinen on ns. jäljittelyn tai omaksutumisen vaihe. Se on yhteydessä kolonialistiseen käytäntöön ja kirjallisen kulttuurin muotoja omaksutaan hallitsevan kulttuurin kielellä (1900-luvun alku). Toinen on vastareaktion tai protestin vaihe, johon liittyy ”ohjelmallisen” kirjallisuuden luominen ja jyrkkä rajanveto eri ryhmien välille (1970-luku). Kolmannessa vaiheessa 1980-luvulla kirjailijat ovat löytäneet oman äänensä tai kielensä. Tässä vaiheessa kirjailijoiden ei enää tarvitse korostaa saamelaisuuttaan ja identiteettiin liittyvää pohdiskeluaan. Viimeisessä vaiheessa erityisesti 2000-luvulla kirjallisuuden valtalajiksi on noussut romaani. (Lehtola 1999b, 9–10.) Vaiheet näkyvät selvästi saamelaisessa kirjallisuudessa ja ne ovat pitkälti yhteneväisiä muidenkin alkuperäiskansojen kirjallisuuden kehityksessä.

Saamelaiseen kaunokirjallisuuteen liittyy joitakin erityispiirteitä verrattuna suomalaiseen kirjallisuuteen. Esimerkiksi suullinen perinne elää edelleen vahvana saamelaiskulttuurissa. Kuten muissakin yhteisöissä, joissa kirjoitustaito on opittu vasta muutaman sukupolven aikana, ovat myös saamelaiset säilyttäneet ja siirtäneet tietoa sukupolvelta toiselle tarinoiden avulla. Hirvosen kirjallisuusteoreettisissa päätelmissä saamelainen kirjallisuus näyttää pakenevan yleisesti käyttämiämme kategorioita, faktaa ja fiktiota. Saamenkielisistä lähtökohdista muodostetut luokittelut, mitalus (muistelus, tositapahtumiin pohjautuva/perustuva kertomus) ja máinnas (satu, mielikuvi-tusta vahvemmin hyödyntävä tarina) eivät muodosta faktan ja fiktion kaltaisia, toisensa poissulkevia vastakohtia. Käytännössä saamelaiset eivät tee tarkkaa eroa näiden kahden välillä. Saamelainen muisteluskirjallisuus voi sisältää niin mytologiaa ja historiaa kuin omaelämäkerrallisuuttakin. Muisteluskirjallisuus on siis laajempi käsite kuin esimerkiksi omaelämäkertakirjallisuus. Yhtenä mitalus-kirjallisuuden esimerkkinä Hirvonen mainitsee Jovvna-Ánde Vestin teoksen Čáhcegáddái nohká boazobálggis 1988 (suom. Poropolku sammaloi-

72 Kirste Paltto on ollut muun muassa Finlandia-palkintoehdokkaana (Voijaa minun poroni 1986) ja Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon ehdokkaana (Suoláduvvan 2001). Kirjallisen tuotantonsa hän on julkaissut pääosin nimellä Kirsti Paltto.

tuu 1990⁷³). Hirvosen mukaan saamelainen nykykirjallisuus määrittelee, merkitsee ja kyseenalaistaa saamelaisten keskinäisiä, eri etnisten ryhmien ja sukupuolten välisiä eroja. Se horjuttaa stereotypioita ja vakiintuneita käsityksiä saamelaisuudesta ja sukupuolesta. Kirjailijat haluavat purkaa myyttiä Pohjoismaista kulttuurisesti yhtenäisinä kansakuntina ja valtioina. He ovat halunneet nostaa esiin muun muassa sen, kuinka eri valtioiden alueilla asuvien saamelaisten elämä ja tavat voivat erota toisistaan paljonkin.

Joiusta tuli keskeinen saamelaissymboli 1970-luvulla, mikä on vaikuttanut merkittävästi myös kirjallisuuteen erityisesti 1990-luvulla, kun nuoret runoilijat kokivat sen omaksi ilmaisumuodokseen. Runot ovat lähes poikkeuksetta vapaamittaisia ja puheenomaisia, ja niissä esiintyy runsaasti joikujen kuvailmaisua. Epiikassa näkyy Hirvosen mukaan suullisen kertomaperinteen ja uskomusmaailman vaikutus (Hirvonen 2010, 193–194.)

Lastenkirjallisuus on 1970-luvulta lähtien ollut runouden ohella vahvimpia saamelaiskirjallisuuden lajeja. Lastenkirjallisuuden tuotannon lisääntyessä lisääntyi myös kuvittajien kysyntä, ja saamelaiset kuvataiteilijat ovatkin saaneet työtilaisuuksia kuvittaessaan teoksia omaa kulttuuritaustaansa hyödyntämällä. 1980-luvulla saamelaiskirjallisuuden lajit yhä moninaistuivat. Valikoimaa lisäsivät romaanit, novellit, näytelmät ja omaelämäkerrat. 1990-luvulla erityisesti lyriikka on ollut vahva laji. Runoteoksia ilmestyi tuolloin noin 30, romaaneja puolet vähemmän⁷⁴.

Hirvonen arvioi vuonna 1999 ilmestyneessä saamelaisia naiskirjailijoita käsitelleessä väitöskirjassaan, että kaikista saamelaiskirjailijoista puolet on ollut naisia. Mukaan oli laskettu kaikki vähintään yhden teoksen julkaisseet henkilöt. Hänen mukaansa kirjallisuuden ja taiteiden merkitys on suuri myös sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta, sillä vasta kirjallisuus ja muut taiteet ovat nostaneet saamelaisnaisen näkyviin ja naisten näkökulmaa on tuotu taiteen avulla esiin. ”Naisien kirjallista tuotantoa voidaan pitää peilinä, joka heijastaa naisten ajatuksia, elämää ja yhteiskunnallista tilannetta. Samalla kirjallisuus tuo uudenlaista tietoa vähemmistön ja enemmistön jäsenten välisistä suhteista saamelaisen naisen näkökulmasta nähtynä.” (Hirvonen 1999, 18–19.) Kirjallisuuden yhteiskunnallinen merkitys esimerkiksi kulttuurien välisessä vuoropuhelussa voi olla merkittävä. Saamenkielisen kirjallisuuden kääntäminen saa näin myös tärkeän yhteiskunnallisen ulottuvuuden, kulttuurien tuntemuksen ja vuorovaikutuksen lisäämiseksi tarvitsemme myös käänöskirjallisuutta. Monikulttuurisen yhteiskunnan tuntomerkinä pidetään eri etnisten ryhmien huomi-

73 Teos palkittiin vuonna 1991 parhaana pohjoissaamenkielisenä kirjana Norjassa.

74 Lukumäärä tarkoittaa kaikissa maissa asuvien saamelaisten teoksia (Norja, Ruotsi, Suomi, Venäjä).

oimista. Se tarkoittaa muun muassa sitä, että vähemmistöjen kirjallisuutta käännetään valtaväestön kielille, jotta vähemmistön edustajien ääni ja näkemykset olisivat myös valtaväestön luettavissa. (Hirvonen 2010, 192.)

Käännökset ovat aina tärkeitä vähemmistökansan kirjalliselle olemassaololle. Käännösten myötä saamelaiskirjailijat asettuvat myös esimerkiksi apurahoja hakiessaan tasavertaisina muiden hakijoiden joukkoon. Ilman käännöksiä saamelaiskirjailijoiden tuotanto jää kirjallisuusarvoselujen, -palkintojen ja kirjallisuustutkimusten ulkopuolelle (Hirvonen 1999, 16). Tällä hetkellä vain hyvin harva kirjallisuuden lukija ja vielä harvempi apurahoista päättävä henkilö pystyy tutustumaan saamenkieliseen kirjallisuuteen alkukielellä. (Piippola 2003.) Saamenkielinen kirjallisuus ei välttämättä ole tuttua kaikille saamelaisillekaan, sillä kaikilla ikäluokilla ei ole ollut koulussa mahdollisuutta tutustua omaan kieleensä ja kulttuuriinsa. Monet Norjan saamelaiskirjailijat, varsinkin runoilijat (esim. Synnøve Persen, Risten Sokki, Marry A. Somby), ovat julkaisseet alkuperäistekstiensä rinnalla käännöksiä saavuttaakseen laajemman lukijakunnan ja tullakseen hyväksytyiksi tasavertaisina valtakunnan muiden kirjailijoiden rinnalla. (Hirvonen 1999, 15–16.)

Suomenkielille oli vuonna 2003 käännetty vain runsaat kymmenen nimekettä vajaasta sadasta saamen kielellä ilmestyneestä teoksesta ja niistäkin osa on vaikeasti saatavia omakustanteita. Jopa saamelaisen kirjallisuuden klassikot on jätetty kääntämättä suomen kielelle⁷⁵. Tilanne ei ole muuttunut vuoden 2003 jälkeen. Saamelaista kirjallisuutta käännetäänkin enemmän englannin- kuin suomenkielille. Norjassa tilanne tältä osin on parempi, sillä saamelaista kirjallisuutta on käännetty sen verran, että maassa vallitsee jo käsitys siitä, mitä saamelainen kirjallisuus on (Hivand 2000, 14).

Käännösten vähäisyyteen on osasyynä kustantajille suunnattujen käännöstukien riittämättömyys, sillä sekä kääntäjiä että julkaisemattomia käännöksiä on olemassa. Valmiit teokset ja niiden käännökset voivat joutua odottamaan julkaisemista jopa vuosia (Piippola 2003). Suuri edistysaskel saamenkielisen kirjallisuuden suomentamiseen saatiin vuonna 2007, kun FILI – Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskus alkoi myöntää tukea myös suomalaisille kustantajille saamenkielisen kirjallisuuden suomentamiseen ja julkaisemiseen⁷⁶. Aikaisemmin FILI oli myöntänyt tukea vain saamenkielisen kirjallisuuden kääntämiseen ja julkaisemiseen muille kielille. FILI ylläpitää UNESCO:lle listaa saamenkielisen kirjallisuuden käännöksistä ja tukee myös näin niiden kansainvälistä näkyvyyttä. FILI:n ylläpitämään Suomen kirjallisuuden käännöstieto-

75 Saamelaisen kirjallisuuden asiantuntija Irene Piippola mainitsee klassikkoteoksina seuraavat: Pedar Jalvi (1888-1916): *Muohtacalmmit* (1915) ja Hans-Aslak Guttorm (1907-1992): *Koccam spalli* (1940) (Piippola 2003).

76 http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/taiteen_ja_kulttuurin_alat/kirjallisuus/index.html?lang=fi

kantaan sisältyvät myös suomenruotsalaisen ja saamenkielisen kirjallisuuden käännökset. (Suomen... 2006, 83.) Saamenkielisen kirjallisuuden kääntämiseen ja julkaisemiseen toivotaan joka tapauksessa kokonaisratkaisua, jossa ovat mukana Suomen lisäksi myös Norja ja Ruotsi. Norjassa kirjallisuudelle ja sen kääntämiselle suunnataan enemmän tukea kuin Ruotsissa ja Suomessa. Tällä hetkellä alalla tarvitaan ennen kaikkea voimavarojen yhdistämistä. (Vasara 2010, 13).

Saamelaisen kirjallisuuden asema on kaikin puolin erittäin marginaalinen suomalaisessa kirjallisuuden kaanonissa (Ahvenjärvi 2005, 66; Vasara 2010, 13). Saamelaiskirjallisuuden keskeisimmät ongelmat ovat suppeasta lukijakunnasta johtuvat kannattavuus- ja kustannusongelmat, jotka ovat näkyneet muun muassa lukuisten saamelaisten kustantamoiden konkursseina. Pienelle lukijakunnalle tarkoitettun kirjallisuuden kustantaminen on aina huomattava kulttuuriteko. Vahvin ja eniten julkaiseva kustantamo on ollut Kaarasjoella toimiva Davvi Girji, joka julkaisee sekä kauno- ja tietokirjallisuutta että oppikirjoja. Saamelaiset kirjailijat saavat kirjansa julkaistuksi enimmäkseen Norjan saamelaisissa kustantamoissa. Myös tämä tekee Suomen saamelaisista vieraita omassa kotimaassaan, sillä teosten markkinointi ja levitys on Suomessa järjestämättä. (Piippola 2003.) Inarissa toimiva Euroopan Unionin pohjoisin kirjankustantamo Kustannus-Puntsi Ky on erikoistunut Lappiin, saamelaisiin ja pohjoisen kysymyksiin liittyvään kirjallisuuteen. Vuonna 1996 perustettu perheyryitys on julkaissut tietokirjoja sekä erä- ja kaunokirjallisuutta. Saamenkielisiä kirjoja yhtiön julkaisulistalla ei ole, mutta pohjoissaamen kielestä suomen kielelle käännettyä kaunokirjallisuutta on jonkin verran.⁷⁷ Kun Ruotsisakaan saamelaisia kustantamoita ei ole, tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että kaikki saamenkieliset saamelaisten kirjailijoiden alkukieliset teokset julkaistaan tällä hetkellä Norjassa.

Saamelaisella kirjallisuudella on myös erilainen status eri maissa. Käsitettä saamelaiskirjallisuus ei tunneta eikä käytetä Suomen tai Ruotsin taidehallinnossa. Suomessa ja Ruotsissa ei myöskään toimi erityistä saamelaiskirjallisuuden tukijärjestelmää. Kirjailijat ja kääntäjät hakevat työskentelyapurahoja useista eri lähteistä, eikä saamelaisen kaunokirjallisuuden kustannustoimintaa tueta erikseen. Norjassa saamelaiskäräjät jakaa valtion myöntämää kustannustukea suoraan saamelaisille kustantajille. Saamelaiset kustantajat jakavat vuosittain myös kirjallisuuspalkintoja. Saamelaiskirjailijoiden yhdistys Sámi Girječálliid Searvi (SGS) on Norjassa myös virallisena osapuolena jakamassa valtion kirjailija-apurahoja. Vuodesta 1977 lähtien apurahoja on voitu jakaa myös Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaiskirjailijoille, mutta valtaosaltaan apurahat kuitenkin jaetaan niille saamelaisille, jotka ovat Norjan kansalaisia. Kirjailijayhdistyksen kautta Norjan saamelaiskirjailijat saavat

77 <http://www.puntsi.fi>

osansa myös kirjastokorvauksista ja copyright-palkkioista. Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä sijaitsevissa apuraha- ja kirjallisuuselimissä Saamelaiskirjailijayhdistyksellä ei ole vastaavaa asemaa.

Lakia eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista (ns. kirjastoapurahat) (1961/236) muutettiin vuonna 2002 siten, että aiemmista kieleen perustuvista kriteereistä (suomi, ruotsi, saame) luovuttiin ja pääasialliseksi kriteeriksi tuli asuinpaikka. Lakiuudistus on ainakin joidenkin näkemysten mukaan hyödyttänyt saamelaisia kirjailijoita ja kääntäjiä (Suomen...2006, 82). Tätä enemmän saamelaisia on kuitenkin hyödyttänyt opetusministeriön samaan aikaan tekemä muutos, jonka ansiosta kirjailijoiden ja kääntäjien valtakunnallisten järjestöjen lisäksi myös saamelaiskäräjät sai mahdollisuuden nimetä ehdokkaitaan kirjastoapurahalautakuntaan. Saamelaisten kirjailijoiden ja kääntäjien edustus kirjastoapurahalautakunnassa on vakiintunut 2000-luvun mittaan ja samaan aikaan saamelaisten kirjailijoiden saamat apurahat ovat hieman lisääntyneet.

Vuonna 1979 perustetun Sámi Girječálliid Searvin (SGS – Saamelaiskirjailijoiden yhdistys) tehtävänä on edistää saamenkielistä kulttuuria sekä kouluttaa ja tukea kirjailijoita. Yhdistys on yhteistyössä muiden saamelaisten taiteilijoiden yhdistysten kanssa pyrkinyt parantamaan kirjailijoiden taloudellista asemaa sekä edistämään saamenkielisen kirjallisuuden julkaisemista ja tunnetuksi tekemistä. Vuodesta 1981 yhdistys on ollut mukana pohjoismaisissa kirjailijoiden yhteistyöelimissä. Saamelaiset kirjailijat osallistuvat myös Euroopan Kirjailijoiden Liiton (EWC) kongresseihin. (Hirvonen 2010, 192.) Suomen saamelaiset kirjailijat ovat toimineet aktiivisina yhdistyksessä sekä perustajajäsenenä että luottamus-
tehtävissä. Hallitukseen on pyritty saamaan yksi jäsen jokaisesta saamelaisalueen neljästä valtiosta. SGS toimii Saamelaistaiteilijoiden neuvoston yhteydessä Kaarasjoella. Kirjailijoiden yhdistyksellä on edustaja myös Norjan kulttuurineuvostossa (Kulturådet), kirjastorahaston hallituksessa ja Euroopan kirjailijoiden kongressissa. (Hivand 2000, 13.)

Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkintoa on jaettu vuodesta 1962 lähtien ja sen on saanut saamelainen kirjailija vain kerran⁷⁸. Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinto myönnetään kaunokirjalliselle teokselle, joka on kirjoitettu jollakin Pohjoismaiden kielistä⁷⁹. Vuonna 1984 Pohjoismaiden ministerineuvosto päätti, että Pohjoismaiden kirjallisuuspalkintoehdokkaan voivat asettaa myös pienet kieliryhmät, eli

78 Suomalaisista kirjailijoista palkinnon ovat saaneet Väinö Linna (Täällä Pohjantähden alla III) 1963, Veijo Meri (Kersantin poika) 1973, Hannu Salama (Siinä näkijä missä tekijä) 1975, Bo Carpelan (I de mörke rummen, i de ljusa) 1977, Antti Tuuri (Pohjanmaa) 1985, Tua Forsström (Efter att ha tillbringat natt bland hästar) 1998, Kari Hotakainen (Juoksuhaudantie) 2004 ja Sofi Oksanen (Puhdistus) 2010.

79 Asia on ilmaistu säännöissä täsmälleen tällä tavalla. Pohjoismaiden kieli tai Pohjoismaissa käytetty kieli eivät tarkoittaisi samaa asiaa.

saamelaiset, grönlantilaiset ja färsaarelaiset. Palkinnon säännöt takaavat itsenäisille valtioille kahden palkintoehdokkaan nimeämisen, kun taas pienemmät kielialueet voivat kukin nimetä yhden palkintoehdokkaan. Palkintoehdokkaan etuihin kuuluu se, että ehdokas saa mahdollisuuden teettää teoksestaan raakakäännöksen jollakin pohjoismaisella kielellä ja myöhemmin ministerineuvoston tuen varsinaisen käännöksen tilaamiseen. (Hirvonen 2010, 192.) Kaunokirjallisella teoksella tarkoitetaan romaania, näytelmää, runo-, novelli- ja esseekokoelmaa tai muuta kirjallisesti ja taiteellisesti korkeatasoista teosta. Pienemmät kielialueet, Färsaarret, Grönlanti ja Saamelainen kielialue, eivät ole voineet nimetä ehdokasta joka vuosi, mikä ilmenee ehdokasluettelosta (asetelma 1). Pienellä kielialueella ei välttämättä julkaista teoksia vuosittain ja näin ehdokkuuteen kelpaavia teoksia ei aina ole, vaikka säännöt sallivatkin pienten kielialueiden teoksille sen, että julkaisusta on kulunut enimmillään neljä vuotta, muilla julkaisun on sallittua olla vain kahden vuoden takaa.⁸⁰

Suomessa syntyneet ja/tai asuvat saamelaiset kirjailijat ja taiteilijat ovat menestyneet hyvin saamelaisen kielialueen ehdokasasettelussa. Yli puolet palkintoehdokkaista on tunnettuja Suomen saamelaisia taiteilijoita. Nils-Aslak Valkeapää, joka on hyvin suosittu myös Norjassa ja Ruotsissa, oli ehdolla kaksi kertaa (1988 ja 1990) ennen kuin kolmannella kerralla sai kirjallisuuspalkinnon vuonna 1991 teoksesta *Beaivi, Áhčážan* 1988 (suom. Aurinko, isäni 1992). Palkinto on tähän mennessä ollut kaikkien aikojen huomattavin kunnianosoitus saamelaiselle kirjallisuudelle, ja teosta on luonnehdittu myös saamelaisten kansalliseepokseksi (Lehtola 1995, 73–74). Teos on käännetty muun muassa ruotsiksi, norjaksi ja englanniksi.

Saamelaiset taideseurat ja kustantamot perustivat 1990-luvun alussa yhteiselimen *Sámikopiija* ajamaan tekijänoikeuskorvausasioita. Vain Norja on päässyt sopimukseen tekijänoikeusasioissa, Ruotsissa ja Suomessa neuvoteltiin vielä vuonna 2010 sopijaosapuolten kanssa. Tekijänoikeuskorvauksia on maksettu saamelaisille taiteilijoille Norjassa vuodesta 1994 lähtien. Ne on jaettu taiteilijajärjestöjen kesken, jotka puolestaan myöntävät jäsenilleen työskentelyapurahoja ja matka-apurahoja. (Hirvonen 2010, 192–193.)

80 Säännöissä on myös palkintolautakunnan kokoonpanosta seuraavasti: Palkittavan teoksen valitsee palkintolautakunta, jossa on kymmenen varsinaista jäsentä, eli kaksi jäsentä Suomesta (yksi kummaltakin kielialueelta), Ruotsista, Norjasta, Tanskasta ja Islannista, sekä mahdollisia liitännäisjäseniä Färsaarilta, Grönlannista ja saamelaiselta kielialueelta. Jos ehdolle on asetettu fäärin-, grönlannin- ja/tai saamenkielinen teos, lautakuntaan tulee ottaa liitännäisjäseneksi kyseisen kielialueen kirjailijajärjestön edustaja. Lähde: <http://www.norden.org/fi/pohjoismaiden-neuvosto/pohjoismaiden-neuvoston-palkinnot/nordisk-raads-litteraturpris>

*ASETELMA 1. Saamelaisen kielialueen palkintoehdokkaat Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon saajiksi**

<i>Vuosi</i>	<i>Saamelaisen kielialueen palkintoehdokkaat</i>	<i>Teos</i>	<i>Maa</i>
1985	Hans-Aslak Guttorm (1907–1992)	Radjajohtin	Suomi
1987	Rauni Magga Lukkari	Losses beaivegirji	Suomi/ Norja
1988	Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001)	Ruoktu váimmus	Suomi
1990	Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001)	Beaivi, Áhčážan	Suomi
1991	Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001)	Beaivi, Áhčážan	Suomi
1993	Synnøve Persen	Biekkakeahes bálggis	Norja
1998	Ristin Sokki	Bonán bonán soga suonaid	Norja
2001	Rose-Marie Huuva	Galbma rádná	Ruotsi
2002	Kirsti Paltto	Suoláduvvan	Suomi
2004	Inger-Mari Aikio- Arianaick	Máilmmis dása	Suomi
2006	Jovvna Ande Vest	Árbbolaččat	Suomi/ Ranska
2007	Sigbjørn Skåden	Skuovvadeddjid gonagas	Norja
2008	Synnøve Persen	Meahci šuvas boh- ciidit sáгат	Norja
2011	Kerttu Vuolab	Bármmoáirras	Suomi

* Asetelmassa esitetään vain ne vuodet, jolloin saamelaisilla on ollut oma ehdokas. Palkinto on myönnetty yhden kerran saamelaiselle kirjailijalle, Nils-Aslak Valkeapälle vuonna 1991.

Kuvataide ja valokuvataide

Saamelaisen kuvataiteen juuret ovat tuhansia vuosia vanhoissa kalliopiirroksissa ja noitarumpujen kuvioinneissa. Vanhojen symbolien merkitykset ovat aikojen kuluessa osin unohtuneet ja osin banalisoituneet matkamuistoteollisuuden ja etnokitschin tekijöiden käytössä. (Lehtola 1999, 26.) Nykyään perinteisen saamelaisen käsityön, duodjin, vaikutus kuvataiteen muotokieleen on esteettisesti merkittävä. Monet saamelaiset kuvataiteilijat ovat myös taitavia duodjin tekijöitä, mikä näkyy muun muassa kuvanveistäjien tuotannossa. Taidekäsityö muodostaa eräänlaisen yhdyssiteen duodjin ja nykytaiteen väliin. Ku-

vataiteessa länsimainen taidekäsitelmä on vallitseva ja perinteisiä materiaaleja on tapana käyttää nykytaiteen keinoin. (Lehtola 2004, 116–120; Kulonen et al. 2005, 425.)

Ensimmäinen läpimurron tehnyt sukupolvi moderneja saamelaisia kuvataiteilijoita oli syntynyt sota-aikana ja heti sen jälkeen. Nuorimassa sukupolvessa vähän koulutusta saaneiden ja itseoppineiden kuvataiteilijoiden määrä on hyvin vähäinen ja yhä useammat sekä nuoret että myös vanhemmat saamelaiset kuvataiteilijat ovat valmistuneet taideyliopistoista ja muista taideoppilaitoksista. Saamelaisen nykytaiteen ei katsota juuri eroavan länsimaisesta nykytaiteesta ainakaan niiden yli 80 kuvataiteilijan perusteella, jotka taidehistorian tutkija Hanna Horsberg Hansenin mukaan työskentelevät alalla ammattimaisesti 2000-luvulla Norjassa. Tutkijan mukaan saamelaiset taiteilijat kuitenkin eroavat valtaväestöstä siinä, että heidän tavoitteensa on tuoda taiteen avulla omaa kulttuuriaan esille, mikä merkitsee käytännössä sitä, että taidetta halutaan esitellä myös saamelaisalueiden ulkopuolella (Anttonen 2010, 55). Taidetta halutaan käyttää ikään kuin alustana yhteiskunnallisen vaikuttamisen piirissä. Saamelaisille taiteilijoille on ominaista yhdistää historiaa, mytologiaa ja omaelämäkerrallisuutta siten, että kuvanteon ja kirjoittamisen genrejä ei välttämättä eroteta toisistaan samalla tavalla kuin yleensä tehdään. Norjansaamelaisen kuvataiteilija-runoilija Synnøve Persenin mielestä kuvataiteella ja lyriikalla on sama lähtökohta, ja kuvataiteesta lyriikka eroaa vain siten, että ilmaisussa käytetään eri välineitä (Lohiniva 1999, 8). Saamelaiset taiteilijat liittävät kuvat tekstiin tai kertomukseen ikivanhan taidekäsitelmän mukaan. Teosten sanotaan olevan pohjimmiltaan dokumentteja omaelämäkerrallisuuden ja historiallisuuden vuoksi ja siksi ne ovat sekä käytännönläheisiä että esteettisiä. (Esim. Lehtola 2004, 116.)

Norjalainen sosiologi Dag Solhjell on tutkinut saamelaista kuvataidetta sosiologisesta ja historiallisesta näkökulmasta. Hän jakaa saamelaiset kuvataiteilijat heidän taiteilijarooliensa perusteella kahteen ryhmään: nomadeihin (nomadiske) ja kanta-asukkaisiin (fastboende). Kanta-asukkaat ovat Solhjellin mukaan taiteilijoita, joiden työ nojaa perinteiseen käsityöhön, perinteisiin materiaaleihin tai tyyppillisiin saamelaisiin motiiveihin ja muotoihin. Tähän ryhmään kuuluvat osallistuvat tavallisesti vain saamelaisten omien taideinstituutioiden toimintaan. Nomadit sen sijaan liikkuvat melko vapaasti norjalaisessa ja saamelaisessa taidemaailmassa, ovat yhteistyöorientoituneita ja huomattavasti vähemmän käsityökeskeisiä. He myös käyttävät useita materiaaleja ja tekniikoita, vaikka asiantuntemus niiden suhteen olisi puutteellinenkin. Nomadit ovat myös käsitteellisempiä ja nykytaidekeskeisempiä taideammattissaan kuin kanta-asukkaat. Nomadit toimivat sekä yleisesti nykytaiteen että erityisesti saamelaisen taiteen kentällä. (Solhjell 2009, 39.) Tämä tyyppittely sopii hyvin myös muilla

taiteenaloilla sovellettavaksi. Myös muilla taiteenaloilla toimivat on mahdollista jakaa samaan tapaan kahteen ryhmään: uutta luovat ja perinteen säilyttäjät. Todellisuudessa monen taiteilijan työskentelytavat ja teokset risteilevät näiden kahden tyyppin välillä, sillä myös perinteen säilyttäjät luovat uutta ja uutta luovat käyttävät teoksissaan perinteestä kumpuavia elementtejä. Kysymys onkin ennen kaikkea siitä, missä suhteessa saamelaiden taiteilijoiden teokset ovat valtavan estön teoksiin. Ovatko teokset arvioitavana vain saamelaiden keskuudessa vai saavatko teokset huomiota esimerkiksi valtakunnallisella/ pohjoismaisella/ eurooppalaisella tasolla?

Taiteilijan, ja erityisesti kuvataiteilijan ammatin erityispiirteisiin yleismaailmallisesti kuuluu se, että hän joutuu usein rahoittamaan luovaa, taiteellista työskentelyään muulla kuin taiteellisen työn ydinalueelle kuuluvalla työllä. Saamelaisille ammattikuvataiteilijoille ominaista on tehdä muun muassa kuvittajan työtä ja joissakin tapauksissa myös niin sanottua turistitavaraa. (mm. Högmander 2008). Saamelaiden taiteilijoiden monialaisuuden taustalla on katsottu olevan nimenomaan saamelaisuus, eivät toimeentulon hankkimiseen tai taiteellisen työn rahoittamiseen liittyvät tekijät. Kuvataiteilijat tekevät kuvitusten lisäksi usein lavasteita, säveltävät ja kirjoittavat (Lohiniva 1999, 8). Kyse ei ole niinkään etnisestä vaan erityisesti kulttuuriin liittyvästä ilmiöstä. Todennäköisesti taustalla on ollut luontoon ja luonnonantimiin perustuvien elinkeinojen sivutuotteena syntyvät taiteen tekemisen materiaalit, oli sitten kyse poroja paimennettaessa syntynyt joiku tai kaloja pyydetessä saatu kalannahka.

Saamelaismuseumo Siida vastaa saamelaisen kulttuuriperinnön vaalimisesta ja hoitamisesta ja on samalla myös saamelainen taidemuseumo, jonka kokoelmiin on tallennettu saamelaista taidetta ja jossa järjestetään vaihtuvia näyttelyitä. Päänäyttelyssä on esillä laajemmin saamelaiseen kulttuuriin liittyviä ilmiöitä, mutta vaihtuvat näyttelyt esittelevät usein saamelaiden taiteilijoiden taidetta tai pohjoiseen alueeseen liittyviä projekteja. Vuosittain Siidassa vierailee noin 100 000 kävijää. Siida sai virallisen aseman Suomen saamelaiden kansallismuseumona vuonna 2009. Museumo toimii yhteistyössä saamelaiskäräjien, opetus- ja kulttuuriministeriön ja Museumoviraston kanssa. Myös Rovaniemen taidemuseumon tehtävänä on tutkia ja dokumentoida paitsi lappilaista myös saamelaista taidetta. Rovaniemen taidemuseumo nimitettiin alue- taidemuseumoksi vuonna 1993. Sen toiminta-alueeseen kuuluu 12 Lapin kuntaa mukaan lukien saamelaisalueen kunnat (Rovaniemen... 2008).

Merkittävä instituutio eri maissa asuville saamelaisille kuva- ja valokuvataiteilijoille sekä saamenkäsityöläisille on ainoa saamelaiseen taiteeseen suuntautunut galleria Saamelaisen taidekeskuksen (vuodesta 1986) yhteydessä Kaarasjoella. Vuosittain galleriassa on noin viisitoista vaihtuvaa näyttelyä. Norjassa on myös noin 900 tai-

deteosta käsittävä ajan myötä karttuva saamelaisen taiteen kokoelma, jota hallinnoi neljän saamelaismuseon verkosto⁸¹. Kokoelma koostuu pääasiassa saamelaisesta nykyaiteesta (kuvataide ja taidekäsityö), mutta siinä on mukana myös muiden alkuperäiskansojen taidetta sekä muuta aihepiiriin liittyvää taidetta. Kokoelmassa on myös Suomen saamelaisten taiteilijoiden teoksia. Saamelaista kuvataidetta on harvemmin esillä saamelaisalueen ulkopuolella. Yksityisnäyttelyitä voi kuitenkin silloin tällöin päästä näkemään myös Etelä-Suomessa, muun muassa Merja Aletta Ranttilan (Inari) näyttelyitä on ollut esillä Turussa vuonna 2005 (Pimeän ja valon mailla, retrospektiivi) ja Paraisilla vuonna 2008. Valokuvataiteilija Marja Helander (Helsinki) on pitänyt näyttelyitä Helsingissä, esimerkiksi vuosina 2003 (Nomadi) ja 2010 (Pimeä, Seavdnjat).

Norjassa saamelaiset kuvataiteilijat ovat järjestäytyneet samaan tapaan kuin kirjailijat, joikaajat, teatterialan ammattilaiset ja säveltäjät omaan saamelaiseen taiteilijajärjestönsä (mm. Solhjell 2009, 38). Saamelaisten taiteilijajärjestöt tosin poikkeavat norjalaisista siinä, että ne ovat yllirajaisia ja perustuvat saamelaisuuteen (ks. s. 39–40). Ryhmä Norjan saamelaisia kuvataiteilijoita, Sámi Dáiddárjoavku, perusti Nils-Aslak Valkeapään (1943–2001) kanssa Saamelaisen taiteilijayhdistyksen (Sámi Dáiddačehppiid Searvi SDS) vuonna 1979⁸². Yhdistyksen ensisijaisena tavoitteena on parantaa taiteilijan taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia oloja. Saamelaisen taiteilijayhdistyksen perustamista on pidetty myös aktivistien poliittisena kannanottona. (Lohiniva 1999, 4.) Vuonna 2009 yhdistykseen kuului 73 jäsentä. Jäsenet edustavat eri maita ja eri kuvataiteen muotojen ja tekniikoiden käyttäjiä sekä saamelaiskäsityön, duodjin, tekijöitä. Yhdistyksen jäsenistä vain muutama on Suomesta, neljäsosa Ruotsista ja reilu enemmistö Norjasta. Yhdistykseen kuului vuonna 2009 vain yksi jäsen Venäjältä. Näyttääkin siltä, että Venäjän saamelaiset ovat vasta nyt tulossa mukaan saamelaisten yhteisiin yllirajaisiin yhdistyksiin.

Näyttämötaide

Saamelaisen näyttämötaiteen taustalla on 1960-luvun lopun saamelaisuusliike, joka on vaikuttanut voimakkaasti kaikkiin saamelaiskult-

81 <http://www.riddoduottarmuseat.no>

82 Ryhmään kuuluivat Synnøve Persen, Aage Gaup, Rannveig Persen, Josef Halse, Trygve Lund Guttormsen, Hans Ragnar Mathisen ja Berit Marit Hætta. Ryhmää kutsutaan myös Masin ryhmäksi (Máze Group) koutokeinolaisen Mázen (suom. Masi) kylän mukaan. Useat näistä taiteilijoista, kuten useimmat eri taiteenalojen saamelaiset taiteilijat, olivat yhdistyksen perustamisen aikoihin aktiivisia Alta-joen patoamista vastustavassa liikkeessä.

tuurin osa-alueisiin. Teatteria ryhdyttiin jossain vaiheessa pitämään jopa leimallisimpana saamelaisena taiteena ja merkittävänä identiteetin vahvistajana. (Lehtola 2000a, 244.) Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana muut taiteenalat ovat jättäneet näyttämötaiteen hie-man sivummalle, vaikka näyttämötaide on nykyisinkin jossain muodossa mukana useankin taiteenalan tuotannoissa (esim. elokuvatuotannot).

Ensimmäinen saamelainen teatteri Dalvadis perustettiin harrastajapohjalta Ruotsin Jokkmokissa vuonna 1971. Dalvadis-teatterin toiminnan loppuessa vuonna 2004 sen aloittamaa työtä on jatkanut pienempi ja ammattimaisempi ryhmä Giron Sámi Teáhter, Samiska Teatern Kiirunassa. Tämän ammattiteatterin riveissä on vaikuttanut myös useita Suomen saamelaisia ja myös suomalaisia taiteilijoita (Lehtola 2000a, 244).

Norjan Koutokeinossa toimii edelleen vuonna 1981 perustettu Beaivváš Sámi Teáhter⁸³. Vuonna 1991 teatteri pääsi Norjassa valti-onavustusten piiriin ja vuonna 2002 Norjan saamelaiskäräjien (Sametinget) budjettiin. Vuonna 1993 teatteri sai alueteatterin aseman ja vuonna 2009 se nimitettiin Saamelaisten kansallisteatteriksi Norjassa. Teatteri on tarjonnut työtä myös Suomen saamelaisille ja suomalaisille näyttelijöille, näytelmäkirjailijoille ja muusikoille. Muun muassa Suomessa syntyneen Rauni Magga Lukkarin kirjoittamia näytelmiä on esitetty Beaivváš Sámi Teáhterissa. Teatteri on kiertueella keskimäärin 70-80 päivää vuodessa, ja vakiintuneita esiintymispaikkakuntia on myös Suomen saamelaisalueella (Utsjoki, Inari, Ivalo ja Vuotso). Oslossa teatteri esiintyy säännöllisesti, ja on vierailut myös Helsingissä, muissa Suomen suurissa kaupungeissa ja eri puolilla maailmaa.⁸⁴ Beaivváš Sámi Teáhter ei ole rajoittunut pelkästään saamelaisten saameksi kirjoitettuihin näytelmiin, vaan kääntää ja esittää myös klassikonäytelmiä, jotka ovat peräisin muista kulttuureista (Kulonen et al. 2005, 69). Myös muiden alkuperäiskansojen kulttuureihin pohjautuvia esityksiä on teatterissa tehty aika ajoin.

Yksi tärkeimmistä saamelaisista harrastajateattereista, Åarjelsamien Teatere (perustettu 1980), on eteläsaamelainen ja sen kotipaikka on Norjan Mo i Ranassa ja Ruotsin Tärnabyssä. Se on tehnyt jonkin verran yhteistyötä Giron Sámi Teáhterin ja Beaivváš Sámi Teáhterin kanssa.

Suomessa ei ole ollut ammattimaista saamelaista teatteria. Suomen saamelaisia näyttelijöitä ja muita teatterialan ammattilaisia työskentelee Norjassa ja Ruotsissa enemmän kuin Suomessa. Rávgoš-teatteri perustettiin harrastajapohjalta 1980-luvun alussa Outakosken kylässä,

83 Beaivváš Sámi Teáhterin historiikki ilmestyi vuonna 2008 saameksi. Lehtola, Veli-Pekka: Muitaleddjiid manisboahhtit. Beaivváš Sámi teáhtera historjá. Publications of the Giellagas institute nro 11. 2008.

84 <http://www.beaivvas.no>

Utsjoella ja se tuotti kuusi näytelmää ja järjesti teatterikursseja ja tarinailtoja⁸⁵. Teatteri houkutteli toimintaan mukaan lukuisia nuoria ja ohjelmisto perustui lähes kokonaan omaan materiaaliin, olihan teatterin kantavana voimana pitkään kirjailija Kirste Paltto. Vuosituhannen vaihteessa Rávgoš -teatterista yritettiin kehittää ammattiteatteri, mutta rahoitusta hankkeelle ei saatu ja teatterin toiminta päättyi vuonna 2003.⁸⁶ Saamelaisia näytelmiä ei juurikaan ole esitetty ammattiteattereissa Suomessa, poikkeuksena Kirste Palton suomeksi kirjoittama näytelmä Liemmajoen Anni, jota esitettiin Rovaniemen kaupungin-teatterissa vuonna 1976. Uuden polven taiteilijoista ohjaaja Pauliina Feodoroff on näkyvimpiä saamelaisia taiteilijoita näyttämötaiteen ja elokuvataiteen aloilla. Hän toimii muun muassa helsinkiläisen Teatteri Takomon taiteellisena johtajana yhdessä Milja Sarkolan kanssa. Vuonna 2010 Teatteri Takomossa esitettiin Feodoroffin ohjaamaa ja käsikirjoittamaa näytelmää Amerikka – kuvitelmiä vallasta.

Näyttämötaiteen alalla toimivat taiteilijat ovat järjestäytyneet Saamelaiseen teatteriyhdistykseen (Sámi Teahtersearvi – Samisk teaterforening, STS), joka on perustettu vuonna 1980.

Säveltaide

Saamelaisten joikuperinne on oletettavasti yksi vanhimmista yhtäjaksoisesti säilyneistä musiikkiperinteistä koko maailmassa (Hirvasvuopio-Laiti 2006, 3). Joiun merkitys saamelaisessa kulttuuripiirissä on niin vahva, että sitä on jopa käytetty yhtenä kriteerinä saamelaisuudelle. Uumajan yliopiston saamen kielen lehtori Krister Stoor on määritellyt saamelaisuuden kolmen kriteerin perusteella. Nämä ovat hänen mielestään saamenkieli, saamenpuku ja joiku⁸⁷. Joiut ovat saamelaisten perinnesävelmusiikkia, pohjoissaamelaisilla on luohi, eteläsaamelaisilla vuolie, inarinsaamelaisilla on livđe ja kolttasaamelaisilla leu'dd. Perinteinen joikumusiikki on säilynyt elinvoimaisena, eikä sen säilyttämiseksi ole tarvinnut harjoittaa keinotekoisia elvyttämistoimia. Saamelaisten levyttämä musiikki on vielä 2000-luvun alussa ollut 90-prosenttisesti omakielistä ja omaan fyysiseen ympäristöön liittyvää. Hieman pitemmällä aikavälillä puolet julkaistuista cd-levyistä ovat olleet soololaulua ilman säestystä (Lehtola 2007, 352; 364). Huomionarvoista tosin on, että joikujen lisäksi saamen kielillä esitetään ja levytetään paljon myös muiden lajityyppien musiikkia:

85 Vuonna 1987 teatteri rekisteröitiin yhdistykseksi, jota ei ole lakkautettu toiminnan loppuessa 2000-luvulla.

86 Kirste Paltto. <http://www.kirstepaltto.org/finnish/ravgosteatteeri>

87 Lehtola, Veli-Pekka (1998-2000). Saamelaiset. <http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/index.htm>

iskelmämusiikkia, virsiä, rock-, rap-, ja heavymusiikkia (mm. Lehtola 2007; Laitinen 1994.)

Tilanne saamelaisten musiikkiperinteen ja musiikkielämän kannalta oli vaikeimmillaan silloin, kun kirkko kielsi saamelaisen joiun pian 1600– ja 1700-lukujen käännytystyön jälkeen. Myös 1960-luvun alussa joikumusiikin esittäjien ja tekijöiden lukumäärä ja arvostus oli vähäistä. Pian sen jälkeen 1970-luvulla saamelaisten toiveikkuus omaa musiikkikulttuuriaan kohtaan nousi. Norjansaamelainen Mari Boine on kertonut ymmärtäneensä oman kulttuurinsa arvon Altan kiistan (ks. s. 37) jälkimainingeissa 1980-luvun alussa, ja siitä lähtien hän on käyttänyt saamelaista perinnettä musiikkinsa pohjana⁸⁸. Vaikka perinteinen joiku onkin säilyttänyt asemansa läpi vuosisatojen, sodanjälkeinen sukupolvi kasvoi joiun suhteen jyrkän kielteisessä ympäristössä. Sama sukupolvi, johon kuuluvien oli kiellettyä puhua saamea koulussa ja koulujen asuntoloissa, oli jo osittain menettänyt yhteytensä joikuperinteen lisäksi myös perinteisten käsitöiden tekemiseen. Joikuja pidettiin tuolloin syntinä eikä niiden opettamista pidetty siten tarpeellisena. (Hirvasvuopio-Laiti 2006, 4.) Edelleen erityisesti saamelaiset lapset ja nuoret ovat ilman omaa saamelaiseen musiikkiperinteeseen nojaavaa koulutusinstituutiota (Lehtola 2007, 355).

Saamelaisen populaarimusiikin alkuna Suomessa voidaan pitää Nils-Aslak Valkeapään (1943–2001) Joikuja -levyä, joka ilmestyi vuonna 1968. Valkeapää oli monipuolinen taiteilija, kirjailija, muusikko, säveltäjä, näyttelijä ja kuvataiteilija. Erityisesti joikaajana ja kirjailijana hän on tullut tunnetuksi myös saamen kielialueen ulkopuolella. Joiku taiteenalana on lähes yhtä hankalasti luokiteltavissa tietyille taiteen- alalle kuin Nils-Aslak Valkeapää, sillä joiusta on sanottu, että se ei ole pelkästään kirjallisuutta, eikä ainoastaan musiikkia, vaan molempia ja jopa ”enemmän kuin melodian ja runouden summa”. Valkeapään mielestä joikaamisen ensisijainen funktio ei edes ole taide-esitys. Joikaaminen on sosiaalinen tapahtuma, jolla on esteettinen muoto, mikä tekee siitä taidetta. Musiikillisesti Nils-Aslak Valkeapää edusti modernia saamelaismusiikkia ja hän teki paljon yhteistyötä tunnettujen suomalaisten muusikkojen kanssa (mm. Paroni Paakkunaisen). Myös myöhemmin yhteistyö saamelaisten ja suomalaisten muusikoiden välillä on jatkunut vireänä (muun muassa Wimpe Saari, Angelit, Ulla Pirttijärvi-Länsman, Annukka Hirvasvuopio-Laiti, Tiina Sanila-Aikio ja Niillas Holmberg).

88 Mari Boine on ainoa saamelainen, joka on saanut Pohjoismaiden neuvoston musiikkipalkinnon (vuonna 2003). Ehdokkaana palkinnon saajaksi hän oli myös vuonna 1997. Hän on ollut Norjan ehdokkaana, sillä saamelaiset eivät ehdokasasettelussa toimi omana ryhmänään tämän palkinnon jaossa. Vuosittaista palkintoa on jaettu vuodesta 1965 lähtien.

<http://www.norden.org/fi/pohjoismaiden-neuvosto/pohjoismaiden-neuvoston-palkinnot/musiikkipalkinto/>

Nykysaamelaisen musiikin valta-alueina pidetään yleisesti Ruijaa, Teno- ja Inarijokilaaksoja sekä Suomen Lapin käsivartta. Tosin näiden valta-alueiden ulkopuolellakin tehdään merkittävää musiikkia, esimerkiksi kolttasaamelaisen Jaakko Gauriloffin laulut, Frode Fjellheimin (Transjoik) eteläsaamelaiset joiut ja inarinsaamelaisen rap-artistin Amocin suositut kappaleet. Suomessa saamelaiset ovat tehneet enemmän musiikkia kuin esimerkiksi Ruotsissa (Lehtola 2007, 284.) Norjassa jo pelkästään saamelaisten suuri lukumäärä vaikuttaa siihen, että levytyksiä on enemmän, kun taas Venäjällä tilanne on päinvastainen. Erityisesti musiikin alalla toimivat taiteilijat tekevät paljon yhteistyötä yli valtakuntien rajojen. Hyvä esimerkki tästä on saamelainen sekakuoro, jonka jäsenet (yli 60) ovat Norjasta, Ruotsista ja Suomesta. Sámi Jienat on saamelainen projektikuoro, joka perustettiin vuonna 2002. Sen ohjelmistoon kuuluu saamenkielisiä virsiä ja hengellisiä lauluja sekä perinteistä saamelaismusiikkia⁸⁹. Kuoron tavoitteena on uudistaa saamelaista kuoromusiikkia. Kuoron virsi- ja lauluprojekti vuosina 2003–2005 tuotti 20 saamenkielistä virsisovitusta. (mm. Lehtola 2007, 354.) Tärkeä motiivi eri maiden saamelaisten yhteistyölle on musiikin tallentaminen, kustantaminen ja markkinointi. Saamelaiset kustantamot ja studiot sijaitsevat kaikki Pohjois-Norjassa joitakin pieniä pajoja lukuun ottamatta. Norjassa on myös eniten yleisöä ja siten suurimmat markkinat.

Merkittävin saamelaismusiikkiin liittyvä vuosittainen festivaali Suomessa on Ijahis idja – alkuperäiskansojen musiikkitapahtuma⁹⁰. Tapahtuma on esitelty saamelaisten ja muiden alkuperäiskansojen musiikkia syksyisin Inarissa vuodesta 2004 lähtien. Tapahtuman järjestäjät ovat Anára Sámišearvi ry, saamelaiskäräjät, Saamelaisalueen koulutuskeskus, SIIDA/Saamelaismuseum, Inarin kunta ja Giellagas-instituutti/Oulun yliopisto. Myös Norjassa järjestetään kesäaikaan isoja saamelaisten musiikkitapahtumia. Näistä suurin on Riddu Riđđu Festivála – Kansainvälinen alkuperäiskansojen festivaali (vuodesta 1991), joka järjestetään vuosittain Kaivuonossa (Kåfjord). Lisäksi Norjan Koutokeinossa järjestetään vuosittain Sámi Grand Prix -laulukilpailu, joka on tunnettu tapahtuma myös Suomen saamelaisten keskuudessa. Samisk Musikkfestival -järjestö piti ensimmäisen laulukilpailun vuonna 1990. Kilpailussa on erikseen sarjat perinteiselle säestykseltömälle joiulle sekä muulle musiikille. Sámi GP-kilpailuun osallistuneet artistit ovat kaikista Saamenmaan maista Norjasta, Ruotsista, Suomesta ja Venäjältä. Suomesta kotoisin olevat esiintyjät ovat menestyneet kilpailuissa keskinkertaisesti, laulusarjassa paremmin kuin joikusarjassa. Joikusarjan voittaja on lähes aina ollut Norjasta. (Liite 3).

89 Virsi-cd Sálmmat Sámis ilmestyi vuonna 2005.

90 *Ijahis idja* on pohjoissaamea ja tarkoittaa yötöntä yötä.

Sámi Grand Prix -voittaja (laulusarja) edustaa saamelaisia myöhemmin samana vuonna Liet-Lávlutissa (Liet International), eurooppalaisilla vähemmistökielillä käytävillä laulufestivaaleilla. Vuonna 2009 kilpailun voitti inarilais-vuotsolainen SomBy-yhtye. Saamelaiset ovat menestyneet Liet-Lávlutissa erittäin hyvin, sillä kilpailun saamelaisia voittajia ovat myös Transjoik (2003), Niko Valkeapää (2004) ja Johan Kitti & Ellen Sara Bæhr (2006).

Sámi GP- laulukilpailun yhteydessä jaetaan vuosittain Nils-Aslak Valkeapään kunniaksi perustettu palkinto, Áillohas musiikkipalkinto, laulajalle, joikaajalle, yhtyeelle tai muulle sellaiselle taholle, joka on edistänyt saamelaista musiikkielämää. Palkinnosta vastaavat Koutokeinon kunta, valtakunnallinen Norjan saamelaisten yhdistys NSR ja Koutokeinon saamelaisyhdistys. Palkintoa on jaettu vuodesta 1993 lähtien ja se on myönnetty joka kerta joko Norjaan (16) tai Suomeen (3). Suomeen palkinnon ovat tuoneet Wimme Saari vuonna 1996, Niko Valkeapää vuonna 2005 ja Ulla Pirttijärvi-Länsman vuonna 2008. Palkinto on suuruudeltaan 25 000 Norjan kruunua (n. 2600 €). (Liite 3.)

Saamelaiskäräjät on hallinnoinut Lapin lääninhallituksen rahoittamia Euroopan Sosiaalirahaston projekteja saamelaisen musiikin edistämiseksi ja saamelaisen musiikin opetuksen järjestämiseksi. Saamelaismusiikin opetuksen kehittämishanke vuosina 2005–2007 ja Saamelaismusiikkikeskushanke vuonna 2007 ovat olleet taustalla, kun vuonna 2007 tehtiin ehdotus Saamelaismusiikkikeskukseksi. Ehdotuksen mukaisesti vuonna 2012 Inariin valmistuvan Saamelaiskulttuurikeskuksen yhteyteen tulee Saamelaismusiikkikeskus. Keskuksen tehtävänä olisi koordinoita, kehittää ja organisoida saamelaisen musiikin kouluopetusta ja opetussuunnitelmia sekä välittää saamelaisen musiikin asiantuntemusta myös saamelaisalueen ulkopuolella toimiviin oppilaitoksiin. Keskus toimisi yhteistyössä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa ja sen tavoitteena olisi myös edistää kulttuuriyrittäjyyttä tarjoamalla mahdollisuuksia musiikin tallentamiseen, esittämiseen ja perinteen säilyttämiseen. Opetusministeriö on rahoittanut Saamelaismusiikkikeskuksen toiminnan suunnittelua vuosina 2008 ja 2009.

Säveltaiteen alalla toimivat saamelaiset taiteilijat ovat myös järjestäytyneet omiin taiteilijajärjestöihinsä. Saamelaismuusikkojen yhdistys (Sámi Musihkkariid Searvi) on perustettu vuonna 1982, Saamelaiset säveltäjät (Sámi Komponisttat Searvi SK) vuonna 1995 ja Joikaajien yhdistys (Juoigiid Searvi JS) vuonna 1998. Viimeksi mainittu on nimenomaan perinteisen joikumusiikin tekijöiden oma yhdistys, kun taas kaksi muuta edustavat joikumusiikin lisäksi myös eri lajityyppien parissa toimivia musiikintekijöitä.

Muut taiteenalat

Valtion taidehallinnon taiteenalajakaumaan kuuluvat elokuvataide, kirjallisuus, kritiikki, kuvataide, musiikki, näyttämötaide, rakennustaide, taideteollisuus, tanssitaide ja valokuvataide ja niin sanottu muut (edellisiin ryhmiin kuulumattomat). Usealla taiteenalalla toimivia taiteilijoita nimitetään tässä tutkimuksessa monialaisiksi. Saamelaiskäräjien käyttämä taiteenalajaottelu eroaa hieman valtion taidehallinnossa käytetystä jaottelusta, sillä saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta jakaa kulttuurimäärärahaan tukea seuraaville taiteenaloille: kirjallisuus, kuvataide, musiikki, teatteri, duodji, multimedia / elokuva ja muu kulttuurituki. Nämä taiteenalat ovat käytössä sekä työskentelyapurahaa hakevien taiteilijoiden että yhteisöavustuksia ja tapahtumatukea hakevien yhteisöjenkin kohdalla. Tanssitaiteen ja rakennustaiteen puuttuminen saamelaiskäräjien luokittelusta vaikuttaa perustellulta, sillä tätä tutkimusta varten kootussa taiteilijajoukossa ei ollut kummankaan taiteenalan edustajia. Tilanne on hieman toisentalainen Norjassa, jossa on lukumääräisesti huomattavasti enemmän saamelaisia kuin missään muussa maassa. Norjassa ja Ruotsissa on muun muassa saamelaisia arkkitehtejä ja (baletti)tanssijoita.

Saamelaisten ammattitaiteilijoiden taiteenalajakauma on erilainen kuin taiteilijoilla Suomessa yleensä. Esimerkiksi tanssitaide on kuulunut saamelaisten taidekenttään vain osittain. Saamelaisen perinteisen tanssin ja tanssimiseen liittyvän sanaston on päätelty hävinneen kristinuskon leviämisen myötä. Tanssi kuului usein kiinteänä osana shamanismiin ja tuli sen vuoksi nopeasti ja jyrkästi tuomituksi syvästi uskonnollisilla alueilla. Ainoaksi traditionaaliseksi tanssiksi saamelaisten parissa luetaan katrilli, joka tuli Venäjältä korvaamaan rituaalitansseja. Katrilli on kuulunut sekä Suonikylän kolttasaamelaisten että Kuolan niemimaalla asuvien kildininsaamelaisten perinteisiin. (Kulonen ym. 2005, 62.) Nykyään Suomen kolttasaamelaisten joukosta löytyy katrillin harrastajia koululaisista seniori-ikäisiin. Ammattitanssijoita katrillin harrastajista ei ainakaan toistaiseksi ole kehkeytynyt.

Saamelaiset taiteilijat ovat rikkoneet länsimaisten taiteenalojen välisiä rajoja, mikä on nähtävissä useiden muidenkin kuin pelkästään Nils-Aslak Valkeapään toiminnassa. Saamelaisille taide on tietyllä tavalla normaali elämän hyödyke. Valkeapään mielestä saamelaisen taiteilijan tuli toimia usealla taiteenalalla. Aiemmin syynä oli ollut se, että kaikkea piti osata tehdä itse. Myöhemmin syynä on ollut se, että Saamenmaassa ei tule kunnolla toimeen taiteellisella työllä, jos jätetään yhden taiteenalan varaan. (mm. Lehtola 2004, 95; 130.)

Saamelaiset taiteilijat Suomessa

Saamelaisten taiteilijoiden lukumäärästä, taiteilijakunnan rakenteesta tai apurahoituksesta ei ole olemassa koottua tutkimus- tai tilastotietoa. Saamelaisen taiteilijakunnan kartoittamiseksi tätä tutkimusta varten koottiin tietoja eri lähteistä (ks. ensimmäinen luku). Saamelaista taiteilijakuntaa verrataan muun muassa tietoihin suomalaisista taiteilijoista (Rensujeff 2003). Taiteilijan asema -tutkimuksessa kartoitettiin taiteilijoiden taiteenala, sukupuoli, asuinpaikka ja koulutustasoa vuonna 2000. Myös taiteilijoiden tulotaso ja tulonmuodostuksen erityispiirteet on raportoitu samaisessa kyselyaineistoon perustuvassa tutkimuksessa. Taiteilijan asema -tutkimuksessa mukana olleiden saamelaisten taiteilijoiden osuus ei ole tiedossa, koska etnistä taustaa ei kyselyyn vastanneilta taiteilijoilta kysytty. Saamelaisia taiteilijoita on todennäköisesti vastanneiden joukossa, sillä tutkimusjoukosta tehtyyn otantakehikkoon kuuluivat sekä valtion apurahaa vuonna 2000 saaneet taiteilijat että valtakunnallisten taiteilijajärjestöjen jäsenet (ks. Rensujeff 2003).

Tätä tutkimusta varten kootut tiedot koskivat muun muassa taiteilijoiden sukupuolta, ammattia, taiteenala, ikää, asuinpaikkakunta, koulutusta sekä kuulumista taiteilijajärjestöihin. Kattavimmin aineiston perusteella saatiin selville sukupuoli- ja taiteenalajakaumat. Muista tutkimuksessa käytetyistä muuttujista tietoja oli käytettävissä seuraavasti:

- asuinpaikkakunta 94 %
- taiteilijajärjestöjäsenyydet 60 %
- ammatti 54 %
- syntymävuosi 53 %
- koulutus 31 %

Asuinpaikkakuntatieto oli käytettävissä kaikkein kattavimmin, koska muun muassa järjestöiltä peräisin olevissa listoissa osoitetiedot olivat mukana. Koulutustiedot sen sijaan olivat vaikeimmin selvitettävissä, sillä taiteilijoiden koulutusta ei välttämättä käsitelty yhdessäkään tietolähteessä.

Tämän tutkimuksen perusteella saamelaisia taiteilijoita osoittautui olevan Suomessa kaiken kaikkiaan noin 230. Lukuun on laskettu mu-

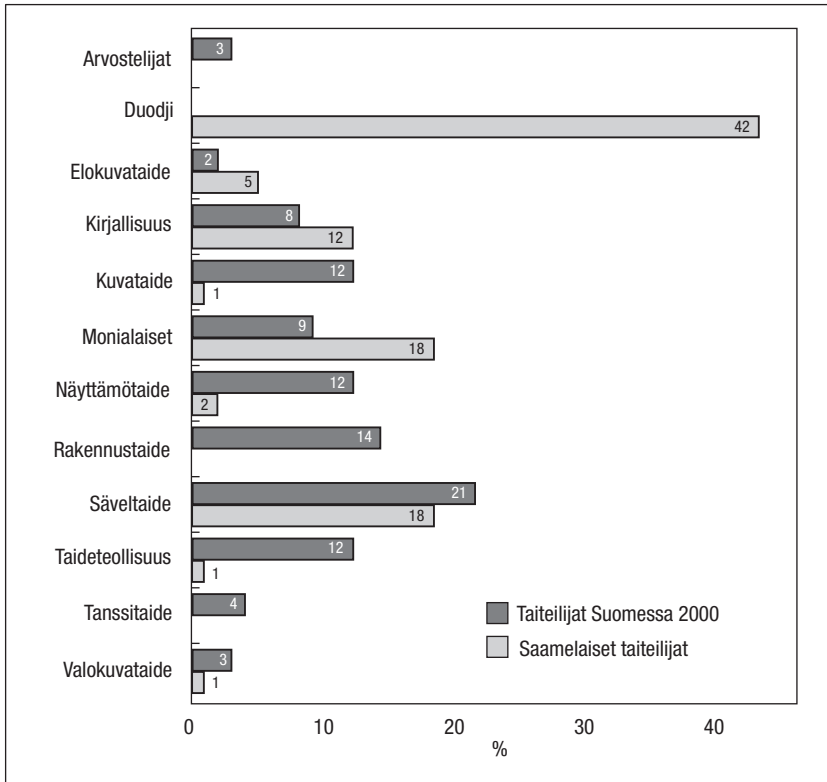
kaan myös ne saamelaiset taiteilijat, jotka ovat muuttaneet pois Suomesta, koska myös he ovat mahdollisia taiteilijatuken hakijoita ja saajia Suomessa yhtä lailla kuin uudessa kotimaassaan. Taiteilijoiden muuttoliike on tämän aineiston perusteella suuntautunut lähes yksinomaan Norjaan ja Ruotsiin. Näissä naapurimaissa asuu 6 prosenttia Suomessa syntyneistä tai aiemmin asuneista saamelaisista taiteilijoista.

Saamelainen taiteilijakenttä poikkeaa hyvin paljon yleisestä taiteilijakentästä Suomessa.

Esimerkiksi saamelaisten taiteilijoiden taiteenala jakauma on omailemainen, sillä siihen sisältyy muun muassa heille tyypillinen taiteenala, duodji (ks. luku Duodji). Saamelaisista taiteilijoista yli 40 prosenttia toimii yksinomaan ja puolet osittain duodjin alalla. Toinen puoli taiteilijakunnasta on jakaantunut muille taiteenaloille. Lähes joka viides saamelainen taiteilija toimii säveltaiteen alalla, käytännössä he ovat sekä esiintyviä taiteilijoita että säveltäjiä ja laulun- sekä joiuntekijöitä. Monialaisten taiteilijoiden osuus saamelaisessa taiteilijakunnassa on huomattavasti suurempi (18 %) kuin suomalaisessa taiteilijakunnassa yleensä, sillä suomalaisista taiteilijoista 9 prosenttia oli monialaisia vuonna 2000⁹¹. Saamelaisille taiteilijoille tyypillisiä taiteenaloja ovat myös kirjallisuus, elokuvataide ja taideteollisuus (erillään duodjista). Taideteollisuuden alaan kuuluu valtion taidehallinnossa kuvituksen ja graafisen suunnittelun lisäksi taidekäsityö, teollinen muotoilu, sisustusarkkitehtuuri, tekstiili- ja vaatesuunnittelu sekä sarjakuvataide. Koska duodji on saamelaisten taiteilijoiden osalta oma kategoria, saamelaisten taiteilijoiden yleisin ala varsinaisen taideteollisuuden sisällä on kuvittaminen, joka on yleistä erityisesti saamelaisille kuvataiteilijoille. Valtion taidehallinnon luokittelua noudatettaessa taideteollisuuden alalla toimivien osuus on saamelaisten taiteilijoiden joukossa suhteellisen suuri ja kuvataiteen vastaavasti pieni. Kritiikin, tanssitaiteen ja rakennustaiteen ammateissa saamelaisia taiteilijoita ei juurikaan ole. (Kuvio 1.)

91 Taiteilijan asema -tutkimus perustuu tilanteeseen vuonna 2000 (Rensujeff 2003). Vuoteen 2000 sijoittuvat tutkimustulokset ovat mukana vertailuissa, sillä lukuisissa tutkimuksissa on havaittu, että taiteilijakunnan rakennetta ja taiteilijan asemaa koskevat tiedot muuttuvat hitaasti.

KUVIO 1. Saamelaiset* ja suomalaiset taiteilijat taiteenaloittain** (%)

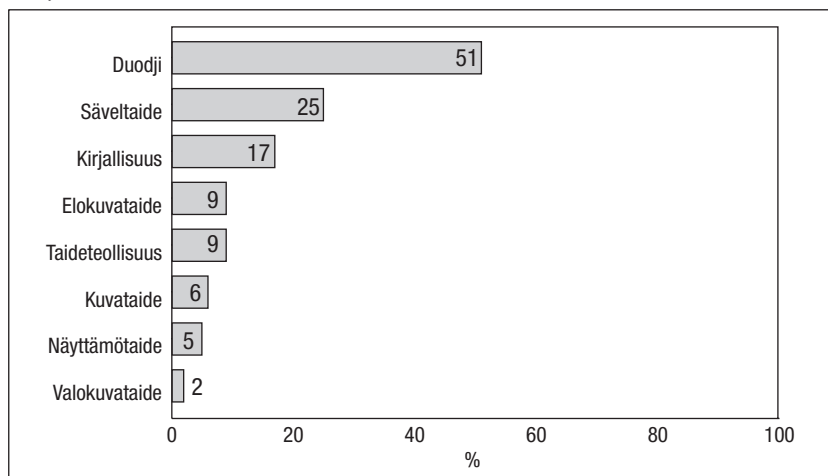
* Suomen saamelaiset taiteilijat (N=231)

** Taiteenalat ovat tässä kuviossa toisensa poissulkevia. Monialaiset taiteilijat ovat omana ryhmänään.

Yleisesti ottaen taiteilijat toimivat säveltaiteen ohella yleisimmin rakennustaiteen, kuvataiteen, näyttämötaiteen ja taideteollisuuden aloilla Suomessa⁹². Saamelaisten taiteilijoiden joukossa sen sijaan suurimmat taiteenalat ovat edellä mainittu duodji sekä säveltaide ja kirjallisuus. Myös monialaisia taiteilijoita on saamelaisten joukossa huomattavasti enemmän kuin Suomessa yleensä. Suomessa elokuvataiteen alalla toimivien taiteilijoiden osuus oli suhteellisen vähäinen (2 %), kun sen sijaan saamelaisista taiteilijoista lähes joka kymmenes toimi elokuvataiteen alalla (9 %) (Rensujeff 2003, 20). Erityisesti monialaisten saamelaisten taiteilijoiden yhtenä taiteenalanana oli usein joko elokuvataide tai kuvataide. (Kuvio 2.)

92 Taiteilijan asema 2010 -tutkimuksen aineiston keruussa käytetyt taiteilijajärjestöjen jäsentiedot osoittavat, että suomalaisten taiteilijoiden taiteenalajakaumassa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia vuoden 2000 jälkeen.

KUVIO 2. Saamelaiset taiteilijat taiteenaloittain (%) ml. monialaisten taiteilijoiden taiteenalat*

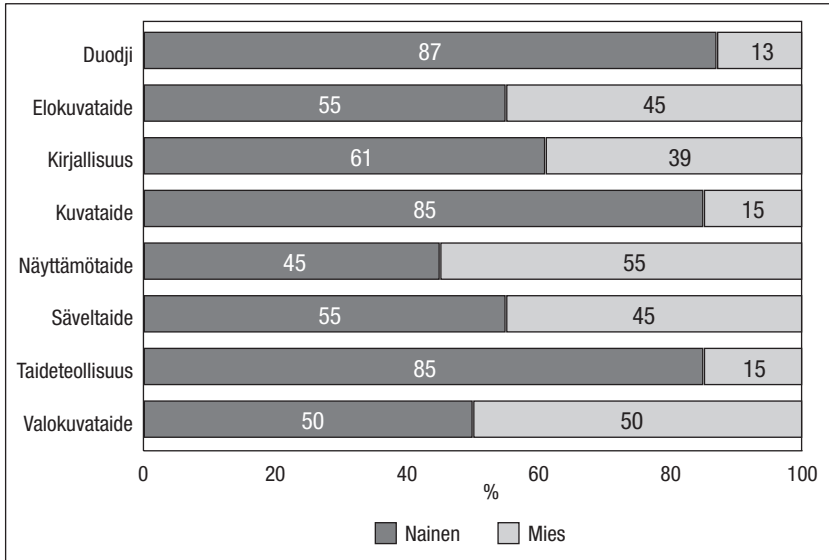

* Taiteenalat eivät ole toisensa poissulkevia vaan päällekkäisiä (yhteenlaskettu prosenttiluku ei ole 100) eli monialaisten taiteilijoiden taiteenalat ovat mukana kunkin taiteenalan osuudessa. N=231.

Sukupuolijakaumaltaan suomalainen taiteilijakunta on muuttunut parin–kolmen vuosikymmenen aikana. Naisten osuus on lisääntynyt eri taiteilija-ammateissa ja kaiken kaikkiaan naisia toimii taidealan ammateissa lähes yhtä paljon kuin miehiä (Rensujeff 2003, 20). Saamelainen taiteilijakunta on kuitenkin hyvin naisvaltainen – osin taiteenaloittain. Kaikista saamelaisista taiteilijoista 74 prosenttia on naisia. Taidekäsityö on yleisesti naisvaltainen taiteenala ja naisten osuus erityisesti duodjin tekijöistä on huomattavan suuri, 87 prosenttia. (Kuvio 3.) Saamelaisista naistaiteilijoista yli puolet onkin duodjin tekijöitä, kun taas miestaiteilijoista duodjin tekijöiden osuus on 25 prosenttia.

Tasaisimmat sukupuolijakaumat saamelaisella taidekentällä ovat elokuvataiteen, valokuvataiteen, näyttämötaiteen ja säveltaiteen aloilla. Vaikka säveltaiteen alalla toimiikin kaikista saamelaisista miestaiteilijoista lähes kolmannes, miesvaltaiseksi säveltaiteen alaa ei kuitenkaan voi sanoa, sillä naisilla on vahva edustus (55 %) myös säveltaiteen alalla toimivien joukossa. (Kuvio 3.) Suomalaisella taidekentällä kokonaisuudessaan säveltaide on sen sijaan osoittautunut kaikkein miesvaltaisimmaksi taiteenalaksi (miehiä 80 %) (Rensujeff 2003, 20).

KUVIO 3. Saamelaiset taiteilijat taiteenaloittain (%) sukupuolen mukaan

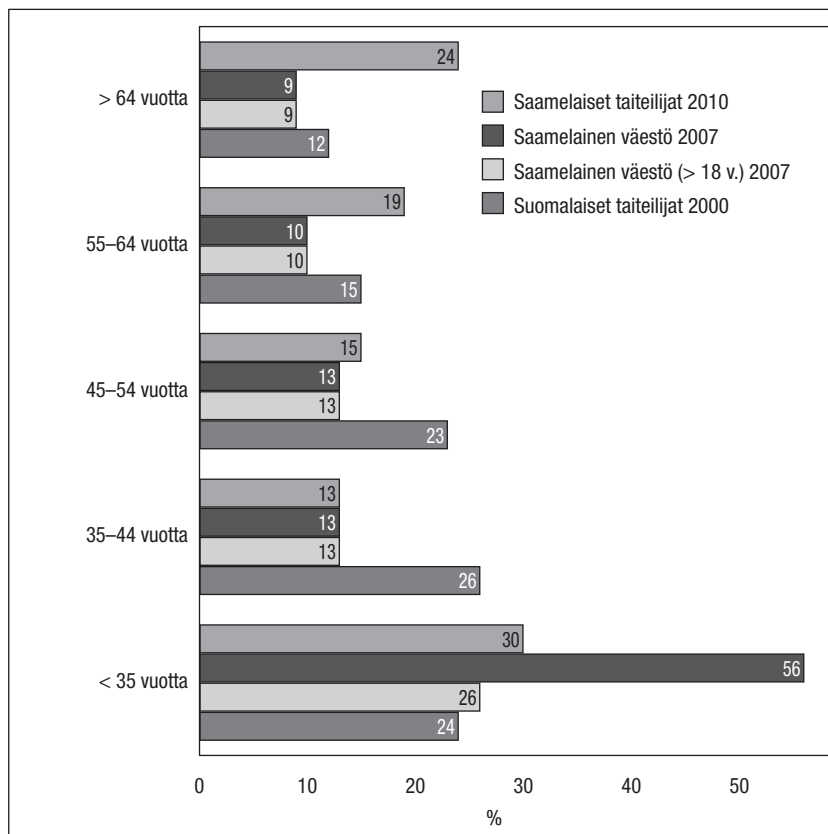
Saamelaisten yleisimpiä taiteenaloja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy siihen, että vanhempiin ikäluokkiin kuuluvat taiteilijat toimivat tyypillisimmin duodjin ja kirjallisuuden aloilla tai monialaisina usealla taiteenalalla. Sen sijaan nuorimpiin ikäluokkiin kuuluvista taiteilijoista lähes puolet toimii säveltaiteen alalla. Taideteollisuus on myös nuorimman ikäluokan taiteilijoilla yleinen taiteenala. Useat taideteollisuuden alalla toimivat ovat kuvittajia sekä ammatillisen koulutuksen saaneita korutaiteilijoita. Myös elokuvataiteen alalla toimivat taiteilijat ovat pääsääntöisesti nuoria, sillä enemmistö elokuvataiteen toimijoista on alle 35-vuotiaita. Myös säveltaiteen ja taideteollisuuden aloilla nuorimman ikäluokan osuudet ovat suuret. Vähiten nuoria taiteilijoita toimii kirjallisuuden ja kuvataiteen aloilla. Erityisesti kirjallisuuden ala on myös suomalaisessa taiteilijakunnassa havaittu vanhimpiin ikäluokkiin kuuluvien taiteenalaksi⁹³. (Rensujeff 2003, 20.) (Kuvio 5.)

Saamelaisten ikäjakaumaa voidaan tarkastella saamelaiskäräjien väestötietojen pohjalta (2007). Näin saadaan vertailutietoa taiteilijoiden ikäjakaumaan. Taiteilijoiden ja koko väestön ikäjakauman vertailu on kiinnostavaa sen vuoksi, että taidemaailma on nähty usein syklisesti kehittyvänä elämänalueena, johon vaikuttavat monenlaiset yhteiskunnalliset tekijät. Eri aikoina vallitsevat olosuhteet voivat vaikuttaa suoraan muun muassa taiteilijoiden lukumäärään. Saamelaisten taiteilijoiden ikäryhmien ”keskikohdassa” näyttää olevan kohtalaisen suuri lasku. Selitystä voi etsiä esimerkiksi siitä, että saamen kieli ja kulttuuri olivat erityisen heikossa asemassa silloin, kun nämä ikäluokat kävivät koulua ja

93 Suomen Kirjailijaliiton teettämän tutkimuksen mukaan heidän jäsentensä mediaani-ikä vuonna 2010 oli 61 vuotta (Grönlund 2011, 3).

tekivät ammatinvalintaan liittyviä päätöksiä. Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että taiteilijoiden joukossa ei ole todennäköisesti 35–44-vuotiaita miehiä. Sen sijaan alle 35-vuotiaita miehiä on kolmannes kaikista miestaiteilijoista. Ilmiöön vaikuttaa todennäköisesti se, että 1960- ja 1970-luvuilla syntyneet eivät yleensä oppineet saamea kotona eivätkä koulussa. Kotikasvatuksen yleisimpänä suuntauksena oli tuolloin kasvattaa lapsista yksikielisiä – siis suomenkielisiä, koska tuohon aikaan pelkona oli se, että kaksi- tai monikielisyys johtaa puolikielisyyteen. Koulussa ei saamen kieliä opetettu vielä näihin ikäluokkiin kuuluville, ainakaan laajamittaisesti. Oman kielen ja kulttuurin aliarvostus ei ole varmaankaan rohkaissut nuoria taiteilijan uralle. Ikäjakauman alku- ja loppupäissä taiteilijoita on enemmän. Kaiken kaikkiaan saamelaisten taiteilijoiden ikäjakauma on hyvin erilainen verrattuna suomalaisiin taiteilijoihin. (Kuvio 4.)

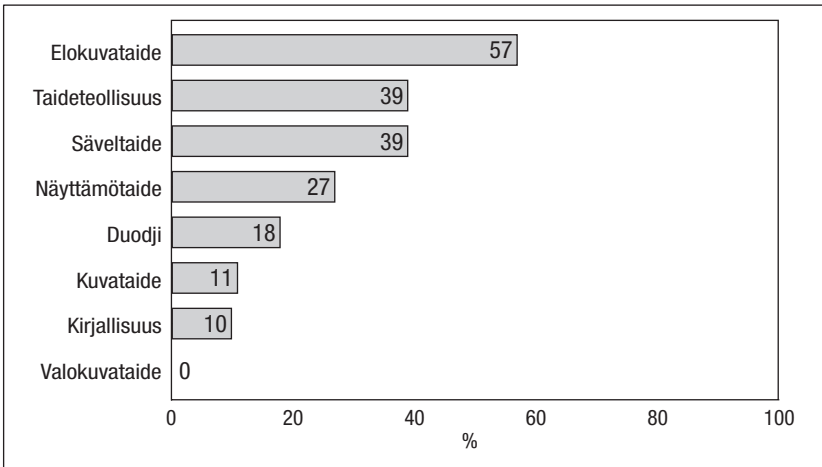
KUVIO 4. Saamelaiset taiteilijat, suomalaiset taiteilijat ja saamelainen väestö* ikäryhmittäin (%)

* Koko saamelaisen väestön ikäjakauman lisäksi kuviossa on myös yli 18-vuotiaiden saamelaisten ikäjakauma, joka selvittää nuorimman ikäluokan koon vertailua. Lähteet: Saamelaisten lukumäärä vuonna 2007 saamelaiskäräjien (Sámediggi) vaaleissa. www.samediggi.fi; Rensujeff 2003, 20.

Naiset ja miehet ovat melko tasaisesti edustettuina eri ikäryhmissä, lukuun ottamatta 35–44-vuotiaiden ryhmää, jossa ei ole miehiä mukana. 35–54-vuotiaiden taiteilijoiden lukumäärä on suhteettoman vähäinen myös verrattuna tämän ikäryhmän osuuteen koko suomalaisessa taiteilijakunnassa (Rensujeff 2003, 20). Suomalaisessa taiteilijakunnassa keskimmäisiin ikäluokkiin (35–54-vuotiaat) kuuluu noin puolet kaikista taitelijoista. Saamelaisista taiteilijoista vain reilu kolmannes kuuluu keskimmäisiin ikäluokkiin (Kuvio 4).

KUVIO 5. Alle 35-vuotiaiden saamelaisten taiteilijoiden osuus (%) taiteenaloittain*

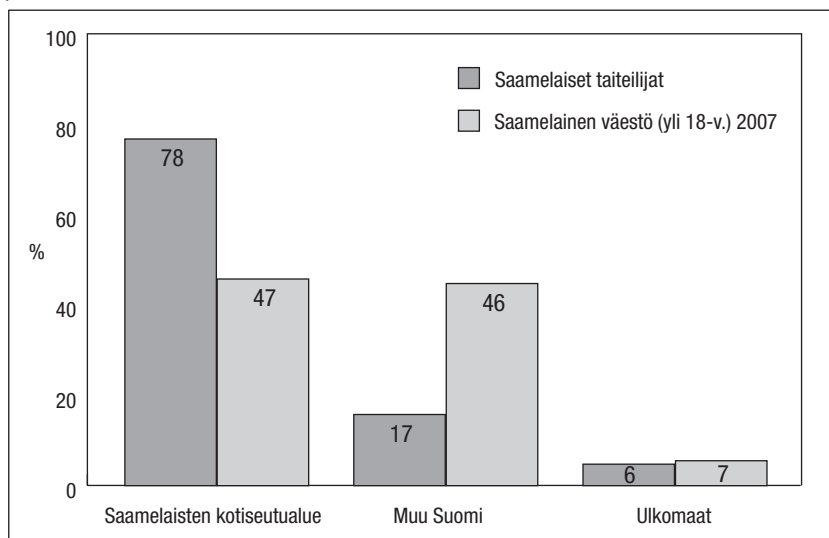
* Prosenttien yhteenlaskettu summa ei ole 100, sillä monialaisten taiteenalat ovat päällekkäisiä.

Saamelaiset taiteilijat asuvat saamelaisten kotiseutualueella (Enontekiö, Utsjoki, Inari, Sodankylän pohjoisosa) huomattavasti todennäköisemmin kuin saamelainen väestö (yli 18-vuotiaat) keskimäärin⁹⁴. Koska lähes puolet taiteilijoista edustaa perinteistä duodjin tekijöiden joukkoa, asuinpaikkajakauma ei ole kovin yllättävä. Duodjin tekijöistä yli 90 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueella. Tähän on syynä muun muassa se, että he tarvitsevat työssään raaka-aineita, jotka ovat luonnosta peräisin (poro, puut, juuret jne.), ja jotka ovat usein poronhoitoon liittyviä sivutuotteita, eli poronhoitajatalouksissa duodjin tekijät saavat osan raaka-aineista omasta takaa. Lisäksi duodjin tekijöiden ”työmarkkinat” sijaitsevat pääasiassa saamelaisten kotiseutualueella, koska osa tuotteista on käyttöesineitä, joihin saamelaiset ovat tottuneet ja joita he tarvitsevat arkipäivän askareissaan.

⁹⁴ Saamelaisella kotiseutualueella tarkoitetaan tässä raportissa samaa kuin Saamelaiskäräjistä annetussa laissa (1995/974).

Kun taiteenaloja tarkastellaan muiden kuin duodjin osalta, saamelaisella kotiseutualueella asuu 67 prosenttia taiteilijoista, muualla Suomessa 25 prosenttia ja ulkomailla 8 prosenttia saamelaisista taiteilijoista. Taiteellinen työ on harvoin paikkasidonnaista, ja vähiten se on sitä luovaa taiteellista työtä tekeville. Taiteilijoiden ei siis välttämättä ole tarvinnut muuttaa työpaikan perässä ”etelään” ja toisaalta ulkomaille on tarvittaessa voinut vaivattomasti muuttaa. Ulkomailla asuvien suhteellisen suureen osuuteen tärkeimpänä syynä on Norjan läheisyys. Norjassa on suurempi saamelaisen väestön osuus ja siellä sijaitsee enemmän saamelaisia taideinstituutioita ja oppilaitoksia. Norjassa on siten suuremmat markkinat saamenkieliselle taiteelle, musiikille, teatterille, elokuvalle ja kirjallisuudelle. Myös yhteinen kieli, pohjoissaame, tekee valtakunnan rajasta helposti ylittävän. Ulkomailla asuvien taiteilijoiden osuus kaikista Suomen saamelaisista taiteilijoista on kuitenkin hieman pienempi kuin ulkomailla asuvien osuus koko saamelaisväestöstä. Erot ulkomailla asuvien osuuksissa ovat pienet eivätkä taiteilijat tässä suhteessa juurikaan poikkeakaan muusta saamelaisväestöstä Suomessa. (Kuvio 6.)

KUVIO 6. Saamelaisten taiteilijoiden ja saamelaisen väestön alueellinen sijoittuminen (%)

Lähde: Saamelaisten lukumäärä vuoden 2007 saamelaiskäräjävaaleissa (Sámediggi). www.Sámediggi.fi

Saamelaisten taiteilijoiden maantieteellinen sijoittuminen on hyvin epätyypillistä, kun sitä verrataan muista taiteilijatutkimuksista saattuihin tuloksiin. Lähes kaikkialla, missä taiteilijan asemaa on tutkittu, taiteilijat ovat keskittyneet hyvin vahvasti metropolialueille (esim.

Heian et al. 2008; Rensujeff 2003; Elstad & Røsvik Pedersen 1996). Pääkaupunkiseudulla asuu noin puolet suomalaisista taiteilijoista ja yli puolet valtion apurahan hakijoista (Rensujeff 2003; Karhunen & Rensujeff 2010). Suomen saamelaisista taiteilijoista sen sijaan pääkaupunkiseudulla asuu vain 3 prosenttia. Saamelaisten kotiseutualueella taiteilijoista asuu lähes 80 prosenttia, kun kaikista saamelaisista henkilöistä siellä asuu alle puolet. (Kuvio 6.) Kuntatasolla tarkasteltuna saamelaisia taiteilijoita on eniten Inarin kunnassa, jossa asuu yli 40 prosenttia kaikista saamelaisista taiteilijoista. Tulokseen vaikuttanee myös se, että Inarin kunnassa asuu lukumääräisesti eniten saamelaisia Suomessa.

Noin joka viidennellä saamelaisella taiteilijalla on jokin taidealan ammatillinen koulutus. Muun alan korkeakoulututkinnot ovat yleisempiä kuin taidealan korkein koulutus (taideyliopistot). Taideyliopiston (Sibelius-Akatemia, Taideteollinen korkeakoulu, Teatterikorkeakoulu, Kuvataideakatemia) tutkinnot ovat yleisimpiä monialaisilla taiteilijoilla, joiden koulutustaso kaiken kaikkiaan on korkein. Esimerkiksi duodjin alalla toimivilla ei taidealan yliopistotutkintoja juurikaan ole, mutta taidealan muita tutkintoja suorittaneita, erityisesti artesaaneja, on ryhmässä jonkin verran. Ikäryhmien väliset erot koulutustasossa eivät ole merkittäviä saamelaisten taiteilijoiden joukossa. Suomalaisiin taiteilijoihin verrattuna taidealan koulutuksen saaneita on saamelaisten taiteilijoiden joukossa huomattavasti vähemmän, sillä kaikista suomalaisista taiteilijoista 63 prosentilla oli jokin taidealan ammatillinen koulutus ja 40 prosentilla taidealan yliopistotasoinen tutkinto (Rensujeff 2003, 29).

Saamelaisista taiteilijoista yli 60 prosenttia kuuluu Suomen tai Norjan valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin ja/tai saamelaisten valtakunnalliseen taiteilijajärjestöön tai saamelaisten yllirajaisiin taiteilijajärjestöihin. Saamelaisiin taiteilijajärjestöihin (Sámi Duodji ry⁹⁵, Saamelaistaiteilijoiden yhdistys ry, Sámi Komponisttat rs. Saamelaiskirjailijoiden yhdistys SGS, Saamelaistaiteilijoiden yhdistys SDS, Saamelainen teatteriyhdistys, Saamelaiset säveltäjät ry, Joikaajien yhdistys) heistä kuuluu lähes kaikki. Tutkimusjoukkoon kuuluvista taiteilijoista arviolta 6 prosenttia kuuluu lisäksi suomalaisiin tai norjalaisiin valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin. Yli puolet taiteilijoista on jäsenenä Sámi Duodji ry:ssä. Yhdistykseen kuuluu paljon myös jäseniä, jotka eivät ole duodjin tekijöitä vaan muun alan taiteilijoita tai kannatusjäseniä. Tässä taiteilijakartoituksessa mukana olivat vain sellaiset Sámi Duodjin jäsenet, jotka toimivat aktiivisesti duodjin tekijöinä.

95 Sámi Duodji ry:n jäsenet ovat Suomen saamelaisia. Ruotsissa, Norjassa (ja Venäjällä) toimii omat vastaavat yhdistykset.

ASETELMA 2. Saamelaiset taiteilijat pähkinänkuoressa

Suomen saamelaisten taiteilijoiden lkm	231
Naisia	74 %
Alle 35-vuotiaita	30 %
Keski-ikä	47
Saamelaisten kotiseutualueella asuvia	78 %

<i>Taiteenalat</i>	<i>%</i>	<i>% *</i>
Duodji	42	51
Elokuvataide	5	9
Kirjallisuus	12	17
Kuvataide	1	6
Näyttämötaide	2	5
Säveltaide	18	25
Taideteollisuus	1	9
Valokuvataide	1	2
Monialaiset taiteilijat	18	–

* Monialaisten taiteilijoiden taiteenalat mukana prosenttiosuuksissa eli prosenttien yhteenlaskettu summa ei ole 100.

Tuki saamelaisille taiteilijoille

Yleistä

Suomessa merkittävin taiteilijatukea myöntävä taho on valtio. Valtion taiteilijatuki voidaan jaotella apurahoina jaettavaan suoraan taiteilijatukeen ja verotukseen, sosiaaliturvaan ja tekijänoikeuksiin kytkeytyvää välilliseen taiteilijatukeen. Suora taiteilijatuki on taiteellisen työn tekijöille usein lähes välttämätön edellytys työn tekemiseen, sillä taiteellisesta työstä saadut tulot eivät aina riitä elantoon. Merkittävimpana suoran taiteilijatuen muotona pidetään työskentelyyn tarkoitettuja taiteilija-apurahoja (½–10-vuotiset). Näiden lisäksi valtion taidetoimikunnat myöntävät kohdeapurahoja ja palkintoja⁹⁶. Taiteen keskustoimikunta myöntää matka-apurahoja ja monikulttuurisuusjaosto kohdeapurahoja. Laajemmin suoraan ja välilliseen taiteilijatukeen voidaan lukea myös muita taiteilijoiden työskentelyedellytysten edistämistoimia kuten valtion, kuntien ja muiden julkisyhteisöjen taidetukintoja ja tilausteoksia sekä eräitä toimia ja järjestelmiä, joihin suunnataan säännöllisesti huomattava määrä julkisia varoja⁹⁷.

Saamelaiset taiteilijat voivat hakea samoja apurahoja kuin muutkin taiteilijat. Sen lisäksi heillä on mahdollisuus hakea saamelaisille taiteilijoille tarkoitettua tukea saamelaiskäräjiltä ja saamelaisneuvostolta sekä Norjassa sijaitsevilta saamelaisilta taiteilijajärjestöiltä. Valtion taidetoimikuntalaitoksen (ml. alueelliset taidetoimikunnat) eli Taiteen keskustoimikunnan, valtion taidetoimikuntien, jaostojen ja lautakuntien ohella myös yksityiset säätiöt ja rahastot jakavat taiteilijoille kohdeapurahoja ja erilaisia työskentelyyn tarkoitettuja apurahoja. Näistä merkittävimpiä taiteilijatuen jakajia Suomessa ovat Suo-

96 Kirjastoapurahat ja näyttöapurahat ovat työskentelyapurahan luonteisia. Taiteilijoille myönnettävät verovapaat palkinnot voivat olla melko suuria rahalliselta arvoltaan, esimerkiksi taiteen valtionpalkinto on arvoltaan 15 000 euroa (vuodesta 2004 lähtien), pohjoismaiden neuvoston musiikkipalkinto 47 000 euroa (vuonna 2011) ja pohjoismainen kuvataidepalkinto Carnegie Art Award 111 000 euroa (vuonna 2011).

97 Viimeiseksi mainitulla tarkoitetaan muun muassa läänintaiteilijan toimia, joita pidetään alueellisten taidetoimikuntien merkittävänä panostuksena. Järjestelmä turvaa toimeen valitun taiteilijan mahdollisuuden omaehtoiseen ja pitkäjänteiseen työhön. (Rautiainen 2008, 40.)

men kulttuurirahasto ja maakuntarahastot sekä suomenruotsalainen Svenska Kulturfonden. Myös kaupungit ja kunnat, valtakunnalliset taiteilijajärjestöt, tekijänoikeusjärjestöt sekä muut eri taiteenalojen instituutiot jakavat vuosittain huomattavan määrän taiteilijatukea.

Sen lisäksi, että opetus- ja kulttuuriministeriöstä on myönnetty tukea saamelaisen kulttuurin edistämiseen ja saamelaisjärjestöjen toimintaan vuosittain 205 000 euroa (vuodesta 2004), se myöntää avustuksia erilaisille hankkeille, joita hallinnoi saamelaiskäräjät⁹⁸. Osa tukea saavista hankkeista kuuluu hallinnollisesti nuorisopolitiikan alalle kuten toiminta-avustusta saavat saamelaisten nuorisoneuvosto, saamelainen kielipesätoiminta, saamelaislasten mediakasvatuksen edistäminen ja saamelaisnuorten taidetapahtuma. Osa kuuluu taide- ja kulttuuripolitiikan hallinnonalalle kuten saamelaismusiikkikeskuksen toiminta, alkuperäiskansojen elokuvakeskuksen toiminta ja kansainvälinen saamelaiskulttuuriyhteistyö. Vuonna 2010 viimeksi mainittujen hankkeiden avustukset yhdistettiin valtion tulo- ja menoarvion omaksi luokaksi ”saamelaisen taiteen ja kulttuurin edistämiseen”. Kokonaissumma kaikille edellä mainituille toimijoille on ollut 200 000 euroa molempina vuosina (2010 ja 2011).

Saamelaiset valtion taidetoimikuntajärjestelmässä

Taidetoimikuntien saamelaiset jäsenet

Tässä luvussa käsitellään saamelaisten taiteilijoiden asemaa valtion taidetoimikuntajärjestelmässä. Vuonna 1968 perustettu järjestelmä käsittää nykyisin Taiteen keskustoimikunnan, valtion taiteenalohtaiset taidetoimikunnat ja jaostot, alueelliset taidetoimikunnat, kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunnan ja kuvataiteen näyttöapurahalautakunnan. Taidetoimikuntalaitoksen keskeisenä tehtävänä on taiteen edistäminen ja tuen jakaminen taiteilijoille ja yhteisöille. Toimikuntien ja lautakuntien jakama tuki onkin ollut järjestelmän perustamisesta lähtien yksi tärkeimmistä taiteilijoiden tulonlähteistä. Tukeen käytetyt määrärahat ovat kasvaneet neljänkymmenen vuoden ajan tasaisesti ja tukimuotoja on tullut koko ajan lisää. (Jokinen & Rautiainen 2008, 9.) Taidetoimikuntalaitoksen tehtävänä on myös taidepoliittinen ohjelma- ja kehittämistyö sekä tutkimustoiminta. Taidetoimikuntalaitos on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen asiantuntijaelin, joka toimii itsenäisesti arm’s length -periaatteella. Taidetoimikuntalaitoksen uudistaminen on ollut meneillään vuodesta 2010 alkaen ja

98 Lisää määrärahan jaosta luvussa Saamelaiskäräjien tuki.

sen korvaavan uuden organisaation on tarkoitus aloittaa toimintansa vuoden 2013 alussa.

Eri edunvalvontaryhmien, ensisijaisesti taiteilijajärjestöjen, rooli valtion taidehallinnossa on huomattava, sillä taidetoimikuntien jäsenistö koostuu hyvin suurelta osin taiteilijajärjestöjen ehdottamista henkilöistä⁹⁹. Taiteilijajärjestöjen tavoitteena on edistää oman jäsenkuntansa ja taiteenalan taiteilijoiden ja yhteisöjen toimintaedellytyksiä myös taidehallinnossa. Toimikunnissa ja lautakunnissa nämä vertaisarviointia tekevät jäsenet jakavat apurahat ja avustukset ensisijaisena kriteerinään taiteellinen laatu (Laki valtion taiteilija-apurahoista 1969/734). Päätöksentekoon taidetoimikuntalaitoksessa on tähän mennessä osallistunut lähes kaksi tuhatta henkilöä. (Jokinen & Rautiainen 2008, 9.) Kullakin toimikuntakaudella toimintaan osallistuu noin 250 henkilöä. Toimikuntien jäsenten luottamustoimikausi on kolmivuotinen, eikä jäsenenä voi olla kahta kautta pitempää aikaa yhtäjaksoisesti.

Kulttuurinen diversiteetti on tuonut vertaisarviointiin omat haasteensa. Asiantuntemuksen taiteenalapainotteisuus voi muodostua ongelmaksi monikulttuurisuuden näkökulmasta, sillä tiettyä kulttuuria tuntemattomalle tuota kulttuuria edustavan taideteoksen ominaisuudet eivät välttämättä avaudu. Esimerkiksi kirjallisuuden ja kaunokirjallisen teoksen kääntämisen laadun arviointi on mahdotonta tilanteessa, jossa kukaan vertaisarviointia tekevästä ei osaa kieltä, jolla teokset on luotu. Suomessa edellä mainittu tilanne toistuu lähes vuosittain, koska valtion kirjallisuustoimikuntaan ja kirjailijoiden ja kääntäjien apurahalautakuntaan saapuu hakemuksia taiteilijoilta, joiden äidinkieli on inarinsaame tai koltansaame ja jotka kirjoittavat teoksensa näillä kielillä. Molemmat kielet ovat UNESCO:n mukaan erittäin uhanalaisia, ja alun perin näillä saamen kielillä tehtyjä teoksia on saatavana muun kielisinä käännoksinä erittäin harvoin.

Vuodesta 2002 saamelaiskäräjiltä on pyydetty lausunto kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakuntaa nimitettäessä, ja siitä lähtien yksi saamelaiskäräjien ehdottamista henkilöistä onkin toiminut kirjastoapurahalautakunnan varajäsenenä. Vasta vuodesta 2009 lähtien saamelaiskäräjien kulttuurilautakunnalta on pyydetty ehdokasesitys kaikista valtion taidetoimikuntien jäsenistä. Esimerkiksi

99 Opetus- ja kulttuuriministeriö pyytää lausunnot valtion taidetoimikuntien ja apurahalautakuntien nimityksistä eri taiteenalojen järjestöiltä ja organisaatioilta. Viime nimityskierroksella lausunnot pyydettiin kaikkiaan noin 150 organisaatiolta. Lausunnot saatuaan opetus- ja kulttuuriministeriö tekee Valtioneuvostolle esityksen taidetoimikuntien jäsenistä. Valtioneuvosto nimittää näistä ehdotetuista muodostetut taidetoimikunnat kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Alueellisten taidetoimikuntien nimityskäytäntö muuttuu vuoden 2012 alusta siten, että Valtioneuvostolta tehtävä siirtyy maakuntaliitoille.

Norjan taidehallinnossa saamelaisten taiteilijajärjestöjen muodostama Saamelainen taiteilijaneuvosto (Sámi Dáiddárráđđi) on samassa asemassa kuin Norjan valtakunnalliset taiteilijajärjestöt, vaikka saamelaiseen taiteilijaneuvostoon kuuluvissa eri alojen taiteilijajärjestöissä on jäseniä myös Ruotsista, Suomesta ja Venäjältä.

Valtion taidetoimikunnissa, jaostoissa ja lautakunnissa on ollut saamelaisia jäseniä jo huomattavasti ennen 2000-lukua, vaikka saamelaisilta organisaatioilta ei ehdokasesityksiä ennen 2000-luvun alkua pyydettykään. Ensimmäinen saamelainen jäsen oli Tuula-Maija Magga, jonka valtioneuvosto nimitti vuonna 1986 valtion taideteollisuus-toimikunnan jäseneksi¹⁰⁰. Jo huomattavasti aikaisemmin saamelaiset olivat mukana Lapin läänin taidetoimikunnassa, kun Pekka Aikio nimitettiin jäseneksi vuonna 1968 alkaneelle kaudelle. Myöhemmin saamelaisia taiteilijoita ja asiantuntijoita on kuulunut kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakuntaan, valtion muotoilutoimikuntaan, valtion kirjallisuustoimikuntaan ja monikulttuurisuusjaostoon. Saamelaisten jäsenten lukumäärä taidetoimikuntalaitoksessa on vuonna 2012 päättyvään kauteen mennessä kaikkiaan 15. Yksittäisten jäsenten lukumäärästä laskettuna saamelaisten jäsenten osuus kaikista jäsenistä oli näin ollen 0,7 prosenttia¹⁰¹. Jäsenistä lähes jokaisen kotipaikka on sijainnut saamelaisten kotiseutualueella. Valtion taidetoimikuntalaitoksen entiset ja nykyiset saamelaiset jäsenet edustavat tasapuolisesti molempia sukupuolia. Jäsenten tyypillisin taiteenala kautta aikojen on ollut taideteollisuus duodji. (Asetelma 3.)

100 Taideteollisuustoimikunnan nimi muutettiin muotoilutoimikunnaksi vuonna 2000.

101 Prosenttiosuus on laskettu ilman taidetoimikuntalaitoksen kauden 2010–2012 jäseniä ja ilman kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunnan kauden 2009–2010 jäseniä (Jokinen & Rautiainen 2008, 263–303).

*ASETELMA 3. Taidetoimikuntalaitoksen apurahoja ja avustuksia jakavien toimielinten saamelaiset jäsenet vuosina 1968–2012**

<i>Jäsen</i>	<i>Taiteenala</i>	<i>Toimielin</i>	<i>Ajanjakso</i>	<i>Paikkakunta</i>
Aikio Maria Sofia	taideteollisuusduodji, kirjallisuus, muu	Lapin taidetoimikunta, jäsen	1998–2000 2001–2003	Utsjoki
Aikio Pekka	muu	Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta**), jäsen	1968–1970	Sodankylä
Feodoroff Pauliina	näyttämötaide, elokuvataide, kirjallisuus	Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunta, varajäsen TKT Monikulttuurisuusjaosto, jäsen	2003–2005 2009	Inari/ Helsinki
Helander Marja	valokuvataide	TKT Monikulttuurisuusjaosto, jäsen	2011–2012	Helsinki
Jomppanen Karen	taideteollisuusduodji	Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta), jäsen	1977–1979	Inari
Laiti Ilmari	taideteollisuusduodji	Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta), jäsen Taideteollisuustoimikunta, jäsen	1974–1976 2004–2006 2007–2009 1995–1997 1998–2000	Inari
Laiti Peteri	taideteollisuusduodji	Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta), jäsen Taideteollisuustoimikunta, jäsen Muotoilutoimikunta, jäsen	1992–1994 1992–1994 2010–2012	Inari
Lumisalmi Erkki	muu	Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta), jäsen	1995–1997	Inari
Magga Tuula-Maija	taideteollisuusduodji, kuvataide, kirjallisuus	Taideteollisuustoimikunta, jäsen	1986–1988	Sodankylä
Paadar-Leivo Rauna	kirjallisuus	Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunta, varajäsen	2009–2011	Inari
Sarre Ella	taideteollisuusduodji	Lapin taidetoimikunta, jäsen	1986–1988 1989–1991	Inari

<i>Jäsen</i>	<i>Taiteenala</i>	<i>Toimielin</i>	<i>Ajanjakso</i>	<i>Paikkakunta</i>
Seurujärvi-Kari Irja	muu	Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunta, varajäsen	2006–2008	Helsinki
Tapiola Ilmari	taideteollisuusduodji	Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta), jäsen	1980–1982 1983–1985	Utsjoki
Valkeapää Elle	taideteollisuusduodji	Lapin taidetoimikunta, jäsen	2010–2012	Inari
Valkeapää Nils-Aslak	kirjallisuus, säveltaide, kuvataide, taideteollisuusduodji, näyttämötaide	Kirjallisuustoimikunta, jäsen	1992–1994	Enontekiö

* Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunnan jäsenet on huomioitu taulukossa vuodesta 2000 lähtien, jolloin lautakunta siirtyi opetusministeriöstä (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriö) osaksi taidetoimikuntalaitosta.

** Läänien taidetoimikunnat muutettiin alueelliseksi taidetoimikunniksi vuodesta 1998 alkaen ja samalla nimet muutuivat.

Lähteet: Jokinen & Rautiainen 2008, 263–303 ja www.taiteenkeskustoimikunta.fi

Valtion taidetoimikuntien tuki saamelaisille taiteilijoille vuosina 2004–2008

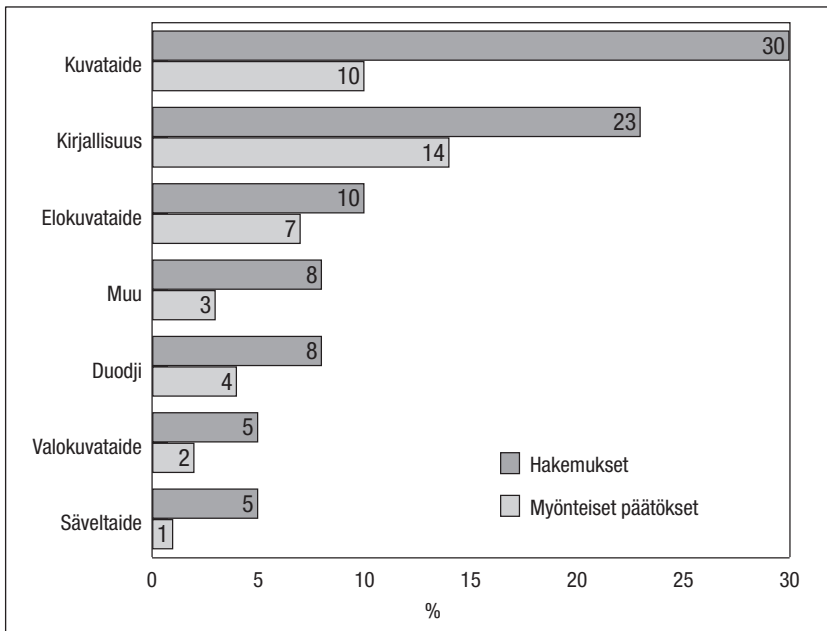
Valtion taidetoimikuntien tuen jakautumista tarkastellaan tässä satunnaisen viiden vuoden aikavälillä 2000-luvulla. Viimeisimmät mukaan otetut tiedot ovat vuodelta 2008, eikä ole syytä olettaa, että tilanne olisi sen jälkeen ratkaisevasti muuttunut¹⁰². Saamelaiset taiteilijat ja yhteisöt lähettivät Taiteen keskustoimikuntaan, valtion taidetoimikunnille, jaostoille, kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakuntaan ja näyttöapurahalautakuntaan tarkastelujakson aikana (2004–2008) kaiken kaikkiaan 89 hakemusta. Vuositasolla saamelaisten taiteilijoiden hakemusten määrä oli keskimäärin 15. Saamelaisten yhteisöjen avustushakemuksia oli vain muutama vuosittain. Saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen osuus kaikista hakemuksista vuositasolla on siten alle 0,5 prosenttia, sillä hakemusten kokonaismäärä vuosittain on 8 000–9 000.

Kaikista saamelaisten hakemuksista yksittäisten taiteilijoiden osuus oli 87 prosenttia (77) ja näistä naisten osuus oli 92 prosenttia.

102 Taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien tuki on osoittautunut hyvin stabiiliksi esimerkiksi hakijamäärien ja eri taiteenalojen osalta (ks. esim. Karhunen 2011; Karhunen & Rensujeff 2010; Karhunen 2009b).

Saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen hakemuksista oli saamelaisen kotiseutualueelta 60 prosenttia, muualta Suomesta 37 prosenttia ja ulkomailta 3 prosenttia. Saamelaisista hakijoista 35 prosenttia ilmoitti äidinkielekseen muun kuin suomen tai ruotsin, minkä tässä yhteydessä voi tulkita tarkoittavan joko inarinsaamea, koltansaamea tai pohjois-saamea¹⁰³. Suomen oli valinnut äidinkielekseen 65 prosenttia hakijoista. Hakemuksista, joita useat hakijat olivat tehneet useita, 30 prosenttia oli muun kuin suomen tai ruotsin valinneiden tekemiä. Eräät hakijat olivat joissakin hakemuksissa valinneet suomen ja toisissa taas muun kielen. Kielivalinnan perusteella ei apuraharekisteristä saamelaisia taiteilijoita tai hankkeita voi kattavasti löytää.

KUVIO 7. Saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen hakemukset (lkm) (N=89) valtion taidetoimikunnille sekä myönteiset päätökset (N=41) taiteenaloittain** vuosina 2004–2008*

* Valtion taidetoimikunnilla tarkoitetaan tässä Taiteen keskustoimikuntaa, valtion taidetoimikuntaa, erillisiä lautakuntia ja jaostoja.

** Duodjia ei valtion taidehallinnossa ole erillisenä taiteenalanana, vaan duodji sisältyy taideollisuuden alaan. Tässä yhteydessä sitä käytetään kuitenkin omana taiteenalanana, koska toimijat ja hankkeet osoittautuivat duodjin alalle kuuluviksi.

¹⁰³ Hakulomakkeissa kysytään yksittäisten hakijoiden äidinkieltä. Vaihtoehtoina ovat suomi, ruotsi ja muu ja ne ovat toisensa poissulkevia eli kaksikielisyyttä ei rekisteriin merkitä.

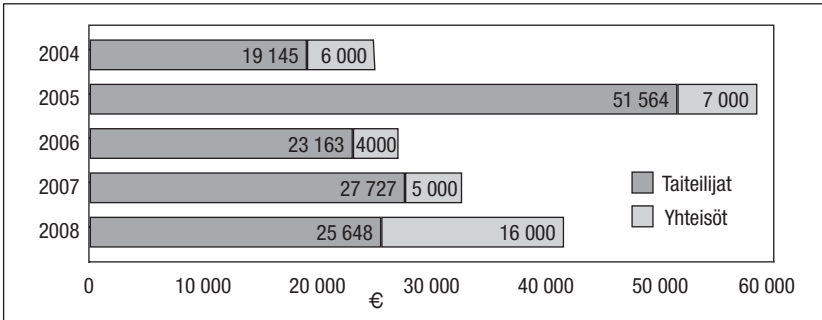
Apurahaa ja avustusta tarkastelujakson aikana hakeneiden yleisimmät taiteenalat olivat kirjallisuus ja kuvataide. Kaikista saamelaisten tekemistä hakemuksista lähes kolmasosa oli kuvataiteilijoiden ja yli viidesosa kirjailijoiden tekemiä. Yhteisöjen hakemukset oli sen sijaan suunnattu yksinomaan elokuvataiteen alalle (83 %) sekä kategoriaan ”muu” (17 %). (Kuvio 7.) Hakijoiden taiteenalajakauma ei vastaa millään lailla edellisessä luvussa kuvattua saamelaisen taiteilijakunnan rakennetta. Vaikka saamelaisten taiteilijoiden huomattava enemmistö toimii duodjin ja säveltaiteen aloilla, eivät nämä taiteenalat näy hakijatilastoissa oletetulla tavalla.

Myönteisen päätöksen sai 46 prosenttia vuosina 2004–2008 jätetyistä hakemuksista. Myönteisen päätöksen saaneista hakemuksista yli kolmasosa (34 %) oli kirjailijoiden tekemiä, joten myönteisen päätöksen saaneiden kirjailijoiden osuus oli hieman suurempi kuin taiteenalan hakijoiden osuus (26 %) ¹⁰⁴. Kuvataiteessa hakijoiden ja saajien suhde oli päinvastainen. Myönteisen päätöksen saaneiden kuvataiteilijoiden osuus (24 %) oli pienempi kuin kuvataiteilijoiden hakemusten osuus (34 %).

Tukea saaneiden saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen lukumäärät ja jaetut rahasummat vaihtelevat huomattavasti vuosittain. Viiden vuoden periodin aikana saamelaisille taiteilijoille ja hankkeille vuosittain myönnetty rahasumma vaihteli noin 25 000 eurosta noin 58 500 euroon. Saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen tuki on ollut vuosittain keskimäärin noin 37 000 euroa. Yksittäisille taiteilijoille myönnettiin joka vuosi enemmän tukea kuin yhteisöille (Kuvio 8.) Saamelaiset taiteilijat hakivat tarkasteltavana olevien vuosien aikana valtion tukea huomattavasti aktiivisemmin kuin saamelaiset yhteisöt. Taiteilijoille jaettavan tuen hakijoiden määrä vaihtelee vuosittain suhteellisen vähän eikä oleellista kasvua ole tapahtunut. Saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille jaetun tuen määrä ei myöskään ole merkittävästi kasvanut ajanjakson aikana. Tutkimusajankohdan jälkeen vuonna 2010 saamelaisten taiteilijoiden osuus maksussa olevista taiteilija-apurahoista (½–15-vuotiset) oli 0,68 prosenttia. Taiteilija-apurahaa saamelaisille taiteilijoille oli myöntänyt valtion valokuvataidetoimikunta (1-vuotinen), valtion säveltaidetoimikunta (½-vuotinen ja 1-vuotinen) ja Taiteen keskustoimikunta (3-vuotinen). Seuraavana vuonna (2011) maksussa oli enää yksi taiteilija-apuraha, valtion kuvataidetoimikunnan 3-vuotinen taiteilija-apuraha. Edellä mainitut taidetoimikunnat näyttävätkin operoivan niillä taiteenaloilla, joiden piiristä saamelaiset taiteilijat jo pitempään ovat valtion apurahoja ja avustuksia hakeneet ja saaneet.

¹⁰⁴ Valtion taidetoimikuntalaitoksen tuesta kirjallisuus saa muita taiteenaloja enemmän tukea johtuen muun muassa kirjastoapurahan suuresta määrästä. Vuonna 2010 kirjallisuuden osuus koko taidetoimikuntalaitoksen jakamasta tuesta oli 18,6 prosenttia (Karhunen 2011, 3).

KUVIO 8. Valtion taidetoimikuntien* tuki (€) saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille vuosina 2004–2008

* Valtion taidetoimikunnilla tarkoitetaan tässä Taiteen keskustoimikuntaa, valtion taidetoimikuntaa, erillisiä lautakuntia ja jaostoja.

Taiteenaloittain tarkasteltuna suurimmat osuudet saamelaisille suunnatusta tuesta tutkittavien vuosien aikana on myönnetty kirjailijoille (31 %) ja kuvataiteilijoille (30 %). Elokuvataiteen alan hankkeet ovat myös saaneet vuosittain tukea valtion taidetoimikunnilta (19 %). Muiden taiteenalojen osalta tukisummat ovat olleet erittäin vähäisiä ja niiden osuus saamelaisille taiteilijoille jaetusta tuesta ovat pieniä. (Kuvio 13, s. 111.)

Taiteen keskustoimikunnan tuki monikulttuurisuutta edistäviin taidehankkeisiin

Vuonna 2009 opetusministeriö (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriö) osoitti Taiteen keskustoimikunnalle sadantuhannen euron määrärahan jaettavaksi monikulttuurisiin hankkeisiin.

Monikulttuurisuus tarkoittaa erilaisten kulttuurien toisiaan ymmärtävää ja kunnioittavaa rinnakkaiseloja ja toimintaa¹⁰⁵. Suomessa termi on tullut käyttöön samaan aikaan, kun maahanmuuttajien määrä on kasvanut. Siitä johtuen monikulttuurisuus yhdistetään lähes yksinomaan niihin kulttuureihin ja väestönsiin, jotka ovat saapuneet Suomeen muista maista ja kulttuureista. Termiä käytettäessä ei useinkaan oteta huomioon Suomen perinteisiä, vanhoja vähemmistöjä ja kulttuureja, joihin saamelaisetkin lukeutuvat sen lisäksi, että heillä on myös alkuperäiskansan asema.

Taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusjaoston perustaminen synnytti vilkkaan keskustelun siitä, onko erillisen päätöksentekoaikojen ja tukimuodon perustamiseen syytä, koska vähemmistökulttuureja edustavat ja maahan muuttaneet taiteilijat ovat voineet ja

105 Hiltunen, Anna-Kaisa: Sanasto. Kulttuurivähemmistöprojekti. Taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys. <http://www.cultureforall.info>

voivat hakea tukea Taiteen keskustoimikunnalta ja taiteenalakohtaisilta taidetoimikunnilta samalla tavalla kuin valtaväestönkin edustajat. Erillisjaostoa ja tukimuotoa puoltaneet esittivät yhtenä argumenttinaan asiantuntemuksen lisäämisen taidetoimikuntalaitoksessa. Jaoston jäseniksi, vertaisarvioinnin tekijöiksi, toivottiin valikoituvan muitakin kuin länsimaisen taidekäsityksen omaavia valtaväestöön kuuluvia taiteilijoita ja taidekenttien asiantuntijoita. Lisäksi taide- ja kulttuurihallinnossa haluttiin madaltaa kynnystä niille taiteilijoille, jotka kokivat ulkopuolisuutta taiteellisen tuen saajina ja yleensä taiteilijana Suomessa. Erityisesti viimeksi mainittuun ryhmään lukeutuvat muun muassa maahanmuuttajat, omaa kieltä puhuvat vanhat vähemmistöt (erit. saamelaiset, tataarit) ja muut sellaiset ryhmät, joiden äidinkieli ei ole suomi tai ruotsi. Jaostoa ja erillistä tukea vastustaneiden mielestä erillisiä tukimuotoja ei tarvita, koska kaikki taiteilijat voivat hakea tukea samoista lähteistä. Tuen saamisen perusteena olevan taiteellisen laadun kriteerin tulee koskea kaikkia yhtäläisesti ja myös asiantuntemusta on mahdollista lisätä jo olemassa olevien taidetoimikuntien sisällä. Jaostoa vastustaneiden mielestä Suomeen ei myöskään pidä luoda järjestelmää, joka lokeroisi taiteilijat etnisen syntyperänsä mukaan.

Ensimmäisen jaoston (2009–2010) jäseniksi nimitettiin Umayya Abu-Hanna (pj.), keraamikko Antonio Altarriba, ohjaaja Pauliina Feodoroff, toimittaja Raila Halmetoja, kuvataiteilija Kalle Hamm, kirjailija-kääntäjä Jukka Mallinen ja asiamies Pertti Palttila. Ensimmäisessä jaoston hakuilmoituksessa painotettiin hankkeiden taiteellista laatua, realistista kustannusarviota sekä hankkeen laajapohjaista rahoitusta. Ensimmäisenä toimintavuonna jaosto jakoi tukea sekä vuodelle 2009 että vuodelle 2010. Jaosto linjasi, että monikulttuurisuustuen tarkoituksena on vahvistaa maahanmuuttajien ja kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden mahdollisuuksia harjoittaa taiteellista toimintaa ja osallistua tasavertaisesti Suomen taide-elämään. Tukea oli tarkoitus myöntää myös taiteilijoiden ja työryhmien monikulttuurisuutta ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta edistäviin taidehankkeisiin. Apurahat suunnattiin yksittäisille taiteilijoille ja taiteilijoiden muodostamille työryhmille, yhteisöt oli rajattu tuen ulkopuolelle. Tukeen oikeutettuja olivat sekä maahanmuuttajat että kansallisiin vähemmistöihin ja myös valtaväestöön kuuluvat.

Ensimmäisellä hakukierroksella hakemuksia oli peräti 253, toisella (90) ja kolmannella (97) hakukierroksella hakemusten määrä oli huomattavasti pienempi. Hakemusten suuri määrä kertoi tämän tukimuodon myönteisestä vastaanotosta (ks. Saukkonen 2010, 210). Ensimmäisellä kerralla yli puolet hakijoista (53 %) oli sellaisia, jotka eivät aikaisemmin olleet hakeneet tukea valtion taidetoimikunnilta tai Taiteen keskustoimikunnalta (Karhunen 2009a, 40). Uusille hakijoille myös myönnettiin tukea, sillä yli puolet apurahan ja avustuksen saajista oli uusia hakijoita. Ainakin tältä osin uuden tukimuodon ta-

voitteet toteutuivat, sillä sen nimenomaan toivottiin tuovan uusia hakijoita apurahajärjestelmän piiriin ja näin lisäävän monimuotoisuutta suomalaisessa taidekentässä. Määräraha on ollut (vuosina 2009–2011) 100 000 euroa ja se on jaettu vuosittain 30–40 hankkeelle. Vuonna 2009 apurahan sai vain 11 prosenttia hakijoista, kun vuonna 2010 apuhan sai 33 prosenttia ja vuonna 2011, hakijoiden määrän edelleen vähentyessä, jo 42 prosenttia hakijoista.

Kansallisiin vähemmistöihin kuuluvia hakijoita, saamelaisia ja romanija, oli tuen hakijoiden joukossa vähän¹⁰⁶. Saamelaisten hakijoiden osuus vuonna 2009 oli kaikkiaan 5 prosenttia. Apurahojen saajista vuonna 2009 kolme (10 %) oli saamelaisia tai saamelaisuuteen liittyviä hankkeita ja määrärahasta noin 17 prosenttia (16 500 €) myönnettiin saamelaisen taiteen edistämiseen. Ensimmäisellä hakukierroksella toinen suurimman tuen (10 000 €) saaneista hankkeista oli Leena Aikion ja työryhmän yhteisöllinen itä-saamelainen elokuvahanke. Muut saamelaiset tuen saajat olivat säveltaiteen alalta (Tiina Aikio: Vuotsolainen joikulevy ja Tiina Sanila-Aikio: Koltansaamenkielinen rock-albumi).

Saamelaisten hakijoiden, kuten muidenkin, määrä laski huomattavasti vuoden 2009 jälkeen, vaikka ensimmäisellä kerralla saamelaiset hakijat saivat hakemustensa määrään nähden kohtalaisen runsaasti tukea. Vuodelle 2010 hakijoita oli 90, ja niistä saamelaisia kaikkiaan viisi. Kaikki saamelaiset hakijat olivat naisia ja heidän edustamansa taiteenalat olivat elokuvataide (2), taideteollisuus (2) ja säveltaide (1). Apurahaa saivat elokuvataiteen (ohjaaja Katja Gauriloff: 100 Stories -projektin kuluihin ja dokumenttiohjaaja Suvi West: dokumenttielokuvan toteuttaminen) ja säveltaiteen (Anna Näkkäläjärvi: sooloalbumin julkaiseminen) aloille sijoittuvat hankkeet. Saamelaisten hakijoiden määrä oli edelleen laskusuunnassa vuoden 2010 lopussa, jolloin apurahan hakijoita oli ainoastaan kaksi, joista toinen (Ulla Pirttijärvi-Länsman: monitaiteellinen ”Luonnon sylissä” -projekti) sai myönteisen päätöksen.

Hakulomakkeissa kuvattujen hankkeiden sisältöjä tarkasteltaessa huomio kiinnittyy siihen, että kaikki saamelaisten taiteilijoiden ja työryhmien hankkeet ovat hyvin kulttuurisidonnaisia. Taidehankkeiden sisältöön liittyy aina saamen kieli ja/tai saamelaisen kulttuuriperinnön vaaliminen, vaikka tuen jakaja ei edellytä sellaista kansallisiin vähemmistöihin kuuluvilta tuen hakijoilta. Tosin apurahaa on jaettu vasta muutaman vuoden ajan, joten hakemusten sisältöjen analysointi on vielä hieman ennaikaista. Monikulttuurisuusjaoston tuella on

106 Hakijan syntyperä käy ilmi vain hakulomakkeeseen sisältyvistä tiedoista, joko hankkeen kuvauksesta tai ansioluettelosta. Tukea hakeneet romanit olivat kaikki suomenkielisiä, saamelaisten joukossa oli sekä saamen- että suomenkielisiä.

joka tapauksessa saatu aikaan uusia taideteoksia ja taidetoimikuntalaitoksen yhteyteen uusia tuen hakijoita.

Tukimuodon kohtalosta on käyty paljon keskustelua. On esitetty muun muassa, että siirtolaisten ja kansallisten vähemmistöjen positiivista erityiskohtelua tarvitaan Suomessa vielä pitkään, jos tavoitteena pidetään yhteiskunnan kulttuurista monimuotoisuutta. Toisaalla on toivottu, että jaosto olisi väliaikainen ratkaisu, joka voitaisiin lakkauttaa mahdollisimman pian. Tukimuodon kielteisiin ominaisuuksiin liittyy kriittisten mielestä se, että taiteilijoita luokitellaan etnisen taustan mukaan. He haluaisivat, että erityiskohtelu integroitaisiin järjestelmän sisälle ilman tiettyjen ryhmien lokeroitua. Tukimuotoa vahvimmin kritisoiden mielestä kaiken tuen jakamisen pitäisi perustua ainoastaan taiteelliseen laatuun, ei syntyperään eikä hankkeen sisällöllisiin painotuksiin. (Saukkonen 2010, 206–210.) Saamelaiskäräjien kanta on, että saamelaisiin tulee kohdistaa positiivisia erityistoimia, jotta saamelaiskulttuuri saavuttaisi tasa-arvoisen aseman Suomessa. Se on tulkinut Yhdistyneiden kansakuntien kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen 27 artiklaa siten, että sopimusvaltiot ovat velvoitettuja kohdentamaan alkuperäiskansoihin positiivisia erityistoimia, jotta alkuperäiskansoilla olisi tosiasiallinen mahdollisuus nauttia omasta kulttuuristaan. (Lausunto... 2010b, 1.)

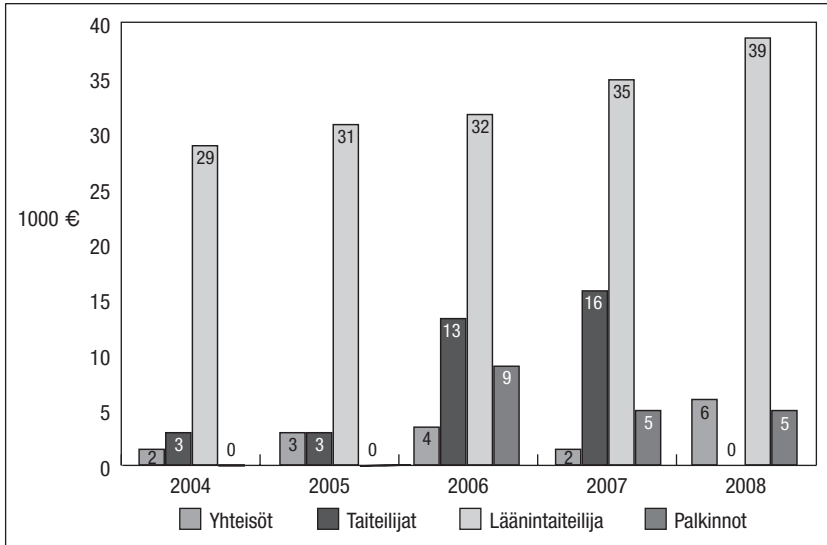
Myös useiden saamelaisten taiteilijoiden mielestä pienellä ryhmällä kuuluu olla erityisasema taidekentällä. Saamelaisilta taiteilijoilta ei ole jäänyt huomaamatta, että teokset luetaan kuitenkin aina etnistä taustaa vasten, mikäli tekijä ja hänen taustansa on tiedossa. Usein taiteentekijä uupuu etnisen roolinsa alle, koska sitä ei pääse missään pakoon. Myös se on taidekentällä huomattu, että mitä pienemmästä vähemmistöstä on kyse, sitä varovaisemmin siihen kuuluvan edustajan tekemisiin suhtaudutaan. Kritiikkiä vältellään taiteilijoiden mukaan usein syyttä suotta. ”Etnotaiteilijaa” saattaa myös vaivata epäily siitä, arvostetaanko kentällä hänen työtään vai ainoastaan hänen syntyperäänsä ja kulttuuriperintöä. Käsitys ”monikulttuurisesta taiteesta” vastakohtana ”yleiselle taiteelle” koetaan hyvin ongelmallisena myös saamelaisten taiteilijoiden keskuudessa. (H2).

Lapin taidetoimikunnan tuki

Lapin taidetoimikunnan jakamien apurahojen ja avustusten määrä saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille on vuosina 2004–2008 ollut huomattavasti pienempi kuin valtion taidetoimikuntien, mihin on syynä myös se, että alueellisilla taidetoimikunnilla on niukemmin jaettavaa kuin valtion taidetoimikunnilla. Tämän ajanjakson perusteella saamelaisia hakijoita (taiteilijat ja yhteisöt) on vähemmän Lapin taidetoimikunnassa vuosittain kuin valtion valtakunnallista tukea jakavissa toimielimissä (valtion taidetoimikunnat jne.). Tuen haki-

joiden ja jaetun tuen määrään ei ole vaikuttanut edes se, että Lapin taidetoimikunnassa on koko tarkasteltavan ajanjakson ajan toiminut saamelainen jäsen toisin kuin muissa alueellisissa taidetoimikunnissa ja valtakunnallisissa valtion apurahoja ja avustuksia jakavissa toimielimissä yleensä. (Asetelma 3; Kuvio 9.)

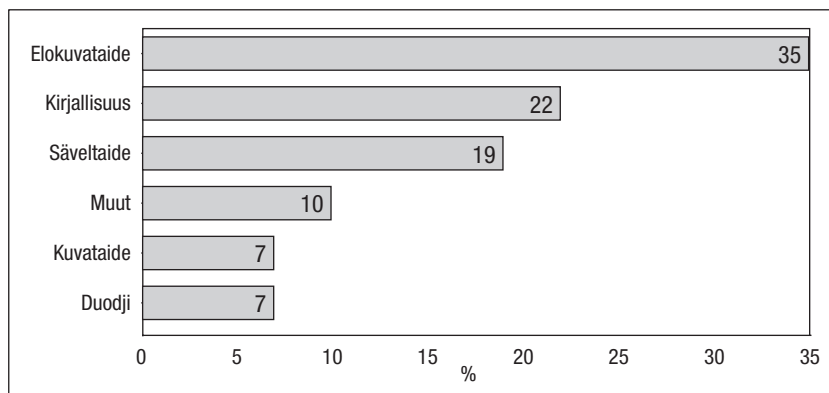
KUVIO 9. Lapin taidetoimikunnan jakama tuki (€) saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille vuosina 2004–2008

Viiden vuoden tarkastelujakson aikana Lapin taidetoimikunta jakoi kohdeapurahoja ja työskentelyapurahoja saamelaisille taiteilijoille yhteensä 35 100 euroa ja valtionavustuksia yhteisöille 15 500 euroa sekä lisäksi palkintoina 19 000 euroa. (Kuvio 9; Taulukko 1.) Tukea myönnettiin vuositason keskimäärin 13 920 euroa. Saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille jaetun tuen osuus on suurempi, mikäli saamelaistaiteen läänintaiteilija lasketaan tukeen mukaan. Lapin taidetoimikunnan jakamasta kokonaissummasta (ml. saamelainen läänintaiteilija) oli kyseisinä vuosina 10–14 prosenttia eli osuus oli kohtalaisen suuri saamelaisten väestöosuuteen verrattuna¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Vuonna 2008 Lapin väestöstä vajaa 5 prosenttia oli saamelaisia. (Lähde: Tilastokeskus: Lapin asukasluku; Saamelaiskäräjät: Saamelaisten lukumäärä).

KUVIO 10. Lapin taidetoimikunnan saamelaisille jakama tuki (%) taiteenaloittain vuosina 2004–2008*

* Mukana ovat apurahat, valtionavustukset ja palkinnot. Läänintaiteilijan palkkakustannukset eivät ole mukana jakaumassa.

Suurimmat osuudet saamelaisille jaetuista apurahoista, avustuksista ja palkinnoista on myönnetty elokuvataiteen, kirjallisuuden ja säveltaiteen aloilla toimiville taiteilijoille ja hankkeille. Erikoista jakaumassa tosin on taideteollisuuden (myös duodjin) erittäin vähäinen osuus, vaikka nimenomaan tällä taiteenaloilla toimii suuri joukko saamelaisia taiteilijoita. Näyttääkin siltä, että duodjin tekijät eivät hae apurahoja ja avustuksia edes siinä määrin kuin muilla taiteenaloilla toimivat saamelaiset taiteilijat. Syynä duodjin tekijöiden hakemusten vähäiseen määrään voi olla sekin, etteivät tekijät aina miellä tekemiään tuotteita taiteeksi, eivätkä siksi usko saavansa apurahaa työskentelynsä tai hankkeisiinsa. (Kuvio 9.)

Saamelaiset läänintaiteilijat

Lapin taidetoimikunnan suurin panos saamelaiselle taide- ja kulttuurielämälle on jaettujen apurahojen ja valtionavustusten niukkuuden vuoksi ollut saamelaistaiteen ja saamelaiskulttuurin aloille palkatut läänintaiteilijat, joita Lapissa on toiminut jo vuodesta 1978 lähtien lyhyitä katkoksia lukuun ottamatta lähes yhtäjaksoisesti (Taulukko 1; Asetelma 4).

Läänintaiteilijajärjestelmä alkoi vuonna 1972 kokeiluna kolmessa läänissä laajentuen nopeasti kaikkiin lääneihin. Läänintaiteilijan toimea pidetään alueellisen taiteen tukemisen muotojen joukossa merkittävänä taloudellisenä resurssina ja tärkeänä taiteen edistämisen muotona (Rautiainen 2008, 41; 63). Läänintaiteilijajärjestelmän kokeiluvaiheeseen kokonaisuudessaan kului vuosia, ja vasta vuonna 1984 järjestelmä vakinaistettiin. Läänintaiteilijoita työskentelee jokaisen alueellisen taidetoimikunnan yhteydessä kolme tai neljä, yhteensä noin 45 vuosittain. Heidän tärkeimpänä työtehtävänä on oman alueensa taiteilijoiden taiteellisen työskentelyn tukeminen. Omaehtoinen tai-

teellinen työskentely on kuulunut läänintaiteilijoiden toimenkuvaan järjestelmän alkuaikoina vuoteen 1984 asti ja edelleen vuodesta 1998 lähtien. Ajanjaksojen välissä oli kausi, jolloin taiteellinen työ poistettiin toimenkuvasta ja tällöin toimen nimeke muutettiin ohjaavaksi läänintaiteilijaksi. Nimeke palautettiin alkuperäiseen asuunsa läänintaiteilijaksi vuonna 1998 ja se on pysynyt samana siitäkin huolimatta, että läänejä ei enää ole. (Jokinen & Rautiainen 2008, 225–226.)

Saamelaisen läänintaiteilijainstituution historiaan Lapissa kuuluu aloite, jonka Lapin läänin taidetoimikunta (nyk. Lapin taidetoimikunta) teki järjestelmän kehittämissivaiheessa Taiteen keskustoimikunnalle saamelaisen kulttuuriasiamiesorganisaattorin toimen perustamisesta¹⁰⁸. Taiteen keskustoimikunnan vastaus kirjeeseen oli varovaisen myönteinen. Se ilmoitti opetusministeriölle pitävänsä toimen perustamista perusteltuna, mutta ei katsonut sen soveltuvan läänintaiteilijakokouksen yhteyteen ja ilmoitti edellyttävänsä tarkempia tietoja asiamiehen toimenkuvauksesta. (Lapin läänin taidetoimikunnan kirje 19.11.1973 Taiteen keskustoimikunnalle.) Viisi vuotta myöhemmin saamelaistaide sai oman läänintaiteilijan eikä asiamiesjärjestelmää toteutettu.

Vuosina 2010–2011 on ollut meneillään pisin ajanjakso, jolloin Lapissa ei ole ollut saamelaistaiteen tai saamelaiskulttuurin alan läänintaiteilijaa. Ulla Pirttijärvi-Länsmanin (2004–2008) jälkeen Lapin taidetoimikunta ei ole nimittänyt yhtään saamelaista läänintaiteilijan toimeen. Syynä on Lapin taidetoimikunnan mukaan se, ettei avoinna oleviin vakansseihin ole ollut saamelaisia hakijoita. Sen vuoksi tutkittavana olevan ajanjakson, vuoden 2008, jälkeen saamelaisen taiteilijoiden Lapin taidetoimikunnalta saama tuki on hyvin oleellisesti vähentynyt. Saamelaiskäräjät on todennut asiantilan heikentävän merkittävästi saamelaisen kulttuuri-ilmaisumuotojen edistämistä (Lausunto 2010a, 4). Vuosina 2004–2008 saamelaistaiteen läänintaiteilijan osuus saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille myönnetystä kokonaistuesta (250 021 €) oli 78 prosenttia (taulukko 1).

Lapin taidetoimikunnan ensimmäinen saamelainen läänintaiteilija, Nils-Aslak Valkeapää, aloitti kuusi vuotta kestäneen toimikautensa vuoden 1978 alussa. Hän oli järjestyksessä kolmas kaikista Lapin taidetoimikunnan nimittämistä läänintaiteilijoista¹⁰⁹. Valkeapään toimikausi ei ollut poikkeuksellisen pitkä, sillä 1970-luvulla läänintaiteilijoiden toimikaudet olivat pääsääntöisesti pitempiä kuin nykyisin. Vuoteen 2010 mennessä lähes joka viides Lapin läänintaiteilijoista on toiminut saamelaiskulttuurin ja -taiteen alueella. (Asetelma 4.)

108 Rautiainen valottaa taideasiamiehen roolia kirjassaan *Suomalainen taiteilijatuki. 1960- ja 1970-luvuilla eräissä kunnissa toimi kunnallisia taideasiamiehiä, joista osa oli kulttuurihallinnollisissa tehtävissä ja osa toimi taiteilijana.* (Rautiainen 2008, 36.)

109 Ensimmäisenä läänintaiteilijana oli aloittanut Matti Jaukkuri (kuvataide) huhtikuussa vuonna 1973.

TAULUKKO 1. Lapin taidetoimikunnan tuki ja palkinnot (€) saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille sekä läänintaiteilijan palkat (€) vuosina 2004–2008*

Vuosi	Apurahat taiteilijoille	Valtion-avustukset yhteisöille	Palkinnot	Läänintaiteilija	Yhteensä	Läänintaiteilijan osuus kokouksesta %
2004	3 325	1 662	-	32 035	37 023	87
2005	3 296	3 296	-	33 854	40 446	84
2006	14 361	3 779	9 718	34 251	62 110	55
2007	16 644	1 580	5 267	36 716	60 207	61
2008	-	6 074	5 062	39 100	50 235	78
Yhteensä	37 626	16 391	20 047	196 003	250 021	78

* Luvut on muutettu vuoden 2010 rahan arvoon elinkustannusindeksin avulla.

Monialainen taiteilijuus on ollut saamelaistaiteen läänintaiteilijoille tyypillinen piirre. Nils-Aslak Valkeapää, Kirste Paltto ja Ulla Pirttijärvi-Länsman tulivat suurelle yleisölle tutuiksi jo uransa alkuvaiheissa. Erityisesti monitaiteilija Nils-Aslak Valkeapää on tunnettu yli valtakunnan rajojen, ja erityisesti Norjassa. Kirste Paltto poikkeaa useista saamelaisista kirjailijoista, koska hänen romaanejaan, kuunnelmiaan, pamflettejaan ja näytelmiään on saatavana myös suomenkielisinä. Vuonna 1986 hän oli Finlandia-palkintoehdokkaana romaanillaan *Voijaa minun poroni*. Kirjallisuuden lisäksi Paltolle tärkeä taiteenala on näyttämötaide. Hän perusti 1980-luvulla Rávgoš-teatterin (ks. s. 60–61), ainoan Suomessa toimineen saamelaisteatterin (1987–2003) ja toimii edelleen myös näytelmäkirjailijana. 1980-luvulla uransa aloittanut Ulla Pirttijärvi-Länsman on tehnyt soololevyjä yhdessä kansainvälisesti tunnettujen muusikoiden ja tuottajien kanssa sekä myös musiikkikasvatustyötä Saamelaisalueella.

Jaakko Gauriloff, Kerttu Vuolab ja Sverre Porsanger ovat vähemmän tunnettuja taiteilijoita saamelaisalueen ulkopuolella mutta erittäin tunnettuja saamelaisalueella. Jaakko Gauriloff on tehnyt musiikkia sekä kolttasaamelaisten leu'dd perinteen että perinteisen suomalaisen iskelmämusiikin inspiroimana jo vuosikymmenten ajan. Kerttu Vuolab on jatkanut Outakosken kylän perinteitä kirjailijana ja kuvittajana¹¹⁰. Sverre Porsanger tunnetaan monipuolisena esiintyjänä ja elokuvaohjaajana. Hän on työskennellyt Norjassa ja Ruotsissa näyttelijänä, muun muassa saamelaisten kansallisteatterissa (Beaivváš

¹¹⁰ Utsjoen kunnassa sijaitseva Outakoski tunnetaan kylänä, jossa on aina asunut taiteilijoita, erityisesti kirjailijoita.

Sámi Teáhter, Norja) ja ensimmäisessä saamelaisessa elokuvassa Tiennäyttjä (Norja 1987). Hän on myös laulanut Eino Leinoa pohjoissaameksi (Lávlu Lávlla 1993, Iđut AS). 2000-luvulla hän on tehnyt lastenohjelmia televisioon sekä vetänyt teatteri- ja musiikkityöpajoja. (Asetelma 4.)

ASETELMA 4. Lapin taidetoimikunnan (aik. Lapin läänin taidetoimikunta) läänintaiteilijat (ml. ohjaavat läänintaiteilijat) saamelaistaiteen/-kulttuurin alalla 1978–2008

<i>Nimi</i>	<i>Taiteenala</i>	<i>Toimikausi</i>
Valkeapää Nils-Aslak	saamelaistaide	1.1.78–31.12.83
Gauriloff Jaakko	saamelaistaide	1.9.84–31.8.89
Paltto Kirsti	saamelaistaide	1.1.90–31.12.93
Vuolab Kerttu	saamelaiskulttuuri	4.1.94–31.12.98
Porsanger Sverre	saamelaistaide	15.1.99–31.7.03
Pirttijärvi-Länsman Ulla	saamelaistaide	1.1.04–31.12.08

Saamelaisten taiteilijoiden teokset valtion taidekokoelmassa

Valtion taideteostoimikunta aloitti toimintansa vuonna 1956¹¹¹. Sen tehtävänä on hankkia ja sijoittaa taideteoksia valtion julkisiin rakennuksiin ja tiloihin. Valtion taidekokoelmalla on kaksi selkeää tehtävää: ympäristöpoliittinen ja kulttuuripoliittinen (Valtion taidekokoelma 2005, 2). Teokset muodostavat valtion taidekokoelman, jossa oli vuoden 2010 lopussa kaikkiaan 13 094 teosta visuaalisen taiteen eri aloilta: videoita, valokuvia, taideteollisuusalan teoksia, veistoksia, maalauksia, grafiikkaa, ympäristötaidetta ja performanssia. (Valtion taideteostoimikunta 2011, 16.)

Teokset on sijoitettu lähes 600 paikkaan. Kotimaassa kokoelman teoksia on sijoitettu muun muassa ministeriöiden, yliopistojen, vero- toimistojen ja oikeuslaitoksen tiloihin, ulkomailla Suomen ulkomaanedustustojen ja kulttuuri-instituuttien tiloihin.

Valtion taidebudjetissa on taidehankintoja varten oma määräraha, joka vaihtelee hieman vuosittain. Vuonna 2010 se oli 1 000 000 euroa. Määrärahalla hankittiin yhteensä 162 taideteosta (326 000 €). Hankinnoissa painopiste oli vuonna 2010 tilaustöissä, joihin määrärahasta käytettiin 403 000 euroa. Osa määrärahoista käytetään vuosittain aikaisemmin hankittujen taideteosten kunnostamiseen, uusien kehystämiseen ja taideteosten kuljetuksiin. Vuonna 2010 taideteosten

¹¹¹ Valtion taideteostoimikunta siirrettiin vuoden 2011 alussa Valtion taide- museon yhteyteen.

kunnostukseen, konservointiin ja kehystyksiin käytettiin noin 110 000 euroa. Lisäksi Taideteostoimikunnan järjestämiin kilpailuihin käytettiin kyseisen vuoden aikana 36 000 euroa. (Valtion taideteostoimikunta 2011, 3–5.)

Valtion taideteostoimikunta on opetusministeriön asettama ja sen toimikausi on kolme vuotta. Toimikuntaan kuuluu puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja kahdeksan jäsentä. Valtion taideteostoimikunnan jäsenistä osa on edustanut taiteilijajärjestöjä eli Taidemaalariiliittoa, Suomen Taidegraafikoita, Suomen Kuvanveistäjäliittoa, Teollisuustaiteen liitto Ornamoa, Suomen Kuvataidejärjestöjen liittoa ja Valokuvataiteilijoiden liittoa (liiton edustaja vuodesta 1990 taideteostoimikunnassa). Muut jäsenet olivat opetusministeriön, valtiovarainministeriön ja Senaatti-kiinteistöjen (valtion virastojen ja laitosten toimitilapalveluista vastaava valtion liikelaitos) edustajia. Myös mediataiteen ja ympäristötaiteen edustajia voi kuulua kokoonpanoon. (Valtion taideteostoimikunta 2002, 2.)¹¹²

Valtion taideteostoimikuntaan ei ole kuulunut saamelaisia jäseniä eikä se ole tehnyt huomattavia teoshankintoja saamelaisilta taiteilijoilta. Saamelaiskäräjiltä tai saamelaisilta taiteilijajärjestöiltä ei ole pyydetty esityksiä ja lausuntoja jäsenistön kokoonpanosta eikä jäsenesityksistä vastaaviin valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin kuuluu juurikaan saamelaisia taiteilijoita. Valtion taidekokoelmassa oli vuonna 2010 saamelaisista taiteilijoista vain valokuvataiteilija Marja Helanderin teoksia. Hänen teoksiaan (piirustuksia, grafiikkaa, maalauksia ja valokuvateoksia) on hankittu kokoelmaan 1980-luvulta lähtien ja niitä on kaikkiaan 12. (Liite 4.) Tilanne muuttuu lähitulevaisuudessa hie-man, sillä vuonna 2012 Inariin valmistuu Saamelainen kulttuurikeskus, johon hankittavat ja sijoitettavat taideteokset ovat saamelaisten taiteilijoiden tekemiä. Ne tulevat näin osaksi valtion taidekokoelmaa. Taideteostoimikunta tilasi vuonna 2009 Saamelaiseen kulttuurikeskukseen taideteoksia kahdelta saamelaiselta taiteilijalta, joista toinen on edellä mainittu Marja Helander (valokuva- ja valoteokset) ja toinen kuvataiteilija Outi Pieski (installaatiot) (Valtion taideteostoimikunta 2010, 3.)

Valtionpalkinnot

Taiteen keskustoimikunta ja valtion taidetoimikunnat myöntävät valtionpalkintoja taiteilijoille ja useamman taiteilijan muodostamille

112 Taideteostoimikunnan jäsenesitykset on vuodesta 2007 lähtien pyydetty seuraavilta tahoilta: Senaatti-kiinteistöt, Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Suomen Taiteilijaseura (Taidemaalariiliitto, Suomen Taidegraafikot, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Valokuvataiteilijoiden Liitto ja Muu ry), Teollisuustaiteen liitto ORNAMO ja Ympäristötaiteen säätiö.

työryhmille¹¹³. Ne myönnetään tunnustuksena joko kolmen viimeksi kuluneen vuoden aikana valmistuneesta ansiokkaasta työstä tai suorituksesta tai vaihtoehtoisesti pitkäaikaisesta ja ansiokkaasta toiminnasta tietyllä taiteenaloilla. Valtionpalkinto voidaan myöntää myös eri taiteenaloilla ansioituneille yhdistyksille ja yhteisöille. Lastenkulttuurin valtionpalkinto (vuodesta 1981) myönnetään yksittäiselle taiteilijalla tai työryhmälle ja sen saajan valitsee Taiteen keskustoimikunta. Yhteisöille, jotka ovat tehneet merkittävää työtä lasten taidekasvatustyössä, jaetaan opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämiä Lastenpäivän palkintoja (vuodesta 1999). Suomi-palkinnot (vuodesta 1993) jaetaan myös vuosittain tunnustuksena merkittävästä taiteellisesta urasta, huomattavasta taiteellisesta saavutuksesta tai lupaavasta lämpimurrosta. Suomi-palkinnon saajat päättää kulttuuriministeri ja eri taiteenalojen edustajista koostuva raati.

Näitä taidetoimikuntalaitoksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämiä palkintoja (ja kunniamainintoja) saamelaiset taiteilijat ovat saaneet 1970-luvun alusta asti. Palkitut taiteilijat ovat toimineet taideteollisuuden, kirjallisuuden ja säveltaiteen aloilla. Saamelaiset taiteilijat ovat saaneet valtionpalkintoja eniten 1970-luvulla. 2000-luvulla on myönnetty vain yhteisöille myönnettäviä Lastenpäivän palkintoja saamen kielen hyväksi tehdystä työstä. 1990-luvulle asti palkintoja jaettiin saamelaisille taiteilijoille tasaiseen tahtiin, mutta 2000-luvulla palkintoja ei ole myönnetty saamelaisille taiteilijoille kertaakaan. (Asetelma 5.)

ASETELMA 5. Taiteen keskustoimikunnan, valtion taidetoimikuntien ja opetus- ja kulttuuriministeriön saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille jakamat valtionpalkinnot

Vuosi	Nimi, ammatti	Palkinto	Summa	Taiteenala	Myöntäjä
1971	Katekeetta Erkki, puu- seppä	Taideteolli- suuden val- tionpalkinto	3 000 mk	taideteolli- suus	Valtion taide- teollisuustoi- mikunta
1974	Mosnikoff Anastasia, raanuntekijä	Taideteolli- suuden val- tionpalkinto	4 000 mk	taideteolli- suus	Valtion taide- teollisuustoi- mikunta
1975	Aikio Samuli	Kirjallisuuden valtionpal- kinto	8 000 mk	kirjallisuus	Valtion kirjal- lisuustoi- mikunta

113 Taiteen keskustoimikunta jakaa vuosittain kolme valtionpalkintoa. Lastenpäivän palkinnon ja Suomi-palkinnon (1990-luvulla) sekä Nuoren taiteen Suomi-palkinnon (vuoteen 1998) myöntäjä on opetus- ja kulttuuriministeriö (ent. opetusministeriö).

<i>Vuosi</i>	<i>Nimi, ammatti</i>	<i>Palkinto</i>	<i>Summa</i>	<i>Taiteenala</i>	<i>Myöntäjä</i>
1975	Laiti Hans, leukuntekijä Laiti Josef, leukuntekijä	Taideteollisuuden valtionpalkinto Taideteollisuuden valtionpalkinto	4 000 mk 4 000 mk	taideteollisuus taideteollisuus	Valtion taide-teollisuustoimikunta Valtion taide-teollisuustoimikunta
1979	Aikio Annukka Aikio Samuli	kunniamaininta kunniamaininta		kirjallisuus kirjallisuus	Valtion kirjallisuustoimikunta Valtion kirjallisuustoimikunta
1989	Laiti Petteri, hopeaseppä	Taideteollisuuden valtionpalkinto	18 000 mk	taideteollisuus	Valtion taide-teollisuustoimikunta
1993	Ranttila Merja, kuvataiteilija	Lastenkulttuurin valtionpalkinto	35 000 mk	kuvataide	Taiteen keskustoimikunta
1996	Valkeapää Nils-Aslak, kirjailija	Suomi-palkinto	70 000 mk	kirjallisuus	Opetusministeriö
1997	Saari Wimme, muusikko	Nuoren taiteen Suomi-palkinto	50 000 mk	säveltaide	Opetusministeriö
2004	Inarin saamenkielen yhdistys – Anarâškielâ Servi	Lastenpäivän palkinto	8 400 €	muu	Opetusministeriö
2010	Oulun kgin Mäntylä-Snellman päiväkotien saamen kielen varhaiskasvatus	Lastenpäivän palkinto	8 400 €	muu	Opetus- ja kulttuuriministeriö

Valtion ylimääräiset taiteilijaeläkkeet

Monille ikääntyneimmille taiteilijoille tärkeä toimeentulon lähde on valtion ylimääräinen taiteilijaeläke, jota hakee vuosittain noin 500 taiteilijaa. Sen tarkoituksena on täydentää normaalia eläkejärjestelmää kompensoimalla apurahansaajien apurahojen verottomuudesta johtuvaa eläkekertymän pienuutta (Rautiainen 2008, 75). Valtion ylimää-

räinen taiteilijaeläke (1974/75, muut. 1984/929 ja 1992/974) myönnetään tunnustuksena ansiokkaasta toiminnasta luovana tai esittäväenä taiteilijana Suomessa asuvalle tai asuneelle henkilölle. Nykymuotoisia taiteilijaeläkkeitä on myönnetty vuodesta 1974 lähtien. Taiteilijaeläke voidaan myöntää joko täysimääräisenä tai osaeläkkeenä ja se on veronalaista tuloa.¹¹⁴ Eläkkeen myöntöperusteena ovat ennen kaikkea taiteelliset ansiot, jotka päätösprosessissa joutuvat vertaisarviointiin. Myös taiteilijan varallisuus ja toimeentulomahdollisuudet otetaan huomioon¹¹⁵. Eläke myönnetään hakemuksesta pääsääntöisesti yli 60-vuotiaille. Tätä nuoremmille taiteilijoille taiteellisen työskentelyn estävä työkyvyttömyys voi olla erityissyyinä eläkkeen myöntämiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö pyytää eläkehakemuksista Taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien lausunnot.

Eläkkeiden hakijamäärä on ollut jatkuvassa kasvussa, ja se on lisääntynyt yli 50 prosenttia 1990-luvun lopusta. Viime vuosina hakijoita on ollut vuosittain noin 500. Suuret ikäluokat ovat tulleet yli 60 vuoden ikään, mikä on lisännyt eläkettä tarvitsevien taiteilijoiden määrää. Vuosittain myönnettyjen taiteilijaeläkkeiden lukumäärä oli 65 vuoteen 1992 asti, jolloin niiden määrää päätettiin vähentää merkittävästi tulevina vuosina. Siitä lähtien myönnettiin vuosittain 35 taiteilijaeläkettä kunnes lukumäärää nostettiin vuonna 2011 yhteensä 51 täyttä eläkettä vastaavaan määrään (64 hakijalle). Eläkkeiden lukumäärän nostamista ehdotettiin jo Taisto II-toimikunnan mietinnössä (2000) sekä ehdotuksessa valtionneuvoston taide- ja taiteilijapolitiiseksi ohjelmaksi (2002) ja vielä viimeiseksi Tarja Cronbergin selvityksessä (Taiteilijoiden... (2000); Taide on mahdollisuuksia 2002, 69; Cronberg 2010, 46). Myös ryhmä taiteilijajärjestöjä jätti vuonna 2009 vetoomuksen kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallinille taiteilijaeläkkeiden määrän lisäämiseksi¹¹⁶. Ehdotuksissa on yleensä esitetty vuosittain jaettavaksi noin 100 eläkettä.

Saamelaiset taiteilijat eivät ole juurikaan hakeneet valtion ylimääräisiä taiteilijaeläkkeitä. Saamelaisten hakijoiden osuus 2000-luvulla on ollut vuosittain keskimäärin 0,2 prosenttia kaikista hakijoista. Hakijoiden joukossa on ollut kirjailija-kääntäjä, muusikko, muusikkokääntäjä-muut, kuvataiteilija ja kirjailija. Vuosina 2004 ja 2005 saamelaiset taiteilijat eivät hakeneet valtion ylimääräistä taiteilijaeläkettä lainkaan, ja muina vuosina saamelaisia hakijoita on ollut 1–3. Saame-

114 Vuonna 2011 täysi eläke on 1 260,71 € ja osaeläke siitä puolet.

115 Täyden eläkkeen voi saada, mikäli hakijan eläke- ja muut pysyvät tulot kansaneläketuloa lukuun ottamatta jäävät alle taiteilijaeläkkeen määrän. Taiteilijaeläkkeen määrän ylittyessä voi saada osaeläkkeen, jos em. tulot jäävät alle 2 521,42 € (eli 2 x taiteilijaeläkkeen arvo).

116 Finlands svenska författareförening, Suomen Kirjailijaliitto, Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto, Suomen Näytelmäkirjailijaliitto, Suomen Säveltäjät, Suomen Taiteilijaseura.

laisten hakijoiden lukumäärä saattaa nousta jo lähivuosina taiteilijammateissa toimivien saamelaisten ikääntyessä. Hakijoiden joukkoon liittynevät 1950-luvulla syntyneet taiteilijat (yli 60-vuotiaat), jotka ovat aloittaneet aktiiviuransa 1970-luvulla. Eläkeikässä olevien ja eläkeikää lähestyvien saamelaisten taiteilijoiden määrä on tutkimusjoukon perusteella yli 30. Kaiken kaikkiaan vuosina 1974–2011 vain kahdelle saamelaiselle taiteilijalle on myönnetty valtion ylimääräinen taiteilijaeläke (osaeläke ja täysi eläke)¹¹⁷. Heidän taiteenaloikseen eläkepäätöksessä on merkitty ryhmä: muut ja kirjallisuus.

Saamelaiskäräjien tuki

Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta jakaa vuosittain valtion talousarviossa (pääluokka 29, opetus- ja kulttuuriministeriö) saamenkielisen kulttuurin ja saamelaisjärjestöjen toiminnan tukemiseen osoitetun määrärahan. Määrärahasta jaetaan vuosittain hakemuksesta avustuksia saamelaistaiteen ja -kulttuurin eri aloille sekä saamelaisjärjestöille. Määrärahan jakoperusteet on määritelty saamelaiskäräjien työjärjestyksessä. Työjärjestyksen mukaan avustuksia myönnetään varsinaisena kulttuuriavustuksena kuten taiteentekijöiden projektiavustuksina ja työskentelyapurahoina sekä saamelaisjärjestöjen toiminta-avustuksina ja julkaisutukina.

Saamelaisesta kulttuurimäärärahasta myönnetään varsinaista kulttuuriavustusta, yhdistyksen toiminta-avustusta ja julkaisutukea. Kulttuuriavustuksesta voidaan myöntää joko projektiavustusta tai työskentelyapurahaa seuraaville taiteenaloille: kirjallisuus, kuvataide, musiikki, teatteri, käsityö, multimedia / elokuva. Myös kulttuuritapahutumille myönnetään kulttuuriavustuksia. Muu kulttuurituki ja matkaapurahat luetaan myös kulttuuriavustuksiksi. Yhdistysten toiminta-avustusta myönnetään saamelaisyhdistyksille. Saamelaisyhdistykset ovat aatteellisia yhdistyksiä, jotka edistävät ja turvaavat saamelaisten asemaa ja kulttuuria. Jäsenistö ja toimihenkilöt näissä yhdistyksissä ovat luonnollisesti saamelaisia. Julkaisuavustusta myönnetään muun muassa saamenkielisten lehtien, kirjojen, av- ja multimediatuotteiden / uusmediatuotteiden ja cd-levyjen kustantamiseen.

Kulttuuriavustusten hakijoiden tulisi olla yksittäisiä saamelaisia ja saamelaisyhdistyksiä. Avustusta ei myönnetä valtion, kuntien ja seurakuntien viranomaisille ja toimielimille. Avustettavan hankkeen tulee olla saamelainen ja sen tavoitteiden tulee toimia saamelaiskulttuurin

¹¹⁷ Lisäksi itseoppinut naivistinen kuvataiteilija Andreas Alariesto (1900-1989) sai vuonna 1980 osaeläkkeen. Häntä pidetään taitavana ja kerronnallisena saamelaisen elämänmuodon kuvaajana. Hänen alkuperänsä sanotaan olevan Sompion lappalainen. Vuonna 2009 SIIDAssa oli esillä Andreas Alarieston teosten näyttely ”Siellä missä poro liikkuu”.

hyväksi. Avustusta ei myönnetä oppimateriaalin tuottamiseen eikä pääsääntöisesti myöskään työkalu- ja laitehankintoihin. Työskentelyapurahaa myönnetään taiteentekijöille ja henkilöille, joilla ei ole pysyvää oman alan palkkatuloa ja henkilöille, jotka jäävät virkavapaalle vakinaisesta virastaan työskentelyn ajaksi. Alueellinen jakautuminen huomioidaan kulttuuriavustusten jaossa.

Varsinaisen kulttuurituen ja yhdistysten toiminta-avustusten lisäksi määrärahaa käytetään julkaisutukiin, kansainvälisen kulttuuriyhteistyön avustuksiin ja Utsjoen saamelaiskirkkotupien ylläpitoon tarkoitettuihin avustuksiin. Lisäksi kulttuurilautakunta on myöntänyt kolmen vuoden välein kulttuuripalkinnon joko yksittäiselle toimijalle tai ryhmälle (3 500 € vuonna 2009).

Saamelaiskäräjien kulttuuripalkinnon saajat

1997	Kirjailija Kirsti Paltto
2000	Kuvataiteilija Merja Aletta Ranttila
2003	Inarinsaamen kulttuurityöntekijä Vuoli Ilmar, Ilmari Mattus
2006	Domna Tyyne Fofonoff
2009	SomBy-yhtye, Vuotso-Inari

Saamelaisen kulttuurin edistämiseen tarkoitettu määräraha on pysynyt samalla tasolla koko tarkasteltavan viisivuotiskauden ajan. Varsinaiseen kulttuuritukeen osoitettu määräraha on ollut jopa laskusuunnassa vuosina 2004–2008. Määrärahan reaaliarvo laski viiden vuoden aikana lähes 11 000 euroa, eli noin 5 prosenttia. (Taulukko 2.) Myöhemmin 2000-luvulla reaaliarvo on laskenut vielä lisää. Saamelaiskäräjät pitääkin määrärahaa riittämättömänä ja esittänyt siihen korotusta useaan otteeseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö ei ole myöntynyt saamelaiskäräjien tekemiin esityksiin. (Lausunto 2010b, 3–4.)

TAULUKKO 2. Saamelaiskäräjien tuki(€) saamelaiselle kulttuurille vuosina 2004–2008

	2004	2005	2006	2007	2008	Yhteensä	%
Kirjallisuus	10 700	11 700	–	6 000	4 000	32 400	8
Kuvataide	12 000	3 800	11 000	10 500	–	37 300	9
Musiikki	–	–	1 800	5 000	6 500	13 300	3
Käsityö duodji	25 500	4 500	4 000	4 500	9 000	47 500	12
Elokuva ja multimedia	1 500	4 000	11 000	5 500	1 500	23 500	6
Kulttuuri-tapahtumat	16 300	24 400	18 000	26 400	24 000	109 100	27
Muu kulttuuri-tuki	20 750	42 000	25 300	7 700	13 000	108 750	27
Matka-apurahat	6 400	8 500	3 700	9 400	800	28 800	7
Varsinainen kulttuurituki yhteensä	93 150	98 900	74 800	75 000	58 800	400 650	100
Varsinainen kulttuurituki (vuoden 2010 €)	103 238	108 671	80 769	79 005	59 523	431 206	
Toiminta-avustukset yhdistyksille	52 250	57 100	57 600	46 200	64 200	277 350	26
Julkaisutuki	20 600	30 000	26 300	35 400	39 500	151 800	14
Avustukset kansainväliseen kulttuuriyhteistyöhön	35 000	35 000	35 000	35 000	35 000	175 000	17
Avustus Utsjoen saamelaiskirkkotupien ylläpitoon	–	12 000	12 000	12 000	12 000	48 000	5
Tuki yhteensä €	201 000	233 000	205 700	203 600	209 500	1 052 800	62*
Tuki yhteensä (vuoden 2010 €)**	222 768	256 020	222 115	214 472	212 077	1 127 452	

* Saamelaiskäräjien tuesta 2004–2008 eri taiteenaloille suunnatun varsinaisen kulttuurituen osuus oli 38 prosenttia, muiden tukien ja avustusten osuus 62 prosenttia.

** Tuen yhteenlaskettu summa muutettuna vuoden 2010 arvoon elinkustannusindeksiin perustuvan rahanarvonkertoimen avulla (Tilastokeskus).

Lähde: Tilastokeskus: Kulttuuritilasto 2007, 122.

Vuosina 2004–2008 saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta jakoi varsinaista kulttuuritukea yhteensä 400 650 euroa (vuoden 2010 rahanarvoon muunnettuna 431 206 €). Varsinaisen kulttuurituen reaaliarvo laski viiden vuoden ajanjakson aikana 42 prosenttia. Varsinaisen kulttuurituen osuus koko määrärahasta oli vajaa 40 prosenttia. Nämä taiteentekijöille myönnettyt tuet on jaettu eri taiteenaloille varsin vaihtelevasti eri vuosina. Edellä mainitun viisivuotiskauden aikana eniten tukea on myönnetty käsityön alalla toimiville taiteilijoille (12 %). Seuraavaksi eniten tukea jaettiin kuvataiteen (9 %) ja kirjallisuuden (8 %) aloilla toimiville. Musiikin (3 %) osuus jaetusta tuesta oli viisivuotiskauden aikana pienempi kuin elokuvan ja multimedian (6 %) ¹¹⁸. Huomattava on, että varsinaisesta kulttuurituesta yli neljännes osoitettiin kulttuuritapahtumien tukemiseen ja toinen neljännes muuhun kulttuuritukeen. Seitsemän prosentin osuus tuesta jaettiin matka-apurahoina. Yksittäisten taiteilijoiden suoran tuen osuus sekä varsinaisesta kulttuurituesta (46 %) että koko saamelaiskäräjien kulttuurille osoitetusta määrärahasta (17 %) on jäänyt varsin pieneksi ¹¹⁹. (Taulukko 2.)

Viiden vuoden aikana koko kulttuuriin suunnatusta määrärahasta 26 prosenttia osoitettiin yhdistysten toiminta-avustuksiin, 14 prosenttia julkaisutukiin ja 17 prosenttia kansainvälisen kulttuuriyhteistyön avustuksiin. (Taulukko 2.)

Saamelaisneuvoston tuki

Saamelaisneuvosto on Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaisten järjestöjen kulttuuripoliittinen ja poliittinen yhteistyöjärjestö ja samalla riippumaton saamelaiskansalaisjärjestö. Neuvoston toiminta perustuu joka neljäs vuosi järjestettävien konferenssien päätöksiin ja esityksiin. Rovaniemellä vuonna 2008 järjestetyn konferenssin, järjestyksessään yhdeksästoista, teemana oli kulttuuriperintö. Saamelaisneuvoston toimintaa rahoittaa muun muassa Pohjoismaiden ministerineuvosto sekä Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskäräjät. Saamelaisneuvoston ydintehtäviin kuuluu myös saamelaisten kulttuuritoimeen liittyvien asioiden hoitaminen. Saamelaisneuvoston kulttuurilautakunnassa on viisi jäsentä, Norjasta, Ruotsista, Suomesta ja Venäjältä kustakin yksi jäsen sekä yksi saamelaisneuvostosta. Jäsenen toimikausi on kaksi vuotta. Laaja-alaisen taide- ja kulttuurialojen edustuksen varmistamiseksi jäsenten toimikausi on kaksivuotinen ja jäseniä ehdottavat taide- ja kulttuurijärjestöt vuorottelevat edustajien-

¹¹⁸ Taiteenaloittain ei ole luokiteltu matka-apurahoja eikä kulttuuritapahtumia, vaan ne ovat taulukossa erikseen omina luokkinaan.

¹¹⁹ Yksittäisille taiteilijoille suunnattuun suoraan tukeen on laskettu sekä eri taiteenaloilla toimiville taiteilijoille myönnetty työskentelyapurahat ja projektiavustukset että matka-apurahat (182 800 € vuosina 2004–2008).

sa nimittämisessä. Kulttuurilautakunta tekee kulttuurimäärärahan jakoon liittyvät päätökset, jakaa kirjallisuuspalkinnon ja järjestää kirjallisuusmessut.

Saamelaisneuvoston kulttuurilautakunnan (perustettu 1989) myöntämä kulttuurimääräraha on tarkoitettu saamelaisten yhteisten hankkeiden tukemiseen yli valtakunnanrajojen. Tällä tarkoitetaan erityisesti sellaisia hankkeita, joihin saamelaisilla, jotka asuvat eri maissa, on yhteistä kiinnostusta. Määrärahaa voivat hakea saamelaiset henkilöt, ryhmät ja yhdistykset. Saamelaisneuvoston kirjallisuuspalkinnon saamisen ehtona on yleensä se, että kirjan alkukieli on jokin saamen kielistä. Kirjallisuuspalkinnon tärkeimpänä tavoitteena on kannustaa kirjailijoita kirjoittamaan saamenkielisiä kirjoja ja tehdä saamelaista kirjallisuutta tunnetuksi. Palkinto myönnetään viimeisen kahden vuoden aikana painetulle kaunokirjalliseksi teokselle. Palkitsemisen kohteeksi hyväksytään romaanit, draamakirjallisuus, runoteokset, novellikokoelmat, esseekokoelmat, elämäkerrat ja tarinakokoelmat.¹²⁰

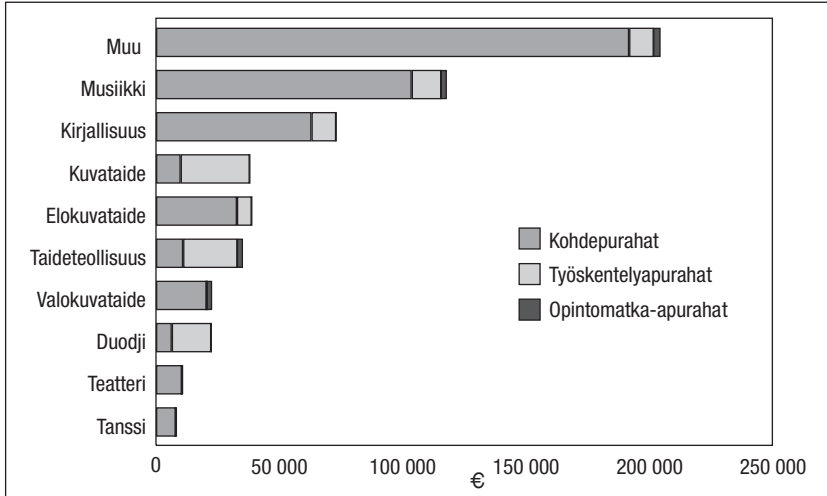
Saamelaisneuvosto on jakanut 2000-luvulla vuosittain noin 100 000–120 000 euroa kohdeapurahoina, työskentelyapurahoina ja opintomatkapurahoina Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä toimiville taiteilijoille ja kulttuurin ja taiteen aloilla toimiville henkilöille ja yhteisöille. Jaettavan määrärahan reaaliarvo on noussut vuosina vuodesta 2004 vuoteen 2008 noin 9 prosenttia. (Taulukko 4.) Jaetusta summasta on karkeasti arvioiden kolmasosa jaettu yhteisöille ja muu yksittäisille henkilöille ja työryhmille. Taiteilijoille osoitettu tuki on koostunut ennen kaikkea työskentelyapurahoista, mutta myös osa kohdeapurahoista on myönnetty taiteilijoille. Yhteisöille myönnetystä tuesta osa on välillisesti hyödyttänyt taiteilijoita. Esimerkiksi Skábmagovat – Alkuperäiskansojen elokuvafestivaalit on luonut taiteilijoille vuosittaisen foorumin elokuvateosten esittämiseen. Festivaalin oheistoiminnat ovat antaneet työtilaisuuksia myös muille kuin elokuvataiteen alalla toimiville taiteilijoille.

Suurin osa saamelaisneuvoston kulttuurilautakunnan määrarahasta on jaettu kohdeapurahoina (82 %). Saamelaisneuvosto on myöntänyt kohdeapurahoja runsaasti erilaisille kulttuuritapahtumille ja yhteisöille (taiteenala: muu). Kohdeapurahojen kokonaismäärästä 40 prosenttia on jaettu tapahtumien järjestämiseen. Tapahtumat ovat tyypillisesti monialaisia eikä niitä voi yleensä sijoittaa ainoastaan yhdelle taiteen alalle. Toiseksi eniten kohdeapurahaa on myönnetty musiikin alalla toimiville taiteilijoille ja hankkeisiin (23 %). Viiden vuoden tarkastelujakson aikana musiikin alan tekijöiden työskentelyyn ja hankkeisiin on myönnetty lähes 40 prosenttia enemmän tukea kuin esimerkiksi

120 Paadar, Outi Maria (toim.) (2006): Gulahallan. Ođasreive / Tiedotuslehti. [http://www.saamicouncil.net/includes/file_download.asp?deptid=2213&fileid=2424&file=SuJu bladdi 2006 – 12 siiddu LOAHPALAS.pdf&pdf=1](http://www.saamicouncil.net/includes/file_download.asp?deptid=2213&fileid=2424&file=SuJu%20bladdi%202006%20-%2012%20siiddu%20LOAHPALAS.pdf&pdf=1)

kirjailijoille ja kirjallisuuden alan hankkeisiin (14 % kohdeapurahoista). Muiden taiteenalojen taiteilijat ja hankkeet ovat saaneet huomattavasti vähemmän kohdeapurahoja.

KUVIO 11. Saamelaisneuvoston jakaman kulttuurimäärärahan jakautuminen taiteenaloittain vuosina 2004–2008 (€)

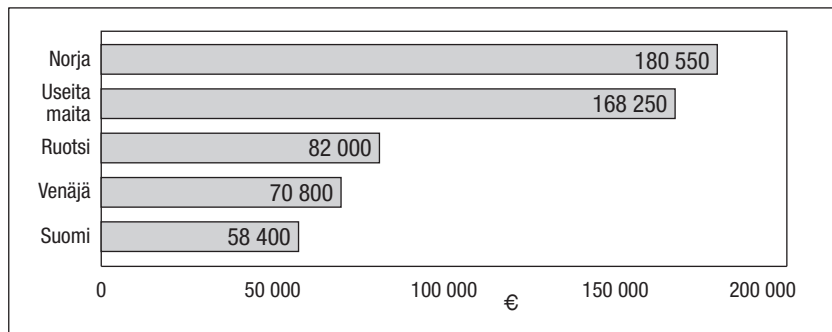

Saamelaisneuvoston jakamat työskentelyapurahat ovat olleet melko pieniä (6 000–10 000 €) ja siten tarkoitettu suhteellisen lyhyttä työskentelyajanjaksoa varten. Valtion taidetoimikuntien työskentelyapurahoina vastaavalla rahasummalla työskentelyajaksi tulisi 4–6 kuukautta. Työskentelyapurahoja on myönnetty vuosina 2004–2008 eniten kuvataiteilijoille sekä taideteollisuuden ja duodjin tekijöille. Myös kirjallisuuden, musiikin ja elokuvataiteen alalla toimiville taiteilijoille on myönnetty työskentelyapurahaa. Opintomatka-apurahaa (500–2 000 €) on myönnetty seuraavien taiteenalojen edustajille: muu, taideteollisuus, musiikki ja valokuvataide. (Kuvio 11.)

Tarkastelujakson aikana saamelaisneuvosto myönsi kohdeapurahoja, työskentelyapurahoja ja opintomatka-apurahoja eniten Norjan saamelaisien työskentelyyn ja projekteihin. Lähes kolmannes viiden vuoden määrärahasummasta (560 000 €) myönnettiin Norjaan. Lähes yhtä suuren osuuden tuesta saivat myös useamman kuin yhden maan saamelaisille suunnatut hankkeet. Tähän kategoriaan kuuluvat muun muassa useimmat tapahtumat ja festivaalit, jotka on tarkoitettu kaikille eri maissa asuville saamelaisille. Suomalaisille taiteilijoille ja Suomessa tapahtuviin projekteihin tukea myönnettiin kaikkein vähiten (10 %). Tosin Ruotsin, Venäjän ja Suomen väliset erot eivät ole merkittäviä. Tuen jakautumiseen on todennäköisesti vaikuttanut kaikkein eniten kustakin maasta lähetettyjen hakemusten määrä sekä

usean maan saamelaisia koskettavien hankkeiden priorisointi. (Kuvio 12.)

KUVIO 12. Saamelaisneuvoston jakaman kulttuurimäärärahan* jakautuminen (€) maittain viiden vuoden aikana (2004–2008)

* Määräraha (560 000 €/5v.) on kuviossa nimellisarvossa. Taulukossa 3 vuosittaiset määrärahat ovat myös vuoden 2010 arvossa Tilastokeskuksen elinkustannusindeksin mukaan.

TAULUKKO 3. Saamelaisneuvoston jakaman kulttuurimäärärahan jakautuminen taiteenaloittain ja maittain vuosina 2004–2008

	2004	2005	2006	2007	2008	Yhteensä	%
Opintomatka-apurahat	500 (muu)	2 000 (taideteollisuus)	2 000 (musiikki)	2 000 (muu)	2 000 (valokuva-taide)	8 500	2
Työskentelyapurahat yht.	18 000	18 000	18 000	20 000	20 000	94 000	17
– Kirjallisuus	–	–	–	10 000	–	10 000	11
– Kuvataide	6 000	6 000	6 000	–	10 000	28 000	30
– Musiikki	6 000	–	6 000	–	–	12 000	13
– Elokuva	6 000	–	–	–	–	6 000	6
– Taideteollisuus	–	12 000	–	10 000	–	22 000	23
– Duodji	–	–	6 000	–	10 000	16 000	17
Tuki yhteensä €	100 000	110 000	110 000	120 000	120 000	560 000	
Tuki yhteensä (vuoden 2010 €)	110 830	120 868	118 778	126 408	121 476		

	2004	2005	2006	2007	2008	Yhteensä	%
– Kirjallisuus	6 500	10 500	11 000	15 800	19 200	63 000	14
– Kuvataide	–	4 000	1 000	1 500	3 500	10 000	2
– Musiikki	14 600	32 500	27 000	21 700	7 800	103 600	23
– Elokuva	6 000	6 000	2 500	7 500	10 800	32 800	7
– Teatteri	2 500	–	5 000	3 000	–	10 500	2
– Valokuva- taide	3 000	5 000	5 000	7 500	–	20 500	5
– Taideteolli- suus	–	1 500	5 000	–	4 500	11 000	2
– Tanssi	–	–	–	–	8 000	8 000	2
– Duodji	3 000	–	–	–	3 400	6 400	1
– Muu	45 900	30 500	33 500	41 000	40 800	191 700	42
Kohdeapurahat yht.	81 500	90 000	90 000	98 000	98 000	457 500	82
Norja	21 750	35 500	45 000	52 300	26 000	180 550	32
Ruotsi	15 000	14 500	13 000	14 500	25 000	82 000	15
Suomi	12 200	20 500	9 500	9 000	7 200	58 400	10
Venäjä	13 500	14 500	12 500	8 200	22 100	70 800	13
Useita maita	37 550	25 000	30 000	36 000	39 700	168 250	30
Maat yht.	100 000	110 000	110 000	120 000	120 000	560 000	100

Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Saamelaisen taiteen edistäminen

Saamelaisten asema on parantunut monilla yhteiskunnan osa-alueilla ja lainsäädännössä erityisesti 1990-luvulta lähtien, jolloin muun muassa saamen kielilait astuivat voimaan Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa, saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa vahvistettiin ja äidinkielen opetus alkoi monissa peruskouluissa. Myös saamen kielten elvyttämispöytäkirjoille on myönnetty vähitellen lisää rahoitusta. Suhteellisen hyvään tilanteeseen on päädytty osin myös saamelaisten taiteilijoiden kollektiivisten ponnistelujen ansiosta. Suullisen perinteen rooli on säilynyt vahvana ja se on noussut uusien välineiden myötä yhä laajempaan käyttöön. Lyhyessä ajassa saamelaisesta kirjallisuudesta ja elokuvataiteesta on kehittynyt monipuolisia ja suosittuja taidemuotoja. Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että erityisesti elokuvataide on nousemassa merkittäväksi taiteenalaksi saamelaisella taidekentällä. Saamen kielin liittyvien oikeuksien, opintojen ja käytön lisääntyminen tarkoittaa taide-elämässä ennen kaikkea monipuolisuutta, aiheiden ja tyylien laajentumista entisestään (mm. Lehtola 1999a, 24). Monipuolisuus näkyy myös siinä, että viimeisten vuosikymmenten aikana saamelaisessa kirjallisuudessa, musiikissa ja elokuvataiteessa on lisääntynyt myös muiden saamen kielten kuin pelkästään pohjoissaamen käyttäminen. Suomessa tämä on tarkoittanut inarinsaamen ja koltansaamen käytön lisääntymistä.

Vaikka saamelaisten asema on parantunut, paljon on vielä tehtävää. Sulauttamispolitiikkaan liittyvien menetysten paikkaaminen vie aikaa. Edessä on monia haasteita, jotka ovat yhteisiä myös monien muiden alkuperäiskansojen ja vähemmistökielten edustajien kanssa. Vaikka saamelaista taidetta ja kulttuurityötä on totuttu tekemään pienillä resursseilla, tarvitaan suunnitelmia resurssien vähittäiseen lisäämiseen. Esimerkiksi saamelaiskäräjille osoitettua kulttuurimäärärahaa ei ole nostettu 2000-luvun alun jälkeen kertaakaan ja sen reaaliarvo on kustannustason noustessa laskenut yli 10 000 euroa vuositasolla. Julkisen tuen saaminen on elintärkeää saamelaisille taiteilijoille

useimmilla taiteenaloilla. Markkinat ovat niin pienet, että kaupallisen menestyksen edellytyksiä ei ole ja taiteen tekemiseen liittyvät kulut ovat usein suuret ennen kaikkea pitkien välimatkojen ja kalliiden materiaalien (mm. metallit, hopea ja kankaat) vuoksi. Saamelaisen omien organisaatioiden jakama tuki ei riitä koko saamelaisen taiteen kentälle, myös valtion ja eri säätiöiden ja rahastojen tukea tarvitaan taiteellisten hankkeiden toteuttamiseen.

Merkittävän haasteen tukipolitiikkaan tuo pienen alkuperäiskansan osalta se, kuinka taataan tuen kohdentaminen tasapuolisesti ”uutta luoville” ja ”perinteen säilyttäjille”. Saamelaiset taiteilijat kuuluvat omalla tavallaan kumpaankin näistä kategorioista, mutta tuen jakajien olisi hyvä tiedostaa, että tukea tarvitaan molemmilla taiteen tekemisen alueilla ja jaettavan määrärahan tulisi olla riittävä molempien osa-alueiden tarpeisiin nähden. Saamelaisen näkökulmasta ”uusilla taiteenaloilla” (esim. elokuvataide) toimivat taiteilijat ansaitsevat taiteelliseen työhönsä tukea siinä missä perinteisillä taiteenaloilla (esim. duodji ja säveltaide) toimivatkin. Taiteen edistämisen näkökulmasta molempia taiteen tekemisen muotoja tarvitaan sekä jokaisen taiteenalan itsensä vuoksi että täydentämään toisiaan.

Saamelainen taide luokitellaan usein etniseksi taiteeksi. Etnisellä taiteella tarkoitetaan taidetta, jossa tekijä sitoutuu omaan etniseen ja kulttuuriseen taustaansa. Etninen taide voi kuitenkin olla muutakin kuin traditionaalisten ilmaisumuotojen käyttämistä, esimerkiksi etnisesti sitoutuneiden ala- ja vastakulttuureiden piirissä luotua taidetta. Koska kaikissa taidemuodoissa on mahdollista nähdä kulttuurista sitoutumista ja kaikissa kulttuureissa voidaan tehdä omaan taustaan sitoutunutta taidetta, kaikkea taidetta voi pitää etnisenä taiteena (Kupiainen 1994, 176.) Vaikka taidetta ei lokeroisikaan etnisen taustan mukaan, syntyperä ja elinympäristö näkyvät usein lopputuloksessa.

Kaikki taiteilijat eivät kuitenkaan halua tulla kohdelluiksi jotakin etnistä alkuperää tai alkuperäiskansaa edustavana taiteilijana vaan yksilönä, taiteilijana yleensä. Esimerkiksi Australian aboriginaalit ovat kohdanneet taiteilijoina myös samankaltaisia alkuperään liittyviä tilanteita. Koska taide ja taiteilijat tarvitsevat julkisuutta saadakseen teoksensa esille ja/tai markkinoille, olisi välttämätöntä saada huomiota myös valtaväestön keskuudessa. Erityisesti kriitikot tuntuivat karttavan valtaväestöön kuulumattomien taiteilijoiden teoksia ja esityksiä. Kritiikin puute voi olla syynä siihen, että taiteellisen laadun kehittäminen vie enemmän aikaa. Australiassa tämän kaltaista vuoropuhelua on kaivattu esimerkiksi esittävien taiteilijoiden tarpeista keskusteltaessa. (Glow & Johansen 2009, 39; 55–56.)

”Ketunpoikasia ja ihmislintuja” – Saamelaiset taiteilijat Suomessa¹²¹

Saamelaisia ammattitaiteilijoita on Suomessa noin 230. Lukumäärä tarkoittaa sitä, että Suomessa toimivista taiteilijoista noin 1 prosentti on saamelaisia taiteilijoita¹²². Saamelaisesta väestöstä suurempi osuus on taiteilijoita (n. 2,5 %) kuin koko Suomen väestöstä (n. 0,4 %)¹²³. Tämän tutkimuksen perusteella myös saamelaisen taiteilijakunnan rakenne on erilainen kuin koko suomalaisen taiteilijakunnan. Yksi suurimmista eroista suomalaiseen taiteilijakuntaan nähden on ikäkauma. Saamelainen taiteilijakunta on tietyllä tavalla ”kaksinapainen” eli taiteilijoiden joukossa on toisaalta paljon nuoren polven edustajia sekä toisaalta varttuneempaa väkeä. Keskimmäisiin ikäluokkiin kuuluvia (35–54-vuotiaita) saamelaisia taiteilijoita on sen sijaan Suomessa huomattavan vähän (28 %) verrattuna koko suomalaiseen taiteilijakuntaan, jossa keski-ikäisten ikäryhmään kuuluu lähes puolet taiteilijoista. Yksi selitys tähän voi olla se, että tiettyyn ikäluokkaan kuuluvat eivät kouluaikanaan saaneet saamen kielen opetusta eikä saamelaisen kulttuurin arvostus ollut niin korkealla kuin se oli sitä ennen ja sen jälkeen. Saamelainen taiteilijakunta on myös huomattavasti naisvaltaisempi kuin koko suomalainen taiteilijakunta, mikä johtuu pitkälti saamelaiskäsityön, duodjin, alalla toimivien suuresta määrästä. Duodjin tekijöiden enemmistö on naisia. Toinen merkittävä syy sukupuolijakaumaan on se, että taidealan koulutukseen hakeutuneiden saamelaisten joukossa on enemmän naisia kuin miehiä.

Suomen saamelaisten taiteilijoiden taiteenalajakauma poikkeaa hyvin paljon suomalaisen taiteilijakunnan jakaumasta, mutta muistuttaa samaan aikaan tämän tutkimuksen rinnalla koottua saame-

121 Kirjailija ja kuvittaja Kerttu Vuolab on todennut saamelaisten olevan pieniä ketunpoikasia vähäisen lukumääränsä vuoksi (Helander & Kailo 1999, 87). Taiteilija Nils-Aslak Valkeapään erään sinfonisen kokonaisuuden nimi on Sápmi Lottázan 1-2 (Saamenmaa, lintuseni 1992). Valkeapää on säveltänyt myös luonnon ääniin perustuvan Lintusinfonian (Goase dusse 1992). Valkeapää on kertonut olleensa lapsena niin tiiviisti lintujen parissa, että tunsu jossain vaiheessa osaavansa paremmin lintujen kuin ihmisten kieltä. (Helander & Kailo 1999, 87, 125–126.) Muusikko Ulla Pirttijärvi-Länsman sanoitti vuonna 1996 laulun nimeltään Ihmislintu. Saamelaisesta muusi-kosta Mari Boinesta tehdyn dokumenttielokuvan nimi on Valon lintu (Ohj. Somby, Liv Inger & Landsverk, Hans Olav 2010). Lintuihin liittyy myös Mari Boinen viimeisin levy, sillä sen nimi on Čuovgga Áirras 2009 (suom. lapintiira).

122 Taiteilija asema 2010 -tutkimusta varten koottiin suomalaisten taiteilijajärjestöjen jäsenmäärät. Taiteilijajärjestöissä oli yhteensä 21 787 jäsentä, joista 757 kuului useampaan kuin yhteen järjestöön. Taiteilijoiden kokonaismäärä Suomessa oli siis arviolta 21 000.

123 Suomen asukasluku noin 5,3 milj. ja Suomen saamelaisten lukumäärä noin 9 000. (Väestörekisterikeskus ja saamelaiskäräjät.)

laisten taiteilijoiden taiteenalajakaumaa yleensä¹²⁴. Saamelaiseen taiteilijakuntaan kuuluu myös Norjassa ja Ruotsissa paljon perinteisen käsityön, duodjin, tekijöitä sekä duodjin ja taideteollisuuden rajapinnalla työskenteleviä ammattitaiteilijoita. Nuoremman polven taiteilijat edellä mainituissa maissa ovat puolestaan yhä yleisemmin saaneet koulutuksen säveltaiteen tai elokuvataiteen aloille. Säveltaiteen alalla toimii eri maissa noin joka neljäs saamelainen taiteilija. Saamelaisille tyypillinen suullisen perinteen kulttuuri on taannut sen, että kirjailijoita on aina ollut kaikissa saamen kieliryhmissä. Suomessa se tarkoittaa sitä, että inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kielillä on kirjallisuutta saatavilla. Monialaisten taiteilijoiden osuus puolestaan saamelaisessa taiteilijakunnassa (18 %) on huomattavasti suurempi kuin monialaisten osuus koko suomalaisen taiteilijakunnan joukossa (9 %) (Rensujeff 2003, 20).

Huomattava enemmistö saamelaisista taiteilijoista asuu ja työskentelee saamelaisten kotiseutualueella (78 %), kun muissa ammateissa toimivan saamelaisväestön poismuutto saamelaisten kotiseutualueelta on ollut yleisempää. Saamelaisten kotiseutualueella asui vuonna 2007 kaiken kaikkiaan alle puolet kaikista Suomen saamelaisista. Saamelaisten taiteilijoiden muusta saamelaisesta väestöstä poikkeavaan asuinpaikkajakaumaan on useita selittäviä tekijöitä. Yksi on duodjin tekijöiden suuri määrä taiteilijakunnassa. Duodjin tekemiseen vaadittavien raaka-aineiden hankkiminen on usein kytköksissä poronhoitoon ja/tai Lapin luontoon. Duodjin asema osin ns. käyttötaiteena tarkoittaa myös sitä, että duodjin tekijöiden valmistamat tuotteet ovat osittain hyvin kulttuurisidonnaisia ja niiden kysyntä on vähäistä saamelaisen kulttuuripiirin ulkopuolella (erityisesti saamenpuvut). Toisena asuinpaikkajakaumaa selittävänä tekijänä voi pitää saamen kieltä. Useat saamelaiset taiteilijat käyttävät työssään ja teoksissaan äidinkieltään. Kielen puhuminen ja kielitaidon ylläpitäminen on helpompaa kielitaitoisien yhteisön ympäröimänä, ja samalla yhteisö toimii myös taiteilijan kielitaitoisena lähiyleisönä ja/tai markkina-alueena. Asuinpaikan valintaan vaikuttavat usein kaikki ne seikat, jotka edesauttavat työllistymistä ja toimeentuloa. Taiteellista työtä on pääsääntöisesti mahdollista tehdä missä vain, mutta muissa kuin poronhoitoon liittyvissä ammateissa toimivien on usein muutettava työn saannin vuoksi saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle.

124 Samaan aikaan saamelaisten taiteilijoiden listan kanssa koottiin rinnalla toista listaa, jossa ovat muiden maiden saamelaiset taiteilijat. Tätä muutamat käsittävää saamelaisten taiteilijoiden listaa ei ole asiantuntijoista koostuva raati arvioinut.

Saamelaisten taiteilijoiden tuki

Saamelaisten taiteilijoiden ja saamelaiskulttuurin tuki on peräisin useasta lähteestä, kuten kaikkien muidenkin taiteen ja kulttuurin parissa työskentelevien ryhmien. Saamelaisille taiteilijoille tukea jakavat saamelaisten omat instituutiot: kunkin maan saamelaiskäräjät omaan maahansa (käytännössä) sekä saamelaisneuvosto kaikkiin saamelais-ten asuttamiin maihin. Suomessa samoin kuin muissa maissa saamelaisille jakavat tukea myös valtakunnalliset ja alueelliset instituutiot: säätiöt ja rahastot, opetus- ja kulttuuriministeriö, kunnat/kaupungit sekä valtion taidetoimikuntalaitos (Taiteen keskustoimikunta, valtion taidetoimikunnat, apurahalautakunnat, Lapin taidetoimikunta). Norjassa ja Ruotsissa on alueellisia ja valtakunnallisia tukea jakavia instituutioita, joista myös Suomessa asuvat saamelaiset taiteilijat voivat saada tukea hankkeilleen. Tätä tutkimusta varten tehdyissä haastatteluis-
sa ilmeni, että Suomessa valtion taiteilija-apurahat ovat taiteellisen työn turvaamisessa erittäin tärkeitä (H1, H2, H5). Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunnan ja saamelaisneuvoston kulttuurilautakunnan jakamia apurahoja pidetään sen sijaan liian pieninä (H5).

Saamelaiset taiteilijat ovat olleet 2000-luvulla taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien apurahojen ja avustusten hakijoina marginaalinen ryhmä, sillä he ovat lähettäneet alle sata hakemusta vuosina 2004–2008. Vuositasolla vaihtelua on ollut vain vähän ja saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen hakemusten määrä on ollut keskimäärin 18¹²⁵. Kaiken kaikkiaan valtion taidetoimikuntalaitos ottaa hakemuksia vastaan vuositasolla noin 8 000–9 000. Yksittäisiä saamelaisia taiteilijoita hakijoina on ollut keskimäärin 15 vuosittain. Yleisimmin tukea on haettu kirjallisuuden, kuvataiteen, ja elokuvataiteen hankkeisiin. Kirjallisuuden hakijamäärään vaikuttaa kirjallisuuden valtion tukimuotojen runsaslukuisuus samoin kuin saamelaisten kirjailijoiden menestys myös Norjassa ja Ruotsissa. Elokuvataiteen tuen hakijoina ovat olleet pääsääntöisesti yhteisöt. Duodjin alan toimijat ovat hakeneet vähän valtion apurahoja ja avustuksia taiteenalalla toimivien lukumäärään nähden.

Saamelaisille taiteilijoille on myönnetty tarkastelun kohteena olleen viisivuotiskauden aikana kirjastoapurahoja (joka vuosi), taiteilija-apurahoja, matka-apurahoja, kohdeapurahoja, valtion muotoilutoimikunnan laatutukea, näyttöapurahaa ja lastenkulttuurin kohdeapurahaa. Merkittävimmät tukimuodot saamelaisille taiteilijoille ovat olleet taiteilija-apurahat ja kirjastoapurahat, joita molempia myönnetään taiteelliseen työskentelyyn. Valtion taidetoimikunnat eivät koko tarkastellun ajanjakson aikana myöntäneet yhtään taiteilija-apurahaa

125 Mukana eivät ole Lapin taidetoimikunnalle jätetyt hakemukset. Luvuissa on mukana sekä yksittäiset taiteilijat että yhteisöt.

saamelaisille taiteilijoille. Taiteen keskustoimikunta sen sijaan myönsi kaksi 3-vuotista (molemmat kuvataide) sekä kolme 1-vuotista (taideteollisuus, kirjallisuus, kuvataide) taiteilija-apurahaa kyseisten vuosien aikana. Saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille myönnettiin taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien (ml. kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunta) tukea yhteensä 185 247 euroa vuosina 2004–2008. Vuositasolla myönnettyjen summien keskiarvo oli noin 37 000 euroa. Summassa on mukana myös ½–3-vuotiset apurahat. Myönnettyistä apurahoista ja avustuksista lähes kolmasosa on suunnattu kuvataiteen hankkeisiin, vaikka saamelaista taiteilijakuntaa tarkasteltaessa ainoastaan kuvataiteen alalla toimivia taiteilijoita on lukumääräisesti erittäin vähän, monialaisten joukossa tosin vähän enemmän.

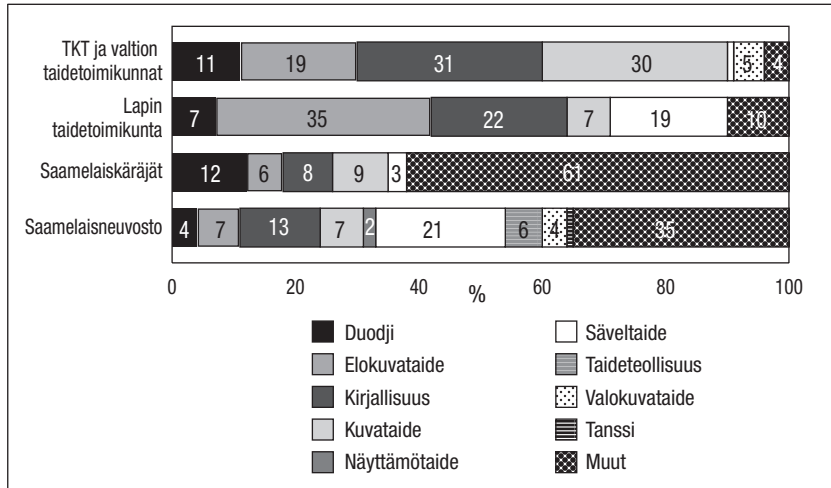
Taiteenaloittain tarkasteltuna valtion taidetoimikuntalaitoksen tukea on myönnetty saamelaisten taiteilijoiden ja yhteisöjen osalta erityisesti kirjallisuuden, kuvataiteen ja elokuvataiteen aloilla toimiville taiteilijoille ja yhteisöille. Lapin taidetoimikunnan tuen saajina suurin ryhmä on elokuvataiteen toimijat. Saamelaiskäräjien myöntämän tuen saajina ovat olleet useimmiten duodjin tekijät ja kuvataiteilijat. Saamelaisneuvoston tuesta suurin osa on myönnetty säveltaiteen alalla toimiville. Vaikka musiikin ja duodjin tekijöitä on paljon, heidän suhteellinen osuutensa tuen saajina on hyvin vähäinen. Duodji ei minkään tukijärjestelmän piirissä ole suurin taiteenala. (Kuvio 13.) Syynä ei varmaankaan ole se, etteikö duodjin tekijöitä haluttaisi eri järjestelmien kautta tukea vaan se, että duodjin tekijät eivät hae taiteilijoille tarkoitettuja apurahoja ja avustuksia.

Taiteenaloittainen tuen saajien jakauma osoittaa, että monipuoliset tukijärjestelmät ovat tarpeen, sillä eri järjestelmät näyttävät täydentävän toisiaan ja profiloituvat eri taiteenalojen tukijoiksi. (Kuvio 13.) Profiloitumisen syy löytyy varmimmin hakijajoukosta. Eri taiteenaloilla toimivat taiteilijat hakevat tukea eri järjestelmien kautta. Syynä siihen voi olla esimerkiksi pitkän ajan kuluessa vakiintuneet ”hakutavat”. Koska tällaista eriytymistä on havaittavissa, jokaisella järjestelmällä on oma paikkansa ja roolinsa saamelaisen taiteen edistämisessä.

Saamelaisten omat taiteen tukemiseen tarkoitettut lautakunnat saamelaiskäräjien ja saamelaisneuvoston yhteydessä tukevat erityisesti tapahtumia ja muita sellaisia hankkeita, jotka eivät välttämättä liity yksittäisellä taiteenalalla työskentelyyn. Siitä ovat osoituksena suuret ryhmän ’muut’ osuudet. Erityisesti saamelaiskäräjien tukea on suunnattu vain niukasti taiteellisen työn tekijöille, enemmän yhteisöille. Valtion taidetoimikuntalaitos sen sijaan tukee enemmänkin yksittäisillä taiteenaloilla tapahtuvaa taiteellista työskentelyä, joskin Lapin taidetoimikunnan saamelaisille taiteilijoille ja yhteisöille myönnetystä tuesta lähes viidesosa on suuntautunut valtionavustuksina yhteisöille toiminnan järjestämiseen ja muun muassa tapahtumatuotantoihin.

Taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien, jaostojen ja lautakuntien tuet osoittautuivat kiinnostavan ja sopivan parhaiten yksittäisten taiteilijoiden osalta kirjailijoille ja kuvataiteilijoille ja yhteisöjen osalta elokuvataiteen alalla toimiville. (Kuvio 13.)

KUVIO 13. Valtion taidetoimikuntalaitoksen, saamelaiskäräjien ja saamelaisneuvoston tuen jakautuminen (%) taiteenaloittain* 2004–2008

* Valtion taidehallinnossa duodjin alalle kuuluvat hankkeet luokitellaan taide-teollisuuteen, mutta tässä yhteydessä käytetään taiteenalana duodjia.

Saamelaiset taiteilijat ja vertaisarviointi

Saamelaiset ovat osallistuneet valtion taidetoimikuntalaitoksen toimintaan asiantuntijoina ja vertaisarvioijina taidetoimikuntalaitoksen alusta (1968) saakka. Saamelaisten jäsenten lukumäärä valtion taide-toimikunnissa on kuitenkin ollut vähäinen, sillä yhteensä vain 15 saamelaista on nimitetty jäseniksi vuosina 1968–2012. Eniten saamelaisia jäseniä on ollut Lapin (ent. Lapin läänin) taidetoimikunnassa (9 henkilöä kukin 3–9 vuotta kerrallaan). Valtion taidetoimikunnista saamelaisia jäseniä on ollut eniten valtion muotoilutoimikunnassa (ml. ent. valtion taideteollisuustoimikunta) – kolme henkilöä, kukin 3–6 vuotta kerrallaan. Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunnassa on ollut kaikkiaan kolme saamelaista varajäsentä (vuosina 2000–2011). Lisäksi valtion kirjallisuustoimikunnassa on ollut yksi jäsen (3 vuotta) ja Taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusjaostossa kaksi jäsentä (vuodesta 2009).

Taidetoimikuntalaitoksessa saamelaisilla taiteilijoilla ja asiantuntijoilla on ollut toiminnan ja resurssien kannalta jäsenyyksiä mer-

kittävämpi rooli läänintaiteilijoina. Lapin taidetoimikunnassa on työskennellyt saamelaisaiteen tai -kulttuurin läänintaiteilija lähes katkeamattomasti 30 vuoden ajan (1978–2008). Lapin taidetoimikunnan läänintaiteilijavuosista 26 prosenttia on vuosina 1973–2008 ollut saamelaisten taiteilijoiden käytössä. Saamelaisista läänintaiteilijoista puolet on ollut naisia. Myös työskentelyyn käytetyt läänintaiteilijavuodet ovat jakautuneet tasaisesti miesten ja naisten kesken. Läänintaiteilijoista kaksi on ollut erityisesti musiikin alalla toimivia taiteilijoita, kaksi kirjallisuuden ja kaksi monialaista. Sen sijaan saamelaisten läänintaiteilijoiden joukossa ei ole ollut yhtään taiteilijaa, joka edustaisi saamenkäsityötä, duodjia, vaikka sen harjoittajia on saamelaisessa taiteilijakunnassa määrällisesti eniten. Syynä voi olla esimerkiksi se, että duodjin tekijät eivät ole hakeneet läänintaiteilijan toimia.

Taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien sekä alueellisten taidetoimikuntien jakama suora tuki taiteilijoille jaetaan hakemusten perusteella. Tuen jakamisesta päätetään vertaisarvioinnin pohjalta ja tärkein kriteeri taidetoimikuntalaitoksen päätöksenteossa on aina taiteellinen laatu. Vertaisarvioinnin suorittamiseen liittyy hankalia tilanteita silloin, kun kyseessä on pieni vähemmistö, jonka kulttuuria ja kieltä ei tunneta riittävän hyvin. Ensinnäkin taidetoimikuntiin (tai muihin vertaisarviointia tekeviin instansseihin) voi olla vaikeaa löytää kyseisen ryhmän jäseniä asiantuntijoiksi. Toiseksi kyseisen ryhmän jäsen saattaa olla hyvin usein esteellinen päätöksenteossa sukulaissuhteiden ja muiden kytkösten vuoksi. Varsinkin kirjallisuuden alalla vertaisarvioinnin asiantuntemus vaarantuu helposti, sillä saamen kieliä on useita eikä saamelainenkaan asiantuntija yleensä osaa kaikkia saamenkieliä ja, kuten edellä on ilmennyt, käännöksiä on harvoin saatavilla. Monessa kulttuuripiirissä yhteistyötä tehnyt ja arvostusta saanut Nils-Aslak Valkeapää on todennut, että toisen kulttuurin ja asiantuntemuksen mittojen mukainen vertaisarviointi ei tee oikeutta saamelaiselle taiteilijalle ja taiteelle (Helander & Kailo 1999, 129).

Taiteellisen laadun arvioiminen ei ole yksinkertainen tehtävä. Taiteen keskustoimikunnan puheenjohtaja Leif Jakobsson kysyi vuonna 2010 monikulttuurisuus-aiheisessa seminaarissa: ”Mitä on taiteellinen laatu? Kuka siitä määrää? Keitä laadun määrittäjät edustavat? Vastaa-ko yli 40 vuotta vanha taiteen tukijärjestelmä tämän päivän olosuhteita ja taidekentän vaatimuksia? Pystyykö taidehallinto reagoimaan taidekentän muutokseen? Ovatko taidehallinnon päätöksentekijät valmiita ja avoimia hyväksymään erilaisia ilmaisumuotoja ja heille itselleen vierasta estetiikkaa?”¹²⁶ Jakobssonin mukaan rakentava lähestymistapa olisi analysoida valtion taidetuen hyviä ja huonoja puolia ja pohtia, miten tämä merkittävä resurssi tukisi parhaalla mahdollisella

126 Raportti seminaarista Taiteen tekeminen ja monikulttuurisuus: onko sille tilaa Suomessa?. Cable Factory talks 5. 09.09.2010. Cupore, Helsinki.

tavalla maamme ammattitaiteilijoita tulevaisuudessakin riippumatta iästä, sukupuolesta ja siihen liittyvistä suuntauksista, alkuperästä, asuinpaikasta tai uskonnosta. Kansallisuuteen, etniseen taustaan tai kieleen perustuvaa sääntelyä ei järjestelmään pitäisi sisältyä. Lain mukaan on kuitenkin huolehdittava siitä, että kielelliset ja alueelliset seikat otetaan huomioon¹²⁷. Käytännössä se on tarkoittanut sitä, että molempien kotimaisten kielten, suomen ja ruotsin asema säilyy muuttumattomana ja tukea jaetaan alueittain tasapuolisesti.

Asiantuntijuuden lisääminen tukea jakavissa organisaatioissa olisi välttämätön toimenpide vertaisarvioinnin uskottavuuden säilyttämiselle. Voisiko vertaisarvioinnissa käyttää eri taiteenalojen saamelaisia taiteilijoita ja/tai saamelaisia/suomalaisia asiantuntijoita varsinaisten jäsenten apuna?¹²⁸ Jos taidetoimikuntien jäseniksi ei saada riittävän asiantuntevia taiteilijoita tai taiteen asiantuntijoita, taidetoimikuntien tueksi voisi esimerkiksi luoda eri taiteenalojen toimijoista asiantuntijaverkoston, jonka tehtävänä olisi tarpeen tullen avustaa saamelaisten taiteilijoiden vertaisarvioinnissa. Tällaisen verkoston luominen olisi kaikin puolin kannatettavaa, sillä sekä taiteen tekemisen että taiteen asiantuntijoiden kentällä toimii yhä enemmän korkean taiteellisen koulutuksen saanutta väkeä.

Saamelaiskäräjät on esittänyt useissa lausunnoissaan kansallisen saamelaistaiteilijan toimen/viran perustamista Suomeen. Kansallisen saamelaistaiteilijan tehtävänä olisi edistää luovaa saamelaista taiteellista työtä ja saamelaistaiteen tuntemusta sekä edistää saamelaista taide- ja kulttuurielämää. Kansallinen saamelaistaiteilija korvaisi esityksen mukaan yhden Lapin taidetoimikunnan läänintaiteilijan toimen. Esityksen taustalla on saamelaisten kiihtyvä poismuutto saamelaisten kotiseutualueelta. Saamelaiskäräjät vaatii valtiovalalta erityisiä toimenpiteitä myös näiden saamelaisten kotiseutualueelta poismuuttaneiden saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaamiseksi. Saamelaistaiteilijan toimen olisi tarkoitus korostaa saamelaisten asemaa koko Suomen alkuperäiskansana.

Saamelaiskäräjien lausunnossa esitetään myös saamelaistaiteen taidetoimikunnan perustamista. Taidetoimikunta olisi valtakunnallinen ja se toimisi samaan tapaan kuin muutkin taidetoimikunnat paitsi, että saamelaiskäräjät osallistuisi jäsenten nimittämiseen. Saamelaistaiteen taidetoimikunnan työsarkaan kuuluisi esityksen mukaan myös kansallisen saamelaistaiteilijan valinta ja tuki. Saamelaistaiteen taidetoimikunnan merkitystä saamelaiskäräjät perustelee sillä, että sen näkemysten mukaan Lapin taidetoimikunta ei yksin pysty turvaamaan saamelaisen kulttuuri- ja taide-elämän kehittämistyön jatkuvuutta ja

127 Laki taiteen edistämisen järjestelyistä 1967/328 3§.

128 Taiteen asiantuntijoiden ei tarvitse edustaa tiettyä etnistä ryhmää, vaan eri taiteenalojen asiantuntemusta voi löytyä myös kyseessä olevan ryhmän ulkopuolelta.

laatua, vaan siihen tarvitaan erikoistuneempaa elintä. (Lausunto... 2010, 2–3; Lausunto... 2010a, 4–5; Lausunto... 2010b, 3–4; Lausunto... 2010c, 2–3.) Itsenäisyys apurahoihin ja avustuksiin liittyvässä päätöksenteossa on johtanut esimerkiksi Australiassa siihen, että aboriginaaleilla on ollut oma rahoituskanava Australian taideneuvostossa (Australia Council for Arts) vuodesta 1970. Australian elokuvakomissiossa (the Australian Film Commission) alkuperäiskansojen oma jaosto on ollut olemassa vuodesta 1993. (Glow & Johanson 2009, 23.)

Erityisen saamelaistaiteen taidetoimikunnan perustamista on syytä pohtia erityisen tarkkaan, sillä saamelaisten taiteilijoiden lukumäärä on Suomessa melko vähäinen ja ennen kaikkea apurahaa ja avustusta hakevia saamelaisia taiteilijoita on ainakin toistaiseksi ollut lukumääräisesti vähän. Taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusjaoston perustamisen yhteydessä käydyn keskustelun yksi ulottuvuus liittyi etnisen taustan relevanssiin taiteen tukien jakamisessa. Monet etnisiin ryhmiin kuuluvat taiteilijat vastustivat erillisen jaoston perustamista ja olisivat nähneet itsensä mieluummin osana edustamaansa ammattikuntaa ja yleistä taiteilijapoliittista päätöksentekoa.

Valtakunnallisen saamelaistaiteilijan toimi saattaisi sen sijaan olla toteuttamiskelpoinen uudistus. Valtakunnallisuuden perusteena tässä tapauksessa ei kuitenkaan olisi saamelaisten taiteilijoiden poismuutto saamelaisten kotiseutualueelta. Näinhän ei ole tapahtunut tämän aineiston perusteella. Perusteena olisi pikemminkin saamelaisen kulttuurin ja taiteen saavutettavuus eri osissa maata eli saamelaisen väestön kulttuuripalvelujen saattaminen tasa-arvoiseksi muiden väestöryhmien kanssa. Erään haastatellun saamelaisen taiteilijan käsityksen mukaan saamelaisen taiteen edistämiseksi ei välttämättä tarvita raskaita rakenteita vaativia uudistuksia. Taiteilijan mielestä saamelaisten taiteilijoiden asema tulisi selvittää perusteellisesti ennen kuin mitään uutta järjestelmää luodaan. Taiteilija halusi tuoda esille tukijärjestelmien lisäksi myös taidealan koulutukseen, työllistymismahdollisuuksiin ja ympäristönsuojeluun liittyviä näkökulmia. (H5.) Ne ovat kaikki ajankohtaisia puheenaiheita erityisesti saamelaisten kotiseutualueella, jossa yleinen koulutustaso on jäänyt jälkeen, työttömyysluvut ovat pysyneet korkeina ja ympäristötuhojen uhka on kasvanut.

Saamelaisen taiteen ja kulttuurin tukemiseksi on tehty viime aikoina muitakin aloitteita. Taiteilijoiden tukemiseen liittyy muun muassa instituutioiden tukeminen ja uusien tuki-instrumenttien luominen. Norjassa toimivalle saamelaiselle teatterille on esitetty kiertueavustuksia, kulttuuripalveluiden saatavuuden ja teatterialan ammattilaisien työllisyyden parantamiseksi. Saamelaiskäräjät on esittänyt Helsingissä toimiville saamelaisyhdistyksille tiloja kulttuuritoimintaa varten ja toiveissa on myös uusi tukijärjestelmä, jonka avulla voisi tuottaa ja kääntää saamelaiskirjallisuutta (Lausunto... 2010a, 2; Lausunto... 2010b, 3; Lausunto... 2010c, 5).

Lopuksi

Tämän tutkimuksen perusteella saamelainen taiteilijakunta on siis lukumäärältään pieni mutta suhteessa saamelaisen väestön kokoon suuri. Taiteenalajakaumaltaan saamelaiset ovat keskittyneet pääasiallisesti kolmeen suureen: duodji, säveltaide ja kirjallisuus. Myös suuri joukko monialaisia taiteilijoita toimii sekä edellä mainituilla taiteenaloilla että etenkin elokuvataiteen ja kuvataiteen aloilla. Taiteilijatuen suhteen saamelainen taiteilijakunta osoittautui erittäin heterogeeniseksi tämän aineiston valossa. Suurin osa saamelaisista taiteilijoista tekee omaehtoista taiteellista työtä ilman apurahoja ja avustuksia. Hakijamäärien ja apuraharekisterin perusteella heillä ei ole ollut tapana edes hakea tukea. Pienempi osa taiteilijoista sen sijaan hakee monenlaisia apurahoja ja avustuksia lähes vuosittain sekä valtion taidetoimikuntalaitokseen kuuluvista taidetoimikunnista, jaostoista ja lautakunnista että saamelaiskäräjien ja saamelaisneuvoston kulttuurilautakunnilta. Päätöslistojen ja apuraharekisterin perusteella heille myös myönnetään apurahoja ja avustuksia kohtuullisen paljon. Taiteenaloittainen tuen jakautuminen osoittaa selkeästi, että tuen hakijoiden joukko on erittäin pieni, sillä tuen hakijat ja tuen saajat edustavat yleensä saamelaisen taiteilijakunnan pienimpiä taiteenaloja. Suurimmilla taiteenaloilla, duodjin ja säveltaiteen aloilla, toimivat taiteilijat hakevat erityisesti valtion taidetoimikuntalaitoksen piirissä jaettavaa tukea huomattavasti vähemmän.

Inariin vuonna 2012 valmistuva Saamelaiskulttuurikeskus Sajos tulee olemaan Suomen saamelaisten hallinnon ja kulttuurin keskus¹²⁹. Edellytykset taiteen tekemiseen ja esittämiseen paranevat huomattavasti uuden kulttuurikeskuksen myötä, sillä Sajos on paitsi hallinnon ja kulttuurielämän keskus myös tapahtumatalo, kongressikeskus, kokouskeskus ja saamelaisarkisto. Jotta tiloihin tulisi toimintaa, tarvitaan panostuksia myös sisältöihin, mikä tarkoittaa muun muassa taiteilijoiden tukemista. Saamelaiskäräjät on vaatinut muun muassa saamelaiseen elokuvataiteeseen lisää resursseja. Erityisesti kansainvälistä toimintaa järjestävän Alkuperäiskansojen elokuvakeskus tarvitsee resursseja toimintansa vakiinnuttamiseen (Lausunto... 2009, 4.) Taiteen ja taiteilijoiden aseman edistämiseen löytyy paljon erilaisia malleja, jotka olisi hyvä koota ja arvioida. Laajempi taidepoliittinen ohjelma ja strategia olisi tarpeen, jotta kaikki näkökulmat tulisivat esiin ja taidehallinnosta vastaavat tahot saisivat ajan tasalla olevaa tietoa tilanteesta. David Throsby (2006, 48) on kuvannut monikulttuurisessa yhteiskunnassa vallitsevaa tilannetta kulttuuripoliittiseksi mosaiikiksi, jonka eri osissa olisi hyvä käydä rakentavaa keskustelua

129 Sajos on vanha inarinsaamenkielinen sana, joka tarkoittaa tukikohtaa tai asentopaikkaa.

erilaisten teemojen ympärillä. Näiden keskustelujen tuloksena myös ruohonjuuritason taiteilijat saivat äänensä kuuluviin.

Saamelaisten taiteilijoiden asema Suomessa näyttää tulevaisuudessa melko valoisalta. Kaiken kaikkiaan kolmasosa taiteilijoista on alle 35-vuotiaita, mikä tarkoittaa sitä, että taiteen ja kulttuurin kenttä on elävä ja vahvasti nuorten taiteilijoiden hallussa. Saamelaisten taiteilijoiden joukossa on tulevaisuudessa yhä tasaisemmin molempien sukupuolten edustajia, ikäjakauma tasaantuu, taiteellinen koulutustaso nousee ja saamen kielen taitajien osuus kasvaa. Saamelaiskulttuurin elinvoimaisuuden takaamiseksi heidän merkityksensä on huomattava. Tästä syystä tietyt erityisjärjestelyt ovat joissakin tapauksissa tarpeen, vaikka esimerkiksi tähän mennessä saamelaisille myönnettyä taiteilijatukea ei voida pitää erityisen vähäisenä heidän lukumääräänsä ja erityisesti heidän hakemustensa määrään nähden. Jatkossa saamelaisten taiteilijoiden asemaa tulisi tutkia laajemmilla tulonmuodotukseen liittyvillä aineistoilla. Tutkimusjoukkoa voisi myös laajentaa yli valtakunnan rajojen kattamaan myös Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä toimivat saamelaiset taiteilijat.

Lähteet

- Ahvenjärvi, Kaisa (2005): Mistä päin olen poissa: saamelaisen identiteetin kysymyksiä Rauni Magga Lukkarin lyriikassa. *Avain* 2/2005. 66-77.
- Aikio, Pekka (2009): Lapin ja Oulun yliopistojen saamelaisuuteen liittyvien toimintojen ja yhteistyön kehittäminen. Lapin yliopisto, Rovaniemi ja Oulun yliopisto, Oulu.
- Aikio, Samuli, Aikio-Puoskari, Ulla & Helander, Johannes (1994): *The Sami Culture in Finland*. Lapin Sivistysseura, Helsinki.
- Aikio-Puoskari, Ulla (2007): Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua – kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä. *Sámit, sánit, sátnehámit*. Riepmočála Pekka Sammallahti miessemánu 21. beaivve 2007. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253, Helsinki. 73–84.
- Alper, Neil O. & Wassall, Gregory H. (2006): *Artists' Careers and Their Labor Markets*. Teoksessa Victor Ginsburgh & David Throsby (eds.): *Handbook of the Economics of Art and Culture*. Elsevier, Amsterdam. 813–864.
- Anttonen, Kari (2010): Saame soi. *Suomen Kuvalehti* 10/2010. 52–56.
- Courageous Conversations. National Talking Circle (2009). The Willin Centre for Indigenous Arts and Cultural Development Faculty of the VCA and Music, The University of Melbourne.
- Cronberg, Tarja (2010): Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki.
- Elstad J.I. & Røsvik Pedersen, K.R. (1996): *Kunstnernes økonomiske vilkår. Rapport fra Intekts- og yrkesundersøkelsen blant kunstnere 1993–1994*. INAS Rapport 1996:1. Institutt for sosialforskning, Oslo.
- Gierdu. Bevegelser i samisk kunstverden (2009). SKINN og RiddoDuottarMuseat, Karasjok og Bodø.
- Ginsburgh, Victor A. & Throsby, David (eds.) (2006): *Handbook of the Economics of Art and Culture*. Vol.1. Elsevier, Amsterdam.
- Glow, Hilary & Johanson, Katya (2009): "Your Genre is Black." *Indegenous Performing Arts and Policy*. *Plarform Papers*. Quarterly Essays on the Performing arts. No. 19 January 2009. Currency house Inc. Sydney.
- Grönlund, Mikko (2011): Kirjailijoiden taloudellinen asema Suomessa 2010. *BID Innovaatiot ja yrityskehitys*. Turun yliopisto, Turku.
- Guttorm, Gunvor (2001): Duoji bálgat – en studie i duodji. *Kunsthåntverk som visuell erfaring hos et urfolk*. Institutt for kunsthistorie. Universitet i Tromsø.
- Heian, Mari Torvik & Løyland, Knut & Mangset, Per (2008): *Kunstnernes aktivitet, arbeids- og inntektsforhold, 2006*. Rapport nr 241. *Telamarksforskning-Bø, Bø i Telemark*.
- Heikkinen, Merja (1989): *Tilannekuva kirjailijoista*. Tutkimus kirjailijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla. *Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja* nro 5. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Heikkinen, Merja (1996): *Kuvien taitajat – taidepolitiikan marginaalit*. Tutkimus graafisten suunnittelijoiden, kuvittajien ja sarjakuvantekijöiden

- asemasta. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 20. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Helander, Elina & Kailo, Kaarina (1999): Nils-Aslak Valkeapää – ei alkua, ei loppua. Teoksessa Elina Helander & Kaarina Kailo (toim.) (1999): Ei alkua ei loppua. Saamelaiden puheenvuoro. Like, Helsinki. 119–132.
- Helander, Elina & Kailo, Kaarina (toim.) (1999): Ei alkua ei loppua. Saamelaiden puheenvuoro. Like, Helsinki.
- Hirvasvuopio-Laiti, Annukka (2006): Saamelainen musiikki – mitä se on? Jänkä 1/2006. 2-5.
- Hirvonen, Vuokko (1999): Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 725. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hirvonen, Vuokko (2010): Saamenkielinen kirjallisuus: suuntauksia ja matka maailmalle. Teoksessa Carlsson, Sinikka, Huhtala, Liisi, Karkulehto, Sanna, Leppihalme, Ilmari, Märsynaho, Jaana (toim.): Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria. SKS, Helsinki. 191-194.
- Hivand, Maarit (2000): Saamelaiskirjailijat valtakulttuurien reuna-alueilla: SGS 20 vuotta 1979-1999. Teoksessa Irene Piippola (toim.): Girjin. Näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen. Lapin maakuntakirjasto, Rovaniemi. 11-15.
- Högmander, J. (2008): Ranttilan shamanistinen ekspressionismi syntyy pimeässä. Turun sanomat 7.2.2008.
- Irjala, Auli (1993): Säveltaiteilijan toimeentulo. Tutkimus säveltaiteilijakunnan rakenteesta ja taloudellisesta asemasta Suomessa vuonna 1989. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 16. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Jokinen, Heikki & Rautiainen, Pauli (2008): Taiteen edistämistä varten. Taide-toimikunnat 40 vuotta. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karhunen, Paula (1993): Näyttämötaiteilija Suomessa. Tutkimus asemasta ja toimeentulosta 1980–90-luvun vaihteessa. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 17. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karhunen, Paula (2009a): State Support for Immigrant Artists – Is It Multiculturalism? Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift 12. 26–54.
- Karhunen, Paula (2009b): Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2008. Tilastotiedote 1/2009. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karhunen, Paula (2011): Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2010. Tilastotiedote 1/2011. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karhunen, Paula & Rensujeff, Kaija (2006): Taidealan koulutus ja työmarkkinat. Ammatillisen koulutuksen määrä ja valmistuneiden sijoittuminen. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karhunen, Paula & Rensujeff, Kaija (2010): Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2009. Tilastotiedote 1/2010. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karhunen, Paula & Smolander (1995): Tanssitaiteilija lähikuvassa. Tutkimus asemasta ja toimeentulosta 1990-luvun vaihteessa. Tilastotietoa taiteesta nro 12. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karjalainen, Reetta (2008): Kuvia lumessa. Skábmagovat – alkuperäiskansojen elokuvafestivaalin mediarepresentaatio valtaväestön sanomalehdissä Helsingin Sanomat, Kaleva ja Lapin Kansa vuosina 1999–2007. Saame-

laisen kulttuurin pro gradu -tutkielma. Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto.

- Karttunen, Sari (1988): Taide pitkä – leipä kapea. Tutkimus kuvataiteilijoiden asemasta Suomesta 1980-luvulla. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 2. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Karttunen, Sari (1993): Valokuvataiteilijan asema. Tutkimus Suomen valokuvataiteilijakunnan rakenteesta ja sosiaalis-taloudellisesta asemasta 1980–1990-luvun vaihteessa. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 15. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Kauppinen, Eeva (2009): Aurinkoteatteri otti tulkin roolin. Kaleva 6.2.2009.
- Kivelä, Petri (2007a): Esipuhe. Teoksessa Petri Kivelä (toim.) – Pohjatuuli – North wind. Duodji – Sámi duojis hábmejii -prošeakta. Duodji – Saamenkäsityöstä muotoiluun -hanke. Duodji – from Sámi handicraft to Design project. Lapin yliopiston taiteidentiedekunnan julkaisuja. Sarja D. Opintojulkaisuja 12. Lapin yliopisto, Rovaniemi. 7-45.
- Kivelä, Petri (2007b): Muotoilun näkökulma duodjiin. Teoksessa Petri Kivelä (toim.) – Pohjatuuli – North wind. Duodji – Sámi duojis hábmejii -prošeakta. Duodji – Saamenkäsityöstä muotoiluun -hanke. Duodji – from Sámi handicraft to Design project. Lapin yliopiston taiteidentiedekunnan julkaisuja. Sarja D. Opintojulkaisuja 12. Lapin yliopisto, Rovaniemi. 46-83.
- Kivelä, Petri (toim.) (2007): Davvehiebma – Pohjatuuli – North wind. Duodji – Sámi duojis hábmejii -prošeakta. Duodji – Saamenkäsityöstä muotoiluun -hanke. Duodji – from Sámi handicraft to Design project. Lapin yliopiston taiteidentiedekunnan julkaisuja. Sarja D. Opintojulkaisuja 12. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Koivunen, Hannele & Marsio, Leena (2006) Reilu kulttuuri? Kulttuuripoliitikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisu 2006:50. Opetusministeriö, Helsinki.
- Kulonen, Ulla-Majja, Seurujärvi-Kari, Irja & Pulkkinen, Risto (toim.) (2005): The Saami. A Cultural Encyclopaedia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925. SKS, Helsinki.
- Kulttuuritilasto 2007 (2009). Tilastokeskus, Helsinki.
- Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.) (1994): Kulttuurintutkimus. Johdanto. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kupiainen, Jari (1994): Antropologinen taiteentutkimus. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) Kulttuurintutkimus. Johdanto. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 164–183
- Laitinen, Heikki (1994): The Many Faces of the Yoik. Finnish Music Quarterly 4/1994.
- Lapin läänin taidetoimikunnan kirje 19.11.1973 Taiteen keskustoimikunnalle.
- Lausunto opetusministeriölle selvityksestä elokuvan julkisesta rahoitusjärjestelmästä (2009). Saamelaiskäräjät 19.1.2009.
- Lausunto opetusministeriölle selvityksestä: Taiteen keskustoimikunnasta taiteen edistämiskeskus. Esitys valtion taidetoimikuntajärjestelmän kehittämiseksi (2010). Saamelaiskäräjät 29.1.2010.
- Lausunto opetusministeriölle selontekoehdotuksesta Kulttuuri – tulevaisuuden voima (2010a). Saamelaiskäräjät 6.4.2010.

- Lausunto Eduskunnan sivistysvaliokunnalle valtioneuvoston kulttuuripoliittisesta selonteosta eduskunnan sivistysvaliokunnalle (2010b). Saamelaiskäräjät 7.6.2010.
- Lausunto Opetus- ja kulttuuriministeriölle luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi Taiteen edistämiskeskukselta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (2010c). Saamelaiskäräjät 17.8.2010.
- Lehtola, Jorma (2000a): Lailasta Lailaan. Tarinoita elokuvien sitkeistä lappalaisista. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Lehtola, Jorma (2006): 30 vuotta käsityö sydämellä. Sámi Duodji ry. 1975–2005. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Lehtola, Jorma (2007): Laulujen Lappi. Tarinoita haavemaasta. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Lehtola, Veli-Pekka (1997) Saamelaiset, historia, yhteiskunta, taide. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Lehtola, Veli-Pekka (1999a): Aito lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä. Stereotyytiat ja saamelainen kulttuurintutkimus. Teoksessa Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti (toim.) (1999): Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 1: Outamaalta tunturiin. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Rovaniemi. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. katsauksia ja puheenvuoroja 32. Rovaniemi. Kustannus-Puntsi, Inari. 15–32.
- Lehtola, Veli-Pekka (1999b): Saamelainen kirjallisuus ja jutavat/liikkuvat identiteetit. Virke 2/1999. 8–11.
- Lehtola, Veli-Pekka (2000b): Henkinen perinne nykytaiteen lähtökohtana. Teoksessa Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäljärvi (toim.) (2000): Siiddastallan. Siidoista kyliin. Kustannus Pohjoinen, Oulu. 180.
- Lehtola, Veli-Pekka (2000c): Kansanperinne ja sen jatkajat. . Teoksessa Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäljärvi (toim.) (2000): Siiddastallan. Siidoista kyliin. Kustannus Pohjoinen, Oulu. 199-217.
- Lehtola, Veli-Pekka (2000d): Vanhan maailmankuvan perintö. Teoksessa Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäljärvi (toim.) (2000): Siiddastallan. Siidoista kyliin. Kustannus Pohjoinen, Oulu. 181-182.
- Lehtola, Veli-Pekka (2004). The Sámi People. Traditions in Transition. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Lehtola, Veli-Pekka (2008): Muitaledddjiid manisboahhtit Beaivváš sámi teáhtera historjá. – Publications of the Giellagas institute nro 11. Giellagas-instituutti.Oulun yliopisto, Oulu.
- Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (2008): Tutkijan kirja. Vastapaino, Tampere.
- Linkola, Martti & Pennanen, Jukka (2000): Saamelainen käsityö kansantaiteen ilmentäjänä. Teoksessa Jukka Pennanen & Klemetti Näkkäljärvi (toim.) (2000): Siiddastallan. Siidoista kyliin. Kustannus Pohjoinen, Oulu. 183-185.
- Lohiniva, Leena (1999): Govvan. Saamelaisesta kuvataiteesta. Rovaniemen taidemuseon julkaisuja, Rovaniemi.
- Länsman, Anne (2008a): Saamen kieli pääkaupunkiseudulla. Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja 5. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki.

- Länsman, Anni-Siiri (2008b): Kenelle saamentutkija tutkii? Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (2008): Tutkijan kirja. Vastapaino, Tampere.
- MacKinnon, D.W. (1960): Genus *Architectus* Creator Varietas Americanus. *AIA Journal* September 1960. 31-35.
- Magga, Sigga-Marja (2010): Vapauden rajat ja ulottuvuudet. Kirjoittamattomat säännöt duodjin ja saamelaisen muotoilun mahdollisuuksina ja rajoittajina. Pro gradu -tutkielma. Saamelainen kulttuuri. Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto.
- Maijala, Lauri (2007): Ei enää nunnuka lae laeta. *Lapin ylioppilaslehti* 2/2007. 14.
- Martikainen, Tuomas (toim.) (2006): Ylirajainen kulttuuri. *Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Minkkinen, Virpi (1999): Taiteellinen työ ja apurahat. Tutkimus valtion apurahan saajista. *Tilastotietoa taiteesta* nro 22. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Oesch, Pekka (1995): Elokuvantekijöiden toimeentulo. Tutkimus taloudellisesta asemasta 1989 ja 1992. *Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja* nro 18. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Paananen, Seppo (2009): Neljäkymmentä vuotta kielivähemmistöjen elinolo-tutkimuksesta. *Hyvinvointikatsaus* 3/2009. 58-60.
- Pasanen, Annika (2003): Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaame-laisten kielipesätoiminta. Pro gradu -tutkielma. Itämerensuomalaiset kielet. Suomalais-ugrilainen laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Pennanen, Jukka & Näkkäläjärvi, Klemetti (toim.) (2000): Siiddastallan. Siidoista kyliin. Kustannus Pohjoinen, Oulu.
- Persen, Synnøve (2010): Kunstskolen Karasjok. *SKINNBLAD* 3/2010. 13.
- Piippola, Irene (toim.) (2000): Girjin. Näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen. Kustannus-Puntsi, Inari.
- Piippola, Irene (2003): Saamelaiskirjallisuus Suomessa. *Kaltio* 3/2003.
- Pirnes, Esa (2008): Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna. *Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research* 327. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pohjoismainen saamelaissopimus (2005), suomalais-norjalais-ruotsalais-saamelaisen asiantuntijaryhmän 27. lokakuuta 2005 luovuttama luonnos.
- Rasmus, Minna (2010): Saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutustarpeet Suomessa. *Publications of the Giellagas Institute* nro 13. Oulun yliopisto, Oulu.
- Rautiainen, Pauli (2008): Suomalainen taiteilijatuki. Valtion suora ja välillinen taiteilijatuki taidetoikuntien perustamisesta tähän päivään. Taiteen keskustoimikunta. Tutkimusyksikön julkaisuja N:o 34. Taiteenkeskustoimikunta, Helsinki.
- Rensujeff, Kaija (2003): Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulomuodostuksesta eri taiteenaloilla. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no 27. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.
- Rensujeff, Kaija (2005): "Uusia mahdollisuuksia ja pieniä läpimurtoja". Taiteilijat vuoden 2000 kyselytutkimuksessa ja väestölaskennassa. Työpapereita no 42. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.

- Rovaniemen taidemuseon toimintakertomus 2007 (2008). Rovaniemen kaupungin museotoimi. Rovaniemi.
- Saamelaisalueen koulutuskeskuksen tehtävät, asema ja lainsäädäntö. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:3. Opetusministeriö, Helsinki.
- SAKK:n koulutustoiminnan strategia 2011 (2011). Saamelaisalueen koulutuskeskus, Inari.
- Sámi Duodji ry:n 30-vuotisnäyttely 20.10.2007–20.01.2008.
- Saukkonen, Pasi (2010): Kotouttaminen ja kulttuuripolitiikka. Tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä. Cuporen julkaisuja 19. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö Cupore, Helsinki.
- Scheinin, Martin (2006): Ihmisen ja kansan oikeudet – kohti Pohjoismaista saamelaisopimusta. *Lakimies* 1 / 2006. 27–41.
- Solhjell, Dag (2009): Samisk kunst i et sosiologisk og historisk perspektiv. I Gierdu. *Bevegelser i samisk kunstverden. SKINN og RiddoDuottarMuseat, Karasjok og Bodø.* 30–41.
- Suomen kolmas raportti alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta (2006). Ulkoasiainministeriö, Helsinki.
- Taide on mahdollisuuksia (2002). Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO. Opetusministeriö, Helsinki.
- Taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittävän toimikunnan (TAISTO II) muistio (2000). Opetusministeriön työryhmien muistioita 22. Opetusministeriö, Helsinki.
- Throsby, David & Thompson, Beverley (1995): *The Artist at Work. Some Further Results from the 1988 Survey on Individual Artists.* School of Economic and Financial Studies Macquarie University. Australia Council for the Arts, Sydney.
- Throsby, David & Hollister, Virginia (2003): *Don't Give Up Your Day Job: An Economic Study of Professional Artists in Australia.* Australia Council for the Arts, Sydney.
- Throsby, David (2006): *Does Australia Need a Cultural Policy? Platform Papers.* Quarterly Essays on the Performing Arts. No 7. Currency House Inc. Sydney.
- Tovey, Noel (2009): Foreword. In *Courageous Conversations.* National Talking Circle. The Willin Centre for Indigenous Arts and Cultural Development Faculty of the VCA and Music, The University of Melbourne. 3.
- Towse, Ruth & Khakee, Abdul (eds.) (1992): *Cultural Economics.* Springer, Heidelberg.
- Työelämän tutkintojen perusteet (1998). Saamenkäsitönmestarin erikoisammattitutkinto. Opetushallitus, Helsinki.
- Valtion taidekokoelma (2005). Toimintakertomus 2004. Valtion taideteostoimikunta, Helsinki.
- Valtion taideteostoimikunta (2010). Toimintakertomus 2009. Valtion taideteostoimikunta, Helsinki.
- Valtion taideteostoimikunta (2011). Toimintakertomus 2010. Valtion taideteostoimikunta, Helsinki.

- Vasara, Veera (2010): Rovaniemen saamelainen kirjasto on yksi kattavimmista. Lapin Kansa 24.7.2010.13.
- Wassall, Gregory H. & Alper, Neil O. (1992): Toward a Unified Theory of the Determinants of the Earnings of Artists. Teoksessa Ruth Towse & Abdul Khakee (eds.) Cultural Economics. Springer, Heidelberg. 187–200.

Elektroniset lähteet

- Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen peruskirja. <http://www.formin.fi>
- Ambrusin, Jarkko (2007): Saameyössä rokkia ja joikua suurella tunteella. Tampereen elokuvajuhlien verkkolehti. <http://www.uta.fi/festnews/2007/sunnuntai/37460.shtml>
- Beaivváš Sámi Teáhter. <http://www.beaivvas.no>
- Giellagas-instituutti. <http://www.oulu.fi/giellagas>
- Hiltunen, Anna-Kaisa: Sanasto. Kulttuurivähemmistöprojekti. Taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys. <http://www.cultureforall.info>
- Hvem-Hva-Når Sami Grand Prix hos NRK.no http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.2147094
- ILO:n alkuperäiskansojen oikeuksien sopimuksen nro 169 ratifioineet maat. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifce.pl?C169>
- Isosaari, Inka (2007): Elokuvakeskus saamelaisten elokuvien kotisatama. Festival News. Tampereen elokuvajuhlien 2007 verkkolehti. <http://www.uta.fi/festnews/2007/lauantai/36537>.
- Isotalo, Ulla (2005): Inarin käsityömyymälät. Pohjois-Lappi – nyt! Kesä 2005. <http://www.saariselka.net/Kesa2005>
- Kirjallisuus. http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/taiteen_ ja_kulttuurin_alat/kirjallisuus/index.html?lang=fi
- Kirste Palton kotisivut. <http://www.kirstepaltto.org>
- Kolttsaamelaisen Pauliina Feodoroffiin ekoelokuva Non Profit mykisti yleisönsä. HS 30.1.2007. <http://www.hs.fi>
- Kustannus-Puntsi Ky. <http://www.puntsi.fi>
- Lapin yliopisto. <http://www.ulapland.fi>
- Lehtola, Veli-Pekka: Kieli – Yleistä tietoa – Taide – Yhteiskunta. Gáldu – Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples. <http://www.galdu.org>
- Lehtola, Veli-Pekka (1998-2000). Saamelaiset. <http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/index.htm>
- Metsätieto. Poronhoito Suomessa. <http://forest.fi>
- Nils Gaup and Kautokeino Rebellion 1852. Itämeri 2/2009. News of Finnish, Sámi and Baltic Studies at the Department of Scandinavian Studies, University of Wisconsin-Madison. <http://scandinavian.wisc.edu/dubois/itameri>
- Non Profit. http://www.skabmagovat.fi/tiedotteet_2009/nonprofit_su.pdf
- Oikeusministeriö. Tiedote 12.11.2008. Pohjoismainen saamelaissopimus esillä ministerikokouksessa Helsingissä. <http://www.government.fi/ajan-kohtaista/tiedotteet/tiedote/en.jsp?oid=244163>

- Oikeusministeriö. Tiedote 22.10.2010. Pohjoismaisen saamelaisopimuksen neuvottelutavasta sovittu.
<http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1284990374730>
- Paadar, Outi (toim.) (2006): Gulahallan. Ođasreive (suom. Tiedotuslehti). [http://www.saamicouncil.net/includes/file_download.asp?deptid=2213&fileid=2424&file=SuJu bladdi 2006 – 12 siiddu LOAHPALAS.pdf&pdf=1](http://www.saamicouncil.net/includes/file_download.asp?deptid=2213&fileid=2424&file=SuJu%20bladdi%202006%20-%2012%20siiddu%20LOAHPALAS.pdf&pdf=1)
- Pohjoismaiden neuvoston palkinnot, kirjallisuuspalkinto. <http://www.norden.org/fi/pohjoismaiden-neuvosto/pohjoismaiden-neuvoston-palkinnot/nordisk-raads-litteraturpris/>
- Pohjoismaiden neuvoston palkinnot, musiikkipalkinto. <http://www.norden.org/fi/pohjoismaiden-neuvosto/pohjoismaiden-neuvoston-palkinnot/musiikkipalkinto/>
- Poron jäljillä. http://www.craftmuseum.fi/poro/poromateriaalina/kasityotaidot_1.html
- Saamelaisalueen koulutuskeskus. <http://www.sogsakk.fi>
- Saamelaisdokumentit eivät mene kaupaksi. 29.1.2010 YLE Lappi http://yle.fi/lappi/2010/01/saamelaisdokumentit_eivat_mene_kaupaksi_1402863
- Saamelaisen taiteen kokoelma. <http://www.riddoduottarmuseat.no>
- Saamelaiskäräjät. <http://www.samediggi.fi>
- Saamelaisneuvosto. <http://www.saamicouncil.net>
- Saamen tutkimus, Helsingin yliopisto.
<http://www.helsinki.fi/sup/saamentutkimus/index.html>
- Sámi Dáiddárráđđi. <http://sdr.karport.no/index>
- Sámi Grand Prix -palkinnon saajat. Hvem-Hva-Når Sami Grand Prix hos NRK.
http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.2147094
- Taiteen keskustoimikunta. <http://www.taiteenkeskustoimikunta.fi>
- Tilastokeskus. <http://www.stat.fi>
- YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus 2007.
<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/declaration.html>
- YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksesta Suomen YK-liiton sivuilla.
<http://www.ykliitto.fi>
- YLE Sápmi. <http://www.yle.fi/sapmi>

Lait, sopimukset ja julistukset

- Kielilaki 2003/423
- Kolttalaki 1995/253
- Laki eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista 1961/236
- Laki Saamelaiskäräjistä 1995/974
- Laki taiteen edistämisen järjestelyistä 1967/328
- Laki valtion taiteilija-apurahoista 1969/734
- Poronhoitolaki 1990/848
- Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta annettu laki 545/1993 ja asetus 1993/649
- Suomen perustuslaki 1999/731

Yleisradiota koskeva laki 1993/1380

ILO:n alkuperäiskansoja koskeva yleissopimus nro 169, C 169 Indigenous and tribal peoples convention, ILO 1989

Pohjoismainen saamelaisopimus 2005 (luonnos)

YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus 2007, United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples

LIITE 1. Kirjoituspyyntö saamelaisille taiteilijoille

KIRJOITUSPYYNTÖ:
TAITEILIJAT JA MONIKULTTUURISUUS – SAAMELAISET TAITEILIJAT

Tämä kirjoituspyyntö on tarkoitettu Suomessa asuville saamelaisille taiteilijoille.

Teetkö taidetta yleisistä vai saamelaisista lähtökohdista? Onko taiteellisen työsi kohderyhmänä saamelaiset – esimerkiksi kielellisten, kulttuuristen tai muiden syiden vuoksi? Onko saamelaisella tai yleisemmin etnisellä alkuperällä tai taustalla mielestäsi merkitystä taiteen kentällä? Pitäisikö Suomessa kiinnittää nykyistä enemmän huomiota perinteisten vähemmistöjen luovaan taiteelliseen työskentelyyn? Oletko hakenut ja/tai saanut taiteilijoille tarkoitettuja apurahoja Suomessa tai muissa maissa? Minkälaiset ja kenen myöntämät apurahat soveltuvat taiteelliseen työhösi parhaiten? Miten suomalainen valtion taiteilijatuki ja muu taiteen tukeminen palvelevat mielestäsi saamelaisia, saamelaista taidetta ja koko yleistä kulttuurin kenttää? Myös mahdolliset pettymykset ovat tutkimuksen kannalta arvokasta tietoa, joten älä epäröi esittää kritiikkiä.

Voit kirjoittaa vapaasti omista kokemuksistasi ja ajatuksistasi, jotka liittyvät taiteen tekemiseen, saamelaisuuteen ja kulttuurielämään sekä monikulttuurisuuden Suomessa. Kerrothan, millä taiteenalalla toimit ja miten olet hankkinut taiteellisen ammattitaitosi. Tutkimuksen kannalta on hyödyllistä, jos kerrot myös taustatietoja itsestäsi: ikä, sukupuoli, asuinpaikkakunta, syntymäkunta, äidinkieli. Nimeä sinun ei tarvitse kertoa, ellet halua. Voit lähettää yhteystietosi (puhelinnumero, sähköpostiosoite), jos haluat kertoa tilanteestasi ja mielipiteistäsi tarkemmin.

Lähetä kirjoituksesi sähköpostina tai postissa mahdollisimman pian, viimeistään tammikuun lopussa 2008. Kirjoituksesi käsitellään luottamuksellisesti ja se tulee ainoastaan hankkeesta vastaavan tutkijan tutkimuskäyttöön.

Kaija Rensujeff
tutkija
Taiteen keskustoimikunta
Tutkimusyksikkö
PL 293 (Maneesikatu 7)
00171 HELSINKI
kaija.rensujeff@minedu.fi

* * *

Taiteen keskustoimikunnassa on käynnissä Taiteilijat ja monikulttuurisuus -tutkimushanke, jossa tarkastellaan taiteen edistämiseen myönnettävää valtion tukea kulttuurisen diversiteetin näkökulmasta. Kahden erillisen tutkimusprojektin kohteina ovat saamelaiset ja Suomeen muuttaneet taiteilijat. Myös Suomeen muuttaneille ja saamelaisille kohdistetut taidehankkeet ovat mukana tutkimuksissa. Taiteilijat ja monikulttuurisuus -tutkimushanke on osa Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikön laajempaa hanketta, jossa tutkitaan valtion harkinnanvaraisen taide- ja kulttuurituen toimivuutta.

Lisätietoja: www.taiteenkeskustoimikunta.fi/tutkimus

LIITE 2. Saamelaiset taiteilijat Norjassa

Saamelaiset taiteilijat ovat mukana yhtenä taiteilijaryhmänä norjalaisessa taiteilijatutkimuksessa, joka valmistui vuonna 2008¹. Norjan kulttuurihallinnon esittämänä toiveena oli, että tutkimuksen kohteena olisi myös saamelaisten taiteilijoiden tilanne (Heian et al. 2008, 95). Tutkimuksessa yhtenä keskeisenä muuttujana käytettiin muun muassa kieli- ja/tai vähemmistötaustaa. Saamelaisten taiteilijoiden ryhmä muodostuu niistä taiteilijoista, jotka kuuluvat niihin saamelaisiin taiteilijajärjestöihin ja/tai -yhdistyksiin, jotka Norjan taidehallinnossa ovat samassa asemassa kuin muutkin taidehallinnon kanssa yhteistyötä tekevät taiteilijajärjestöt. Tällä perusteella Norjan saamelaisten taiteilijoiden lukumääräksi saatiin 116². Norjassa viisi saamelaista taiteilijajärjestöä tai -yhdistystä toimii Saamelaisen taiteilijaneuvoston yhteydessä: Saamelainen taiteilijayhdistys (SDS) (kuvataiteilijat, taidekäsityölläiset duodji ja valokuvataiteilijat), Saamelainen kirjailijayhdistys (SGS), Saamelainen teatteriyhdistys (STS), Saamelaiset säveltäjät (SK) ja Saamelainen joikaajien yhdistys. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen vuosina 2008–2010 näiden järjestöjen jäsenmäärä on ollut yhteensä noin 260.

Norjalaisessa taiteilijatutkimuksessa vastausprosentti jäi saamelaisten osalta pieneksi (15,3 %) ja vain 17 taiteilijaa vastasi kyselyyn. Kaikkien taiteilijajärjestöihin kuuluvien taiteilijoiden vastausprosentti oli huomattavasti korkeampi (39,3 %). Saamelaisiin taiteilijajärjestöihin kuuluvia taiteilijoita käsiteltiin tutkimuksessa pelkästään saamelaisina taiteilijoina (Samisk kunstnerråd) luokittelematta heidän taiteenalojaan. Myös muiden taiteilijoiden luokitteluperusteena oli heidän jäsenyytensä tiettyihin valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin, mutta sillä erotuksella, että järjestöjen taiteenalaspesifisyyden perusteella taiteilijoiden taiteenalat olivat tiedossa. (Heian et al. 2008.)

Tutkimuksessa oli mukana myös 70 muihin kuin saamelaisiin taiteilijajärjestöihin, eli valtakunnallisiin eri taiteenalojen taiteilijajärjestöihin kuuluvaa taiteilijaa, jotka kyselyssä ilmoittivat kuuluvansa saamelaisrekisteriin³. Näistä taiteilijoista voitiin taiteilijajärjestöjäsenyyden perusteella päätellä taiteilija-ammattit, ja niiden perusteella taiteenalat. Taulukossa 4 taiteenalajakaumaa verrataan tätä tutkimusta varten kerättyyn aineistoon. On huomioitava, että aineistot on kerätty eri menetelmillä ja aineistot ovat eri kokoluokkaa. Kuten edellä mainittiin, Norjan taiteenaloittain luokitellusta tutkimusjoukosta puuttuvat saamelaisten taiteilijajärjestöjen jäsenet kokonaan. Kaiken kaikkiaan Norjan tutkimukseen osallistuneista taiteilijoista 2,9 prosenttia (70) oli saamelaisia taiteilijoita. Suomessa kerätyn tut-

- 1 Heian, Mari Torvik & Løyland, Knut & Mangset, Per (2008): Kunstnernes aktiviteter, arbeids- og inntektsforhold, 2006. Rapport nr 241. Telamarksforskning-Bø, Bø i Telemark.
- 2 Vuonna 2006 Saamelaisen taiteilijaneuvoston yhteydessä toimiviin taiteilijayhdistyksiin kuului yhteensä 166 taiteilijaa Norjasta, Ruotsista, Suomesta ja Venäjältä.
- 3 Saamelaiskäräjien käytettäväksi on Norjassa perustettu erityinen äänestysrekisteri eli samemanntallet. Saamelaisiksi tähän väestörekisteriin rinnastettavaan järjestelmään rekisteröityneiden henkilöiden lukumäärä Norjassa oli melkein 14 000 vuonna 2009. Lukumäärä on noussut 5 500 henkilöstä lähes 14 000 parissakymmenessä vuodessa. Saamelaisten lukumääräksi arvioidaan kuitenkin 40 000–65 000. (Yhä useampi pitää itseään saamelaisena. 17.12.2009. Norjan ulkoasiainministeriö. http://www.norja.fi/News_and_events/Uutisia-Norjasta/sametinget20aar/)

kimusjoukon taas oletetaan olevan perusjoukko, jossa kaikki saamelaiset taiteilijat ovat mukana. Suomen saamelaisista taiteilijoista esillä on kaksi jakaumaa⁴. Ensimmäiseen jakamaan (A) taiteilijat on luokiteltu siten, että ne taiteilijat, jotka toimivat useammalla kuin yhdellä taiteenaloilla, on määritelty monialaisiksi. Luokat ovat toisensa poissulkevia ja prosenttiosuuksien summa on 100. Toisessa jakauksessa (B) luokat eivät ole toisensa poissulkevia ja näin ollen taiteilija on sijoitettu kaikille niille taiteenaloille, joilla hän toimii. Se tarkoittaa sitä, että monialaisten taiteilijoiden (18 %) taiteenalat ovat kokonaisuudessaan näkyvissä. Vertaamalla jakaumia A ja B huomataan, että Suomessa kuvataide ja taideteollisuus nousevat näyttämötaiteen ohi taiteenalojen keskinäisessä järjestyksessä. Erittäin monet saamelaiset kuvataiteilijat toimivat myös muilla taiteenaloilla. Suomessa siihen vaikuttaa muun muassa se, että kuvitustyöt luokitellaan valtion taidehallinnossa taideteollisuuden eikä kuvataiteen alaan kuuluviksi. (Taulukko 4.)

Norjan saamelaisten taiteenalajakamaan taas vaikuttanee se, että tutkimuksessa mukana olevat taiteilijat kuuluvat valtakunnallisiin taiteilijajärjestöihin ja asuvat sekä työskentelevät pääasiassa Oslolla ja sen lähialueella (kolmannes). Perinteisistä saamelaisten taiteenaloista yleisin, duodji, ei näytä olevan Suomessakaan pääkaupunkiseudulla asuvien taiteenala. Taiteilijoiden alueellinen jakautuminen vaikuttaa todennäköisesti eniten saamelaisten taiteenalajakoon ja siinä ilmeneviin eroihin Suomen ja Norjan välillä. Norjassa saamelaisten yleisiä taiteenaloja ovat kuvataide, säveltaide ja näyttämötaide, Suomessa taas duodji, säveltaide ja kirjallisuus. (Taulukko 4.)

TAULUKKO 4. Saamelaiset taiteilijat taiteenalan mukaan Norjassa vuonna 2006* ja Suomessa vuonna 2010 (%)

Taiteenala	Norja	Suomi 2010	Suomi 2010
	2006 %	A %	B %
Kuvataide	16	1	6
Taidekäsityö, kansantaide (N), duodji (S)	10	42	51
Muotoilu, kuvittaminen, sisustusarkkitehtuuri (N), taideteollisuus (S)	4	1	9
Valokuvataide	0	1	2
Kirjallisuus	14	12	17
Näyttämötaide	21	2	5
Elokuvataide	6	5	9
Säveltaide	19	18	25
Muut (Norja), monialaiset (Suomi)	10	18	–
Yhteensä	100	100	–
	n=70	n=231	n=231

* Jakauma on laskettu tutkimusraportissa esitetyistä luvuista luokkia yhdistelemällä (Heian et al. 2008, 96).

4 Samoja jakaumia verrataan suomalaisten taiteilijoiden jakamaan, kuvio 1, s. 68.

Norjan tutkimuksen perusteella pääteltiin, että saamelaisten taiteilijoiden taiteellisesta työstä saadut tulot olivat vuonna 2006 hieman korkeammat kuin muilla taiteilijoilla keskimäärin. Tulos ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevää tasoa. (Heian et al. 2008,152;162). Lisäksi saamelaisten taiteilijoiden osoitettiin myös saavan taiteilijoiden tulotakuuseen (GI) liittyvää valtion tukea yleisemmin kuin muut taiteilijat keskimäärin. (emt., 2008, 191.)

Norjassa saamelaiset taiteilijat asuvat keskitetympin tietyillä alueilla muuhun väestöön verrattuna (emt. 2008, 104). Valtakunnallisiin järjestöihin kuuluvista saamelaisista taiteilijoista pääkaupunkiseudulla asui kolmannes, kun taas saamelaisiin taiteilijajärjestöihin kuuluvista 18 prosenttia (kaikista taiteilijoista 47 prosenttia). (Emt., 83.) Suomen saamelaisten taiteilijoiden tilanne poikkeaa merkittävästi Norjan saamelaisten tilanteesta, sillä vain 3 prosenttia taiteilijoista asuu Helsingissä tai pääkaupunkiseudulla. Eniten taiteilijoita, 43 prosenttia, asuu Inarin kunnassa ja koko saamelaisten kotiseutualueella asuu peräti 78 prosenttia taiteilijoista. Syitä siihen, että tulokset poikkeavat näin paljon näissä kahdessa maassa on useita. Kuten edellä todettiin, taiteilija on määritelty eri tavoin, taiteilija-aineistot on koottu eri tavoin ja myös niiden edustavuus suhteessa perusjoukkoon on erilainen.

*LIITE 3. Sámi Grand Prix –laulukilpailun
voittajat vuosina 1990–2011 sekä Áillohaš-
musiikkipalkinnon saajat vuosina 1993–2011*

<i>Vuosi</i>	<i>Laulusarja</i>	<i>Joikusarja</i>
2011	rOlfFa, Norja: Gulatgo Mu	Jan Ole Hermanson, Norja: Inga Karita
2010	Pia-Maria Holmgren, Ruotsi: Geaidnu	John Mathis A. Utsi, Norja: Rásttoš Jovvna
2009	SomBy, Suomi: Ii idida	Inga Biret Márjá Triumf & Ann Caroline Eira, Norja: Johan Martin Eira
2008	Elin Kåven, Norja: Áibbas Jaska	Antte Niillas N. Bongo, Norja: Sara Inga
2007	Ola Stinnerbom, Ruotsi: Snowflow	Anne Berit Peltoperä, Norja: Helene
2006	Johan Kitti, Ruotsi & Ellen Sara Bæhr, Norja: Luđiin muitalan	Anna-Reetta Niemelä, Suomi: Golleeatnama mánná
2005	Poppoo, Suomi: Giella ii leat jáddan	Anne Berit Peltoperä & Solveig Skum Solbakken, Norja: Áinnut
2004	Johan Kitti, Ruotsi: Engelat lávllodit	John Mathis Utsi, Norja: Issát Ánte
2003	Sofia Jannok, Ruotsi: Liekkas	Marit Gaup Eira, Norja: John Martin
2002	Elvira Galkina, Venäjä: Immel agk	Ellen Oskal, Norja: Ellen Sara Oskal Gaup
2001	Sofia ja Anna, Ruotsi: Meahci mánná	Anfissa Agueva, Venäjä: Meleš
2000	Marit Susanne Utsi, Norja: Duinna	Lars Ante Kuhmunen, Ruotsi: Gabna duottar
1999	Anja Vesterheim, Norja: Boares muitu	Berit Anne Oskal Kemi, Norja: Dovnnas luohtái
1998	Anja Vesterheim, Norja: Guorus váibmu	Nils Jørgen Utsi, Norja: John Máhtte
1997	Anne Inger & Maria Elisabeth Eira, Norja: Don	Marit Gaup Eira, Norja: Hilbon Májjáš
1996	Nils Henrik Buljo, Norja: Go beaivváš badjána	Anders P. Bongo, Norja: Mikkel Ánná
1995	Niko Valkeapää, Suomi: Vádjolus	Anders Aslak N. Eira, Norja: Nils Lars

<i>Vuosi</i>	<i>Laulusarja</i>	<i>Joikusarja</i>
1994	Inger Marie Gaino Nilut, Norja & Niko Valkeapää, Suomi: Duinna gávnnadit	Anders Aslak N. Eira, Norja: Mathis Rasmus
1993	Ann Mari Andersen, Norja: Ráhkisvuohta seamma lea	Marit Gaup Eira, Norja: Mihkkal Juhán
1992	Audhild Valkeinen, Norja: Máná eallinmokta	Anders Nils J. Eira, Norja: Johan M. Kemi
1991	Marit Elisabeth Hætta Øverli, Norja: Jáddá go beaivi?	Anders Nils J. Eira, Norja: Anders Nils Eira
1990	Sáve, Norja: Muital midjiide	Johan Anders Eira, Norja: Guovdageainnu suohkan

Lähde: Hvem-Hva-Når Sami Grand Prix hos NRK.no
http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.2147094

Áillohaš-musiikkipalkinnon saajat

1993	Mari Boine, Norja
1994	Johan Anders Bæhr, Norja
1995	Ole Larsen Gaino, Norja
1996	Wimme Saari, Suomi
1997	Roger Ludvigsen, Norja
1998	Inga Juuso, Norja
1999	Ingor Ántte Áilu Gaup, Norja
2000	Sancuari, Norja
2001	Johan Sara jr., Norja
2002	Frode Fjellheim, Norja
2003	Intrigue, Norja
2004	Anders P. Bongo, Norja
2005	Niko Valkeapää, Suomi
2006	Dimitrij Joavku, Norja
2007	Ulla Pirttijärvi-Länsman, Suomi
2008	Svein Schultz, Norja
2009	Liv Mæsel Rundberg, Norja
2010	Issat Sámmol Hætta, Norja
2011	Halvdan Nedrejord, Norja

Lähde: Hvem-Hva-Når Sami Grand Prix hos NRK.no
http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.2147094

*LIITE 4. Valtion taideteostoimikunnan hankkimat ja valtion taidekokoelman kuuluvat saamelais-
taiteilijoiden teokset vuonna 2009*

<i>Taiteilija</i>	<i>Teosnimi</i>	<i>Ajoitus</i>	<i>Tekniikka</i>	<i>Hankinta- vuosi</i>
Helander, Marja	Alaston selkä	1982	piirustus liitu	SKOP*
Helander, Marja	Talo (salkusta Grafiikkaa, Lah- den Taideinsti- tuutti)	1988	grafiikka pehmeäpohja, akva- tinta, kuivaneula	SKOP*
Helander, Marja	Kuva rakkau- desta	1989	maalaus öljy	1989
Helander, Marja	Pikkusisko	1994	valokuva mv, cibachrome	1995
Helander, Marja	Sukupolvet	1992	valokuva mv, väri	1995
Helander, Marja	Ukin ja mum- min häät	1995	valokuva mv, cibachrome	1995
Helander, Marja	Ergit-vaara	1997	valokuva duratrans-vedos valokaapissa puinen laatikko, sähkövalo, valokuva	1997
Helander, Marja	Niljoki	1997	valokuva kromogeeni- nen värivedos	1997
Helander, Marja	Sarjasta Suku- polvet	1994	valokuva käsinvärjätty mv- vedos	1997
Helander, Marja	"Ilmestyksiä" sarjasta Hel- sinki-Firenze- Utsjoki	1995	valokuva hopeagela- tiinivedos, kromogee- ninen värivedos	1998
Helander, Marja	"Merja" sarjasta Helsinki-Firen- ze-Utsjoki	1995	valokuva hopeagela- tiinivedos, kromogee- ninen värivedos	1998
Helander, Marja	Helsinki, sumu	2010	valokuva	2010

* SKOP – Yrityspankki SKOP Oyj:n taidekokoelma siirrettiin Valtioneuvoston päätöksellä 20.12.2001 opetusministeriön hallintaan. Kokoelman teosten hallinta jaettiin Ateneumin taidemuseon, Nykytaiteen museo Kiasman, Designmuseon ja valtion taideteostoimikunnan kesken. SKOP:in kokoelman teoksista 3 564 siirrettiin valtion taideteostoimikunnan hallintaan.

Research Reports
Publication no. 38
Arts Council of Finland
Helsinki 2011

Kaija Rensujeff

Sámi artists in Finland

English Summary

Research objectives, data and methods

This study on Sámi artists is a part of a more extensive research project on artist support and multiculturalism conducted by the Arts Council of Finland Research Unit. The project consists of two separate research subprojects, one of them focused on Sámi artists and the other on immigrant artists in Finland. The position of Sámi artists was surveyed by collecting information about their number, age distribution, regional distribution and activities in different fields of art. One of the objectives was to study Sámi artists' status and activities in state arts administration, as well as the channelling of state arts support to the Sámi arts sector. The information was collected mainly from the grants register, documents and reports of the Arts Council of Finland.

The list of and information on Sámi artists was collected from bulletins and registers of institutions awarding grants, artist associations' member lists, works containing and handling artist names and information (literature, recordings, video material), informative materials published by cultural institutions, cultural news and web sites (including catalogues, discographies, filmographies, bibliographies). The member lists of Finnish national artist associations, Sámi Duodji ry and Sámi Dáiddacehpiid Searvin (SDS, or the Sámi Artists' Union) were also used.

Experts and artists from the most familiar fields of Sámi art (duodji¹, music and cinema, literature, theatre and visual arts) were invited to form a small group of informants, who were interviewed and who evaluated the scope of the artist list drawn up by the researcher. This

1 The northern Sámi word for traditional handicrafts and artistic handicrafts made by the Sámi is duodji.

resulted in as accurate and up-to-date a list as possible of Sámi artists active in different fields of art. This research method is known as the jury method.

Sámi people

The Sámi are an indigenous people residing in parts of Norway, Sweden, Finland and Russia, and the only ethnic group recognised as an indigenous people in the European Union. The Sámi (numbering 76,000–110,000 in all) form a minority in all of the aforementioned countries. There are around 50,000–60,000 Sámi in Norway, 15,000–25,000 in Sweden, around 9,000 in Finland and some 2,000 in Russia.

In Finland, Sámi refers to people who consider themselves Sámi in addition to satisfying one of the following criteria:

1. they themselves or at least one of their parents or grandparents have learned the Sámi language as their first language, or
2. they are descendants of a person who has been registered as a mountain, forest or fishing Lapp in the land, taxation or population register, or
3. at least one of their parents is registered or could have been registered as entitled to vote in the elections of the Sámi Parliament. (Act on the Sámi Parliament, 1995/974 (Section 3).)

The existence of a Sámi homeland is required in the Constitution of Finland (1999/731 (Section 121)) and specified in greater detail in the Act on the Sámi Parliament (1995/974). The homeland of the Sámi encompasses the municipalities of Enontekiö, Inari and Utsjoki, as well as the reindeer grazing area in the municipality of Sodankylä. The homeland also includes what is known as the Skolt Sámi area, where the Sámi are represented by law by a special Skolt Sámi village meeting. (Act on the Sámi Parliament (1995/974).)

The Sámi languages are the closest cognate languages of Finnish and other Finno-Baltic languages. Sámi and Finnish have a great number of lexicographical and structural similarities based on a common parent language. Sámi is often used as an umbrella concept, even though the Sámi languages number ten in all, six of which have their own orthographies. All of the Sámi languages are Finno-Ugrian and included in UNESCO's list of endangered languages – Inari Sámi and Skolt Sámi as seriously endangered ones. In Finland, the Sámi population is linguistically and culturally divided into three groups: the Inari, Skolt and Northern Sámi. Of these, Northern Sámi has the largest number of speakers in Finland, Norway and Sweden. According to estimates, over 2,000 Northern Sámi speakers live in Finland.

Since 1996, the Sámi have enjoyed constitutional cultural autonomy in their homeland concerning their language and culture. Autonomy-related duties are handled by the Sámi Parliament, elected by the Sámi. The Sámi Parliament decides on appropriations for culture and teaching materials, as well as for social and health affairs. The Parliament has a term of four years. The Sámi Parliament represents the Finnish Sámi in national and international contexts and handles matters that deal with the Sámi language and culture and the status of the Sámi as an indigenous people. The authorities are also required to negotiate with the Sámi Parliament in all the aforementioned issues. The ultimate objective of the Act on the Sámi Parliament (1995/974) is to secure the Sámi the right to lead a life in keeping with their culture, without having to assimilate into the majority population.

The Sámi have always resided in areas belonging to different nations, which has introduced a cross-border element into their culture and art. Northern Sámi can be called the common language of the Arctic Sámi, that is, the Sámi living in the northern parts of Finland, Norway and Sweden. Of the Finnish Sámi population, around 70 per cent speak Northern Sámi. Cross-border cooperation has always been very extensive among the Sámi. The Sámi Parliaments of the three Nordic countries have a joint Parliamentary Council. The Sámi in Russia also participate in the Sámi Parliament's joint Language Board. Sámi unity is symbolised, for example, by a common flag and national anthem.

The Sámi Council was established in 1956 as a political cooperation body for the Sámi. Its objectives are to promote the interests of the Sámi as a people, to strengthen the feeling of unity among the Sámi, to attain recognition for the Sámi as a nation and to preserve the economic, social and cultural rights of the Sámi in the legislation of the four states. Measures taken to meet these objectives include agreements made between the states and the Sámi Parliaments, that is, the bodies representing the Sámi people.

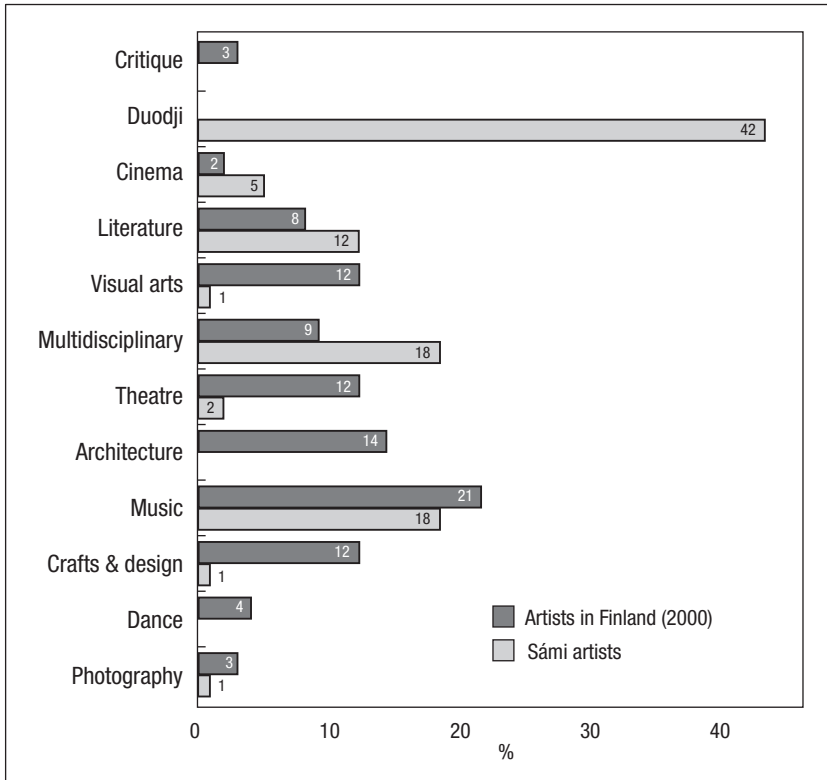
Sámi artists

There are around 230 professional Sámi artists in Finland, which means that around one per cent of the artists active in Finland are of Sámi origin². The proportion of artists is larger among the Sámi (ca. 2.5%) than among the overall population of Finland (ca. 0.4%). According to this study, the structure of the Sámi artist community

2 The number of members in Finnish artist organisations was collected for the Status of the Artist 2010 survey. Artist organisations had a total of 21,787 members, 757 of whom belonged to more than one organisation. According to estimates, the overall number of artists in Finland totalled 21,000.

also differs significantly from its Finnish counterpart. The fields of art, for example, exhibit a distinctive structure and include, among other things, duodji, an art form typical of the Sámi. Over 40 per cent of Sámi artists work solely with duodji, and half of them are partly involved in the field. The other half of the artist community is distributed across other fields of art.

FIGURE 1. Sámi* and Finnish artists by field of art** (%)

* Sámi artists in Finland (N=231).

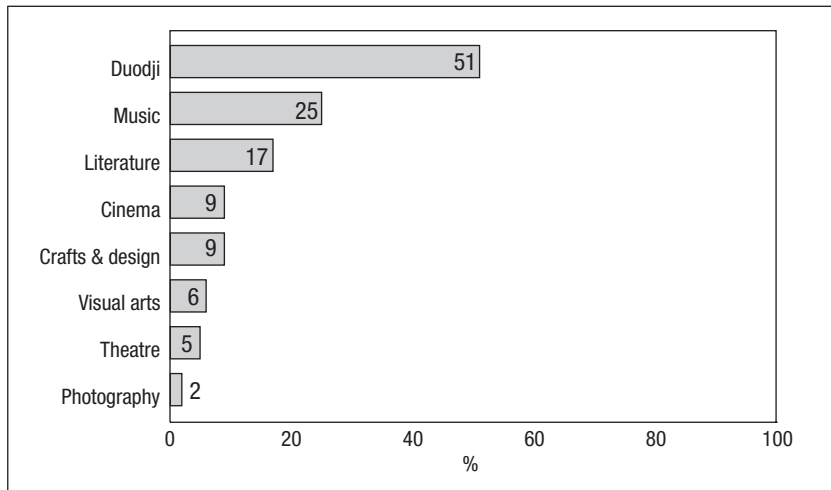
** Forms of art are mutually exclusive. Multidisciplinary artists are pictured as a group of their own.

Nearly one in every five Sámi artists works in music, in practice as performing artists, composers and song and yoik writers³. The proportion of multidisciplinary artists is much higher in the Sámi artist community (18%) than in the Finnish artist community in general, seeing as nine per cent of Finnish artists were categorised as multidisciplinary in 2000. Literature, cinema, and crafts and design (excluding duodji) are other fields typical of Sámi artists. In the state arts administration,

3 A yoik is a traditional Sámi form of song and way of singing. It is one of the longest living music traditions in Europe.

crafts and design includes illustration and graphical design, as well as artistic handicraft, industrial design, interior decoration, textile and clothing design, and cartoon art. Hardly any Sámi artists work in the fields of critique, dance and architecture. (Figures 1 and 2).

FIGURE 2. Sámi artists by field of art (%), incl. the fields of multidisciplinary artists*

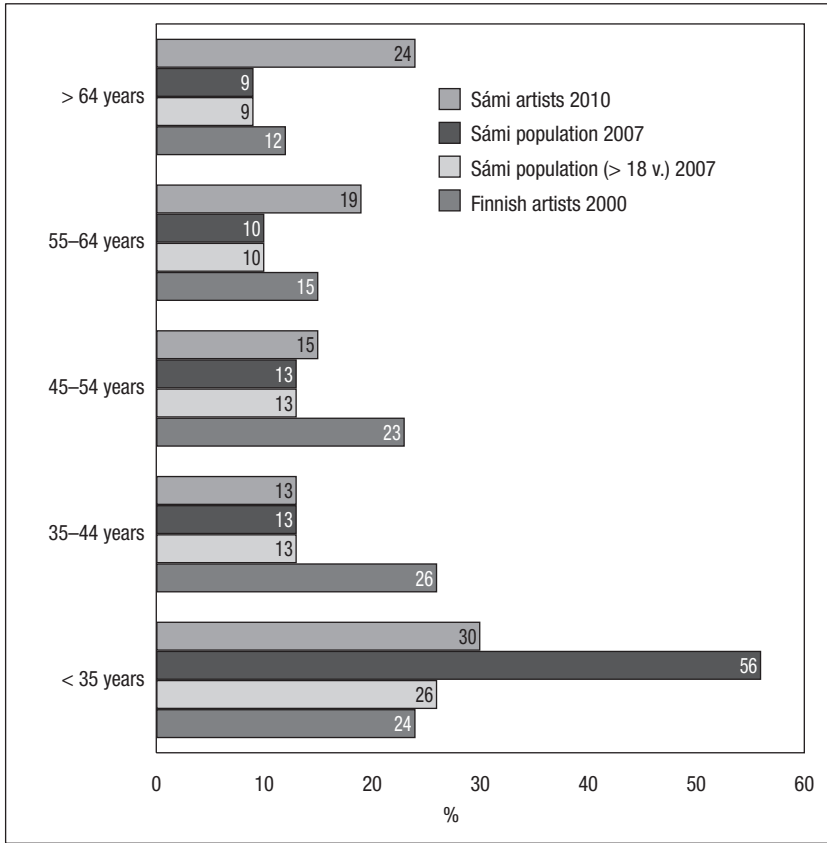

*The fields of art are not mutually exclusive but overlapping (the total % does not equal 100), meaning that the fields of multidisciplinary artists are included in the share of each individual field of art. N=231.

One of the major differences between the Sámi and Finnish artist communities relates to the age distribution. The Sámi community is, in a way, “bipolar”, with the bulk of the artists belonging either to the younger or to the older generation (Figure 3). In turn, Sámi artists in the mid-age groups (35–54-year-olds) account for a significantly smaller share (28 %) compared to the overall Finnish artist community, where this age group includes nearly half of the artists. One explanation might be that those belonging to the age group in question did not receive instruction in the Sámi language at school, and that the Sámi culture was not as highly appreciated during their formative years as it was before and has been afterwards.

The Sámi artist community is dominated by women – partly resulting from the art field distribution. Women account for 74 per cent of all Sámi artists. Artistic handicraft is usually a female-dominated field, and the proportion of women is especially high in duodji, where it totals 87 per cent (Figure 4). Over half of Sámi women artists work with duodji, compared to 25 per cent among men artists.

FIGURE 3. Sámi artists, Finnish artists and the Sámi population* by age group (%)

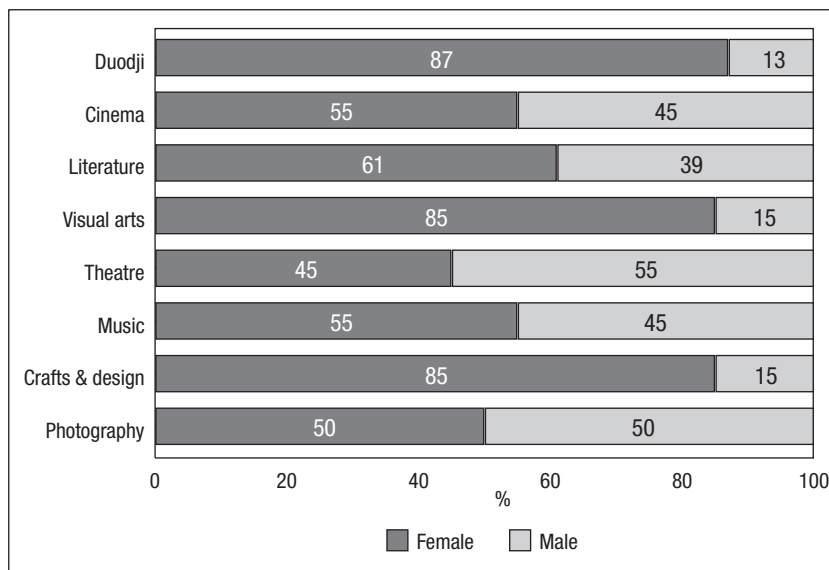

* In addition to the age distribution of the overall Sámi population, the Figure shows the distribution of those over 18 years of age, to clarify the size of the youngest age group for the purpose of comparisons.

Sources: Number of Sámi in the 2007 Sámi Parliament elections (Sámediggi). www.samediggi.fi; Rensujeff 2003, 20.

Cinema, photography, theatre and music show the most equal gender distributions in the Sámi art sector. Although nearly a third of all Sámi male artists work with music, the field cannot be characterised as a male-dominated one, since women also have a strong representation (55%) among musicians. (Figure 4.) In contrast, music is the most male-dominated field in the overall Finnish art sector (with men accounting for 80 % of the artists).

FIGURE 4. Sámi artists by form of art (%) and gender

The clear majority of Sámi artists live and work in the Sámi homeland (78 %). In 2007, less than half of all Finnish Sámi lived in the homeland (the municipalities of Enontekiö, Inari, Utsjoki, as well as the northern areas of the Sodankylä municipality). There are many explanations for the difference in residential distribution between Sámi artists and other Sámi people. One is the large number of duodji makers in the artist community. The procurement of raw materials needed for duodji is often linked to reindeer grazing and/or the nature of Lapland. Duodji's status as a form of "applied art" also means that the items made by duodji artists (especially traditional Sámi outfits) may be highly culture-bound and have small demand outside the Sámi culture. Another factor explaining the residential distribution is the Sámi language. Many Sámi artists use their mother tongue in their work. It is easier to speak a language and keep up one's language skills when surrounded by a community using the language. Furthermore, the community provides the artist with a linguistically well-versed local public and/or market area. Based on the material studied, the migration of artists working abroad has targeted nearly exclusively Norway and Sweden. An analysis of the fields of art, excluding duodji, shows that 67 per cent of the artists live in the Sámi homeland, 25 per cent elsewhere in Finland and 8 per cent abroad (Figure 5).

FIGURE 5. Regional distribution of Sámi artists and the Sámi population (%)

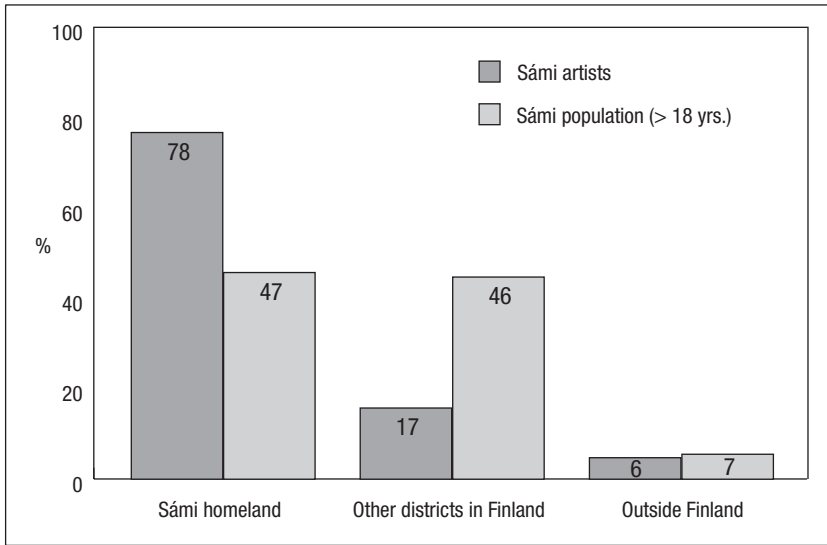

TABLE 1. Sámi artists in a nutshell

The number of Sámi artists in Finland	231	
Female artists	74 %	
Under 35 years	30 %	
Average age	47	
Residence in Sámi Homeland	78 %	
<i>Art forms</i>	<i>%</i>	<i>%*</i>
– Duodji	42	51
– Cinema	5	9
– Literature	12	17
– Visual arts	1	6
– Theatre	2	5
– Music	18	25
– Crafts & design	1	9
– Photography	1	2
– Multidisciplinary artists	18	–

* The percentages include the fields of multidisciplinary artists, which means the total does not equal 100.

The regional distribution of Sámi artists is very atypical compared to the results of other artist surveys. Nearly all other surveys of the status of artists have shown artists to be strongly concentrated in metropolitan areas. For example, the Helsinki metropolitan area is home to around half of Finnish artists and over half of state grant applicants. In contrast, only three per cent of Finnish Sámi artists reside in and around Helsinki.

Support of Sámi artists

The support granted to Sámi artists and culture originates from several sources, similar to the situation of other groups working with art and culture. Sámi artists receive support from the Sámi people's own institutions, with each of the Sámi parliaments distributing support in their own countries (in practice) and the Sámi Council providing support in all countries with a Sámi population. In Finland, similar to other countries, the Sámi also get support from national and regional institutions, such as foundations and funds, the Ministry of Education and Culture, towns and municipalities, as well as the Arts Council (Central Arts Council, National Art Councils, boards for grants and subsidies, Arts Council of Lapland). Norway and Sweden have institutions that distribute regional and national support, from which Sámi artists residing in Finland can also get support for their projects. Based on the interviews conducted for this study, state grants for artists are extremely important for artistic work in Finland. In contrast, the grants awarded by the boards of culture of the Sámi Parliament and the Sámi Council were considered too small.

In the 21st century, Sámi artists have been a marginal group of applicants for grants and subsidies awarded by the Arts Council of Finland and National Art Councils, seeing as they submitted fewer than 100 applications in 2004–2008. There has been hardly any variation at an annual level, with the number of applications submitted by Sámi artists and communities averaging 18. Overall, the Arts Council receives 8,000–9,000 applications a year (excl. Regional arts councils). The annual average number of individual Sámi artists applying for support is 15. Support has most commonly been sought for projects in the fields of literature, visual arts and cinema. The number of applicants in literature is influenced by the abundance of state support forms, as well as the success of Sámi authors in Norway and Sweden. Applicants in the field of cinema are mainly associations. Duodji artists have submitted very few applications for state grants and subsidies in comparison to the number of players active in the field.

In the five-year period under review, Sámi artists were awarded grants and subsidies to writers and translators (annually), working

grants, travel grants, project grants, quality support from the National Council for Design, grants for visual artists and project grants for children's culture. The most important support forms for Sámi artists were grants and subsidies to writers and translators and working grants, both of which are awarded for artistic work. In the period under review, Sámi artists did not receive any working grants for artists from the National Art Councils. However, the Arts Council of Finland awarded two three-year (both for visual arts) and three one-year (crafts and design, literature, visual arts) working grants in the period surveyed. Sámi artists and communities received a total of €185,247 in support (including library grants for authors and translators) from the Arts Council of Finland and the National Art Councils in 2004–2008. The average annual amount of support totalled €37,000. Nearly a third of the grants and subsidies targeted visual arts projects, even though very few Sámi artists work exclusively in that field. However, visual arts are a more common field among multidisciplinary artists.

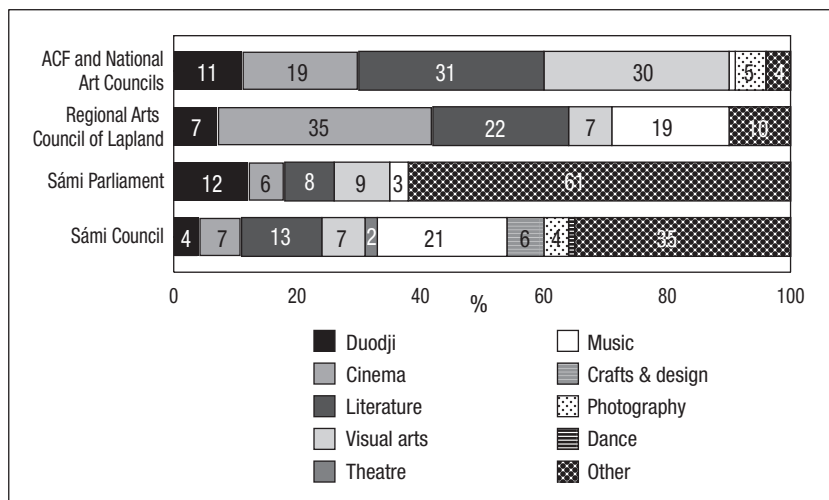
Analysed by individual field of art, the Arts Council has granted support to Sámi artists and communities especially in the fields of literature, visual arts and cinema. The last of these formed the largest group receiving support from the Arts Council of Lapland. Duodji and the visual arts have been the most frequent recipients of support from the Sámi Parliament. Most of the Sámi Council's support has gone to artists active in the field of music. Although there are many musicians and duodji artists, their relative share as recipients of support is minor. Duodji does not constitute the biggest field of art in any support system (Figure 6). This certainly does not depend on a lack of interest in supporting duodji artists through various systems, but rather on duodji artists not applying for grants and subsidies.

The distribution of support recipients by form of art shows there is a clear need for versatile support systems, since the different systems appear to complement one another and specialise in different fields (Figure 6). The reason for specialisation most likely stems from the group of applicants. Artists in different art forms also apply for support through different systems, perhaps due to "habitual" application methods being established over time. Since this type of specialisation has been detected, each system has a place and role to play in the promotion of Sámi art.

The Sámi's own art support boards operating in connection with the Sámi Parliament and the Sámi Council provide support especially for events and other projects not necessarily linked to work in a single field of art. This is evidenced by the large shares of "Other" in the Figure 6. The Sámi Parliament's support in particular has targeted communities rather than individual artists. The Arts Council, in turn, provides more support to artistic work in individual fields of art. Nevertheless, nearly a fifth of the support the Arts Council of Lapland

granted to Sámi artists and communities took the form of discretionary government transfers and went to communities to help organise activities and produce events. In terms of individual artists, the support of the Central Arts Council, National Art Councils, divisions and boards was of biggest interest and best suited to authors and visual artists, and in terms of communities, to those active in cinema. (Figure 6.)

FIGURE 6. Distribution of support from the Arts Council, Sámi Parliament and Sámi Council (%) by field of art* 2004–2008

* In the art form classification of the Arts Council of Finland (incl. regional councils) the field of crafts and design includes duodji.

When dealing with a small indigenous people, the support policy faces a notable challenge in deciding how to ensure equal distribution of support to those creating something new and those preserving traditions. In a sense, Sámi artists belong to both categories, but those granting support need to understand that grants and subsidies are needed in both areas and that the appropriations must be sufficient for the needs of both. From the perspective of the Sámi, artists active in “new fields of art” (e.g., cinema) deserve to be supported in their artistic work similarly to those active in traditional fields (e.g., duodji and music).

The research data showed the Sámi artist community to be very heterogeneous in terms of artist support. Most Sámi artists get no grants or subsidies for their artistic work. According to the number of applicants and the register of grants, they often do not even apply for support. A minor share of artists applies for different types of grants and subsidies on a near-annual basis from the National Arts Councils, subcommittees and boards of the Arts Council, as well as from the

boards of culture of the Sámi Parliament and Sámi Council. The lists of decisions and the register of grants show that they also receive a moderate amount of grants and subsidies. The distribution of support by field of art clearly indicates that the number of applicants is very small, since those applying for and receiving support usually represent the smallest fields of art among the Sámi artist community. Artists working with duodji and music, the biggest fields in the Sámi artist community, apply for much less support – especially from the Arts Council.

Sámi artists and peer assessment

The Sámi have participated in the Arts Council's operations as experts and peer assessors since its establishment in 1968. However, the number of Sámi members in the National Art Councils has been minor, seeing as only 15 Sámi representatives were appointed as members in 1968–2012. The Arts Council of Lapland has had the largest number of Sámi members. As for the National Art Councils, the Sámi have been best represented as members in the National Council for Design. The Board for Grants and Subsidies to Writers and Translators has had three Sámi deputy members in all (from 2000 to 2011). Moreover, the National Council for Literature has had one and the Subcommittee for Multiculturalism two Sámi members.

In the Arts Council, Sámi artists and experts have played a bigger role as regional artists than as members, in terms of activities and resources⁴. The Arts Council of Lapland had a regional artist working nearly uninterruptedly with Sámi art and culture for 30 years (1978–2008). From 1973 to 2008, twenty-six per cent of the “regional artist years” in the Arts Council of Lapland were allocated to Sámi artists. Two of the regional artists specialised in music, two in literature, and two were multidisciplinary. However, not one of the Sámi regional artists represented duodji, the traditional Sámi handicraft, even though duodji artists form the biggest group in the Sámi artist community in terms of their number. The reason for this may be that duodji artists have not applied for a position as a regional artist.

The Arts Council of Finland, National Art Councils and Regional Arts Councils grant direct support to artists based on application. Decisions on support are based on peer assessment, the main criteria always being artistic quality. Peer assessment involves difficult situations when dealing with a small minority, whose culture and lan-

4 The Regional Arts Councils employ regional artists to work as salaried special experts of different art forms with a view to promoting art and art-related activities in several regions (13). The system of regional artists was created in 1972.

guage are not always familiar enough. Firstly, it may be difficult to find members of the group to act as experts in arts councils (or other institutions conducting peer assessment). Secondly, members of the group may often be disqualified from participating in decision-making because of family relations or other connections. Peer assessment expertise is easily put at risk especially in literature, because there are so many different Sámi languages, and even Sámi experts are not usually familiar with all of them. Moreover, translations are rarely available.

The future status of Sámi artists looks quite bright in Finland. Overall, one-third of the artists are under 35 years of age, which means that the field of art and culture is vibrant and strongly in the hands of young artists. In the future, Sámi artists will more equally represent both genders, the age distribution will even out, the level of artistic education will rise and the share of Sámi speakers will increase. They play an important role in securing the vitality of the Sámi culture. This makes special arrangements necessary in some cases, even though the support granted to Sámi artists cannot be described as minor in relation to their number and especially to the number of applications submitted. In the future, the status of Sámi artists should be surveyed using more extensive material related to income formation. The research group could also be expanded across national borders to include Sámi artists in Norway, Sweden and Russia.

Tutkimusyksikön julkaisuja

Research Reports

ISSN 1796-6612

- N:o 1 Kati LINTONEN: Valokuvan 70-luku. Suomalaisen valokuvataiteen legitimaatio ja paradigmanmuutos 1970-luvulla. (The 1970's and the Finnish Photographic Art. Summary.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1988. ISBN 951-861-106-8.
- N:o 2 Sari KARTTUNEN: Taide pitkä – leipä kapea. Tutkimus kuvataiteilijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla.
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1988. ISBN 951-861-241-2.
- N:o 3 Totti TUHKANEN: Taiteilijana Turussa. Tutkimus Turun kuvataiteilijoiden urakehityksestä vuosina 1945–1985.
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1988. ISBN 951-861-322-2.
- N:o 4 Jarmo MALKAVAARA: ”Kauneus” ja ”Mahti”. Taitejärjestelmän ja poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän välisten suhteiden taidekeskeistä tarkastelua. (The Aesthetic and the Authoritative. An Analysis of the Arts Facing Politics and administration in Modern Society. Summary.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989. ISBN 951-861-323-0.
- N:o 5 Merja HEIKKINEN: Tilannekuva kirjailijoista. Tutkimus kirjailijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla.
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989. ISBN 951-861-377-X.
- N:o 6 Riitta REPO: Tanssien tulevaisuuteen. Tutkimus suomalaisen tanssitaiteen legitimaatiosta ja tanssin koulutusjärjestelmän vakiintumisesta.
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989. ISBN 951-861-398-2.
- N:o 7 Jari MUIKKU: Laulujen lunnaat. Raportti suomalaisesta äänitetuotanto-politiikasta.
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989. ISBN 951-861-675-2.
- N:o 8 Pekka OESCH: Säveltaidetta vai musiikkipolitiikkaa? Tutkimus valtion säveltaidetoimikunnasta vuosina 1968–1989. (Art or Policy? A Study of the Finnish National Council for Music 1968–1989. Summary.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990. ISBN 951-37-0203-0.
- N:o 9 Marjut SALOKANNEL: Häviävät elokuvan tekijät. Tutkimus audiovisuaalisten oikeuksien luovutussopimuksista. (The Loss of Film Authors – a study on contracts relating to assignment of audiovisual rights. Abstract.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990. ISBN 951-37-0325-8.
- N:o 10 Sari KARTTUNEN: Jokaisen silmissä kaikkien hampaissa. Tutkimus Suomen kuntien taidehankinnoista 1980-luvun puolivälissä. (Purchases of Works of Art by Finnish Municipalities. Summary.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990. ISBN 951-37-0365-7.
- N:o 11 Anita KANGAS: Kunta, taide ja markat. (Culture, Municipality and Money. Abstract.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1991. ISBN 951-37-0364-9.

- N:o 12 Merja HEIKKINEN. Sillä välin toisaalla... Sarjakuvan kulttuuripoliittinen asema ja sarjakuvien tuotanto. (Meanwhile, somewhere else... The position of comics in cultural policy and the production of comics. Summary.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1991. ISBN 951-37-0656-7.
- N:o 13 Pirjo VAITTINEN (toim.): Teatterin vuosi. Turun kaupunginteatterin toiminta, ohjelmisto ja yleisö näytäntökaudella 1990–1991. (A Year of the Theater. The activities, the repertoire and the audience of Turku City Theater during the 1990–1991 season. Abstract.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1992. ISBN 951-37-0840-3.
- N:o 14 Anita KANGAS & Kirsi POHJOLA: Kulttuurisihteeri lähikuvassa. (Portrait of Cultural Secretaries. Abstract.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1992. ISBN 951-37-0360-6.
- N:o 15 Sari KARTTUNEN: Valokuvataiteilijan asema. Tutkimus Suomen valokuva-taiteilijakunnan rakenteesta ja sosiaalis-taloudellisesta asemasta 1980–1990-luvun vaihteessa. (The Position of Photographic Artists in Finland. Abstract.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1993. ISBN 951-37-1139-0.
- N:o 16 Auli IRJALA: Säveltaiteilijan toimeentulo. Tutkimus säveltaiteilijakunnan rakenteesta ja taloudellisesta asemasta Suomessa vuonna 1989. (The Economic Situation of Composers and Musicians in Finland. English Summary.)
Valtion painatuskeskus. Helsinki 1993. ISBN 951-37-1200-1.
- N:o 17 Paula KARHUNEN: Näyttämötaiteilija Suomessa. Tutkimus asemasta ja toimeentulosta 1980–90-luvun vaihteessa. (The Position of Finnish Artists in the Field of Theatre. English Summary.)
Painatuskeskus. Helsinki 1993. ISBN 951-37-1228-1.
- N:o 18 Pekka OESCH: Elokuvantekijöiden toimeentulo. Tutkimus taloudellisesta asemasta 1989 ja 1992. (The Economic Situation of Cinematographers in Finland. English Summary.)
Painatuskeskus. Helsinki 1995. ISBN 951-37-1648-1.
- No. 19 Auli IRJALA & Magne EIKÅS: State, culture and decentralisation. A comparative study of decentralisation processes in Nordic cultural policy.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 1996. ISBN 951-53-0700-7.
- N:o 20 Merja HEIKKINEN: Kuvien taitajat – taidepolitiikan marginaalit. Tutkimus graafisten suunnittelijoiden, kuvittajien ja sarjakuvantekijöiden asemasta. (The Position of Graphic Designers, Illustrators and Comics Artists. English Summary.)
Edita. Helsinki 1996. ISBN 951-37-1969-3.
- N:o 21 Taija TUOMINEN: "Heillähän on jo kasvotkin", esikoiskirjailijatutkimus.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki. 1998. ISBN 952-5253-00-7.
- No. 22 Merja HEIKKINEN & Tuulikki KOSKINEN (toim.): Economics of Artists and Arts Policy, Selection of Papers.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki. 1998. ISBN 952-5253-04-X.
- N:o 23 Soili HARJALUOMA: Kirjoittajakoulutus nyt ja tulevaisuudessa.
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki. 1998. ISBN 952-5253-07-4

- N:o 24 Toim. Aino SARJE, Ulla HALONEN ja Päivi PAKKANEN: Kirjoituksia koreografiasta. Tanssintutkimuksen vuosikirja 1998. Taiteen keskustoimikunta. Helsinki. 1999. ISBN 952-5253-11-2
- N:o 25 Pekka OESCH: Kulttuurin sponsorointi ja yritys yhteistyö – kehitys ja käytännöt. (Culture, Companies and Sponsorship – Development and Practice. English Summary) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2002. ISBN 952-5253-39-2
- N:o 26 Merja HEIKKINEN: The Nordic Model for Supporting Artists. Public Support for Artists in Denmark, Finland, Norway and Sweden. Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2003. ISBN 952-5253-40-6
- N:o 27 Kaija RENSUJEFF: Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla. (The Status of the Artist in Finland – Report on Employment and Income Formation in Different Fields of Art. English Summary.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2003. ISBN 952-5253-47-3
- N:o 28 Robert ARPO (toim.): Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2004. ISBN 952-5253-48-1
- N:o 29 Sari KARTTUNEN: Suomalainen valokuvakirja. Valtion jakaman laadutuen vaikutukset valokuvakirjallisuuteen. (The Finnish Photo Book: The Effects of State Quality Support on Photographic Literature. English Summary.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2005. ISBN 952-5253-51-1
- N:o 30 Robert ARPO & Pekka OESCH: Kansanmusiikin ammattilaiset. Taloudellinen tilanne ja toimintaympäristö. (Professional folk musicians in Finland. English Summary.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2006. ISBN 952-5253-62-7
- N:o 31 Paula KARHUNEN & Kaija RENSUJEFF: Taidealan koulutus ja työmarkkinat. Ammatillisen koulutuksen määrä ja valmistuneiden sijoittuminen. (Professional training in the arts and the labour market. English Summary.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2006. ISBN 952-5253-63-5
- N:o 32 Merja HEIKKINEN: Valtion taiteilijatuki taiteilijan määrittelijänä. Määrittelyvallan ehtoja ja ulottuvuuksia pohjoismaisen tukimallin suomalaisessa muunnelmassa. (State support for artists and the power to define the artist. Dimensions of and conditions for the power of definition in the Finnish variant of the Nordic model of artists' support.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2007. ISBN 978-952-5253-66-5
- N:o 33 Pauli RAUTIAINEN: Taiteen vapaus perusoikeutena. (Freedom of the arts as a fundamental right under the Finnish constitution. English Abstract.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2007. ISBN 978-952-5253-67-2
- N:o 34 Pauli RAUTIAINEN: Suomalainen taiteilijatuki. Valtion suora ja välillinen taiteilijatuki taidetoimikuntien perustamisesta tähän päivään. (State support for artists in Finland. Direct and indirect support from the late 1960s to the present. English Summary.) Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2008. ISBN 978-952-5253-70-2

- N:o 35 Anna ANTTILA & Kaija RENSUJEFF: Taiteen taskurahat. Lastenkulttuurin käsite, linjaukset ja edistäminen. (Support for children's culture in Finland. English Summary.)
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2009. ISBN 978-952-5253-73-3
- N:o 36 Sari KARTTUNEN: "Kun lumipallo lähtee pyörimään". Nuorten kuvataiteilijoiden kansainvälistyminen 2000-luvun alussa. ('It's a kind of like a snowball starts rolling'. The internationalisation of young visual artists in Finland. English Abstract.)
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2009. ISBN 978-952-5253-75-7
- N:o 37 Katja OKSANEN-SÄRELÄ: Taiteen ja tekniikan välimaastossa. Rakkennustaiteen rahoitus 2000-luvulla ja arkkitehdin työn muutokset. (Between art and engineering. Public funding of architecture in the 2000s and changes in architects' work. English Summary.)
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2011. ISBN 978-952-5253-81-8
- N:o 38 Kaija RENSUJEFF: Käsien, sävelin, sanoin ja kuvin. Saamelaiset taiteilijat Suomessa. (Sámi artists in Finland. English Summary.)
Taiteen keskustoimikunta. Helsinki 2011. ISBN 978-952-5253-82-5

Sarjan edeltävä nimi (1–29): Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja
The previous name of the series (1–29) was
Research reports of the Arts Council of Finland
(ISSN 0785-4889)

Muut julkaisusarjat	Other publication series
Tilastotietoa taiteesta	Facts about the Arts
Työpapereita	Working Papers
Tilastotiedote	Facts and Figures
Toimitus	Edited by
Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikkö	Research Unit of the Arts Council of Finland
Tilaukset ja tiedustelut	Orders and Information
Taiteen keskustoimikunta Tutkimusyksikkö	Arts Council of Finland Research Unit
Maneesikatu 7, PL 293, FI-00171 Helsinki, Finland	
tel. +358 9 1607 7066, fax. +358 9 1607 7069	
tkt-kirjasto@minedu.fi	
www.taiteenkeskustoimikunta.fi	
www.artscouncil.fi	